

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**BOSNA-HERSEK SAVAŞI KARŞISINDA ULUSLARARASI
TOPLUMUN TEPKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE BATTAL

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. MEHMET GÜNEŞ

ANKARA

2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**BOSNA-HERSEK SAVAŞI KARŞISINDA ULUSLARARASI
TOPLUMUN TEPKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve BATTAL

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

ANKARA
2019

KABUL VE ONAY

Merve BATTAL tarafından hazırlanan "Bosna-Hersek Savaşı Karşısında Uluslararası Toplumun Tepkisi" başlıklı bu çalışma, 17.1.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Bilal KARABULUT -Başkan

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Danışman

Dr. Öğrt. Üyesi Güner KOÇ AYTEKİN - Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin – yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

17 Ocak 2019

Merve Battal

TEŞEKKÜR

Başlangıçta tez danışmanım olan Prof. Dr. Oya Akgönenç' i katkılarından dolayı saygı ve rahmetle anıyorum. Tez çalışmam sırasında bana yol gösteren, desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Mehmet Güneş'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Bosna-Hersek'te bana yardımcı olan Saraybosna Büyükelçiliği ve Mostar Başkonsolosluğu yetkililerine çok teşekkür ederim. Son olarak çalışmam boyunca desteklerini hep hissettiğim sevgili ağabeyim Mustafa ve değerli eşi Sahra'ya, anneme, babama ve kardeşime sonsuz teşekkür ederim.

MERVE BATTAL

ÖZET

Battal, Merve. Bosna Hersek Savaşı Karşısında Uluslararası Toplumun Tepkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu tezin amacı, Bosna-Hersek Savaşı karşısında uluslararası toplumun vermiş olduğu tepkiyi analiz etmektir. Bosna-Hersek savaşı sürecinde ve savaş sonrasında uluslararası toplum, örgütler ve devletler temelinde etkin rol oynamıştır.

Bosna-Hersek, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nin altı federe devletinden biriydi. Farklı milletleri, izlediği politikalarla bir arada tutmayı başaran Josip Broz Tito öldükten sonra Yugoslavya'da çözülme süreci başlamıştır. 1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın bitmesi ve artan milliyetçilik söylemleriyle Yugoslavya dağılmıştır. Ardından Yugoslavya'yı oluşturan federe devletler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sırp, Hırvat ve Boşnakların yaşadığı Bosna-Hersek, 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlığın ilanı ile birlikte, Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar arasında savaş başlamıştır. 1995 yılının sonuna kadar süren savaşta binlerce insan hayatını kaybetmiş, yüzbinlerce insan işkenceye maruz kalmış, binlerce kadın sistematik tecavüze uğramış ve milyonlarca insan göç etmiştir. Savaş sırasında uluslararası örgütler, savaşı sonlandırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak etkili olamamıştır. Artan ölümler sonucunda NATO bölgeye müdahalede bulunarak savaşın sonlandırılmasında pay sahibi olmuştur. Bu müdahalenin ardından 14 Aralık 1995 tarihinde Dayton Antlaşması imzalanmış ve savaş sona ermiştir. Dayton Antlaşması ile ülke etnik açıdan homojen bölgelere bölünmüş ve karmaşık siyasi-idari mekanizmaya sahip olmuştur. Bosna-Hersek Savaşı sırasında ve sonrasında oluşturulan sistemde uluslararası toplum gerekli tepkiyi verememiştir. Savaşı sonlandırmak için yaptıkları planlar, girişimler başarısız olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Bosna-Hersek Savaşı, Birleşmiş Milletler, ABD, Dayton

Antlaşması, Sırbistan, Hırvatistan

ABSTRACT

Battal, Merve. International Community Response to Bosnian War, Master's Thesis Ankara, 2019.

This thesis is aimed to analyze the reaction of the international community to the Bosnian war. During the Bosnian war and after the war, the international community played an active role on the basis of international organizations and states.

Bosnia-Herzegovina was one of the six federal states of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia that was established after the Second World War. After the death of Josip Broz Tito, who managed different nations, the process of dissolution started of Yugoslavia. At the beginning of the 1990s, the end of the Cold War and increased nationalism caused to collapse of Yugoslavia. After that time, the federal states declared their independence. Bosnia and Herzegovina, where the Serbs, Croats and Bosniaks lived, declared their independence on 3 March 1992. With the declaration of independence, the war began between Serbs, Bosniaks and Croats. The war in Bosnia lasted three years, resulted thousands of people lost their lives, hundreds of thousands of people were subjected to torture, thousands of women have suffered systematically rape and millions of people migrated. During the war, international organizations made efforts to end the war but it has not been effective. Following increased deaths, NATO intervened to Bosnia and Herzegovina. After a late NATO intervention, the Dayton Agreement was signed on 14 December 1995 and the war ended. With the Dayton Agreement, the country was divided into develop an ethnically homogeneous regions and it was constituted as a complex political-administrative mechanism. During and after the Bosnia-Herzegovina War, international community failed to effective response. The international community's plans and initiatives had failed.

Key Word: Bosnia-Herzegovina War, United Nations, USA, Dayton Treaty, Serbia, Croatia

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	x
ŞEKİLLER.....	xi
GİRİŞ.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TOPLUM TEORİSİ VE BOSNA-HERSEK'İN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. ULUSLARARASI TOPLUM KAVRAMI.....	6
1.1.1. Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu.....	6
1.1.2.İngiliz Okulunda Uluslararası Toplum Kavramı.....	8
1.1.2.1.Uluslararası Toplum Kavramı ve Üç Gelenek Teorisi.....	11
1.1.2.2.Uluslararası Toplumun Kurumları.....	13
1.2. BOSNA-HERSEK'İN TARİHSEL SÜRECİ.....	16
1.2.1.Bosna-Hersek'in Jeostratejik Konumu	16

1.2.2.İlk ve Ortaçağlarda Bosna-Hersek.....	19
1.2.3.Osmanlı Döneminde Bosna-Hersek	21
1.2.4.Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Döneminde Bosna-Hersek.....	25
1.2.5.Birinci Yugoslavya Döneminde Bosna-Hersek.....	27
1.2.6.İkinci Yugoslavya Döneminde Bosna-Hersek.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞA GİDİŞ VE ULUSLARARASI TOPLUM

2.1.Yugoslavya Federasyonunun Dağılma Süreci	33
2.2.Savaşın Seyri ve Srebranica Soykırımı.....	36
2.3.Bu Süreçte Uluslararası Toplumun Arabuluculuk Rolü.....	51
2.3.1.Lizbon Görüşmeleri ve Londra Konferansı.....	51
2.3.2.Vance-Owen ve Owen –Stoltenberg Barış Planları	53
2.3.3.Güvenli Bölgeler Planı.....	59
2.4.Boşnak-Hırvat Federasyonunun Kurulması.....	62
2.5.Temas Grubu Planı.....	63
2.6.NATO Müdahalesi.....	64
2.7.Cenevre ve New York Görüşmeleri.....	65
2.8.Ateşkes Antlaşması.....	67
2.9.Dayton Antlaşması.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAYTON ANTLAŞMASI SONRASINDA SİYASİ YAPI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN ROLÜ

3.1.Antlaşma Hakkında Genel Bilgi.....	71
3.2.Uluslararası Toplumun Varlığı.....	79
3.2.1. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin Faaliyetleri.....	79
3.2.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Faaliyetleri.....	82
3.2.3. Birleşmiş Milletler'in Faaliyetleri (BM).....	84
3.2.4. NATO'nun Faaliyetleri.....	86
3.3.Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılamaları.....	88
3.4.Devletlerin Bosna-Hersek Politikasının İncelenmesi.....	92
3.4.1.Amerika Birleşik Devletleri'nin Bosna-Hersek Politikası.....	92
3.4.2.Rusya'nın Bosna-Hersek Politikası.....	94
3.4.3.Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Bosna-Hersek Politikaları.....	96
3.4.3.1.İngiltere'nin Bosna-Hersek Politikası.....	96
3.4.3.2.Fransa'nın Bosna-Hersek Politikası.....	97
3.4.3.3.Almanya'nın Bosna-Hersek Politikası.....	98
3.4.3.4.İran'ın Bosna-Hersek Politikası.....	99
3.4.3.5.Türkiye'nin Bosna-Hersek Politikası.....	100

SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	111

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT:	Avrupa Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FBIH:	Federation of Bosnia and Herzegovina (Bosna-Hersek Federasyonu)
IFOR:	Implementation Force (Uygulama Gücü)
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
NATO:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması)
RS:	Republika Srpska (Sırp Cumhuriyeti)
SFOR:	Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina (İstikrar Gücü)
TİKA:	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNMIBH:	United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina (Birleşmiş Milletler Bosna-Hersek Misyonu)
UNPROFOR:	United Nations Protection Force (Birleşmiş Milletler Koruma Gücü)

ŞEKİLLER

Tablo 1.1 Bosna-Hersek'in Ekonomisi.....	18
Şekil 1.1. Osmanlı Döneminde Bosna-Hersek.....	22
Tablo 2.1. Bosna Hersek'teki Etnik Nüfus Dağılımı (1991).....	37
Tablo 2.2. Eski Yugoslavya'da Halkların Toplam Nüfusa Oranı (1991).....	37
Şekil 2.1. Bosna-Hersek'teki Toplama Kampları Haritası.....	45
Şekil 2.2: Bosna-Hersek'te Bulunan Toplu Mezarlar.....	46
Şekil 2.3. Vance-Owen Barış Planı.....	54
Şekil 2.4. Owen –Stoltenberg Barış Planı.....	58
Şekil 2.5. BM Güvenli Bölgeler Görünümü.....	60
Şekil 3.1. Bosna-Hersek Federasyonunda Bulunan Kantonlar.....	74
Şekil 3.2. Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek Haritası.....	76
Şekil 3.3. Dayton Antlaşmasının Etnik Bölünmüşlüğü Meşrulaştırmasını Gösteren Harita.....	77

GİRİŞ

Tarih boyunca dünyada, iki büyük savaş ve birçok çatışma yaşanmıştır. Bu savaşlar ve çatışmalar milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine ve telafi etmesi zaman alan siyasi, ekonomik ve kültürel yıkımlara neden olmuştur. Uluslararası toplumda devletler, aktörler ve örgütler bir araya gelerek çatışmaları önlemek ve getirdiği yıkımları onarmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu yıkımların en bilineni olarak çalışmada 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek Savaşına uluslararası toplumun verdiği tepki ele alınacaktır. İki dünya savaşı ve Soğuk Savaş geçirmiş olan uluslararası toplumun, yirminci yüzyılın son döneminde, Avrupa'da patlak veren savaşa verdiği reaksiyon çok önemlidir. Çalışmanın temel amacı, Soğuk Savaş sonrasında oluşan Yeni Dünya Düzeninin ilk sınavı olan Bosna-Hersek Savaşı karşısında uluslararası toplumun ne yaptığının sorusunun cevaplanmasıdır.

Bosna-Hersek, Avrupa kıtasında yüzyıllar boyunca farklı medeniyetlerin, kültürlerin ev sahibi olmuştur. Bu durum, Bosna-Hersek'te etnik, dini, kültürel farklılıkları olan insanların bir arada yaşamasına neden olmuştur. Bu farklılıklar, zengin tarihi miras oluştururken aynı zamanda 1992-1995 yılları arası yaşanan savaşın temel sebebi olmuştur.

Bosna, tarihte ilk defa Orta Çağda bağımsız devlet olarak ortaya çıkmış ve 1326'da Hersek ile birleşmiştir. Osmanlının fethetmesine kadar olan süreçte ise Hırvat ve Macar yönetimi altında kalmıştır. Katolikliği ve Ortodoksluğu reddeden ayrı Bogomil inancına dayanan Bosna kilisesi oluşturulmuştur.1463'de Osmanlı tarafından fethedilen Bosna'nın Müslümanlığı kabul etmesinde Bogomil inancının etkili olduğu düşünülebilir. Bosna-Hersek yaklaşık dört yüzyıl boyunca önce sancak, ardından eyalet olarak siyasi kimliğini korumuştur. Dört yüzyıl Osmanlı egemenliğinde kalan Bosna-Hersek 1878 Ayastefenos Antlaşması ile otonomi kazanmış, altı ay sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Avusturya-Macaristan yönetimine verilmiştir.1908 yılında ise Avusturya-Macaristan imparatorluğu

tarafından ilhak edilmiştir (Kenar, 2005, s.15-16). Avusturya döneminde Bosna ayrı bir idari birim olarak tutulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nda Boşnaklar İtilaf devletlerine karşı savaşı, savaş onların lehine sonuçlanınca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanmıştır. Ardından bölgede yaşayan halklar (Hırvatlar, Slovenler, Boşnaklar ve Sırlar) Sırbistan ve Karadağ ile birleşerek Yugoslavya'yı kurmuşlardır. Bu dönemde Bosna diğer halklar gibi siyasi kimliğini kaybetmiştir (Karatay, 2002, s.4). Yugoslavya, 1941 yılında Mihver devletleri tarafından işgal edilmiştir. Bosna-Hersek, işgal süresince Almanya'nın kurup Hırvatlara hediye ettiği 'Bağımsız Hırvat Devleti' sınırları içinde kalmıştır. Sosyalistlerin başlattığı kurtuluş harekâtı neticesinde, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti kurulmuştur. Yeni kurulan bu devletin siyasi sistemi, Ocak 1946'da ilan edilen ve resmi olarak beş Yugoslav milletini tanıyan Anayasa ile oluşmuştur. Anayasanın tanıdığı olduğu milletler içinde Bosnalı Müslümanlar olmamasına rağmen, Bosna-Hersek Yugoslavya'yı oluşturan altı kurucu cumhuriyette biri olarak ilan edilmiştir (Öner, 2013, s.31). Farklı milletleri izlediği politikalarla bir arada tutmayı başaran Josip Broz Tito'nun ölümünün ardından Yugoslavya çatırdamaya başlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ve komünizmin çökmesi Yugoslavya'yı direkt olarak etkilemiş, 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Yugoslavya fiilen parçalanmaya başlamıştır. Artan Sırp milliyetçiliği içinde kendini güvende hissetmeyen Bosna-Hersek 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 6 Nisan Avrupa Topluluğu ve 7 Nisan 1992'de Amerika Birleşik Devletleri tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır (Bağcı, 1994, s.258). Bağımsızlığın ilanı ile birlikte, bağımsızlığı boykot eden Sırlar saldırıya geçmiş ve üç yıl sürecek olan Bosna-Hersek Savaşı başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa yeniden toplama kampları, soykırım, işkence ve sistematik tecavüz gibi insanlık onurunu zedeleyen durumlarla karşılaşmıştır. Çok ağır bir travmaya maruz kalan ve çoğunlukla Boşnak olan bu insanlar halen yaşadıklarını unutamamıştır. Uluslararası toplum örgütler ve devletler nezdinde çeşitli planlar, kararlar ve yaptırımlarla savaşı durdurmak için girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu girişimler Büyük Sırbistan hayaline kapılmış Sırp liderleri durduramamış, soykırımı engel olamamıştır. Ayrıca bu yaşananlar medya sayesinde her ne kadar engellenmeye çalışılsa da insanlara ulaşmış ve büyük tepkiyle karşılanmıştır. Artan uluslararası kamuoyunun tepkisi neticesinde NATO geç gelen bir müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale ile savaşı sona erdirecek

zemin oluşmuştur. Ardından mekik diplomasisi başlamış, uluslararası toplumun çabalarıyla taraflar bir araya getirilmiştir. Akabinde 14 Aralık 1995’de Dayton Anlaşması imzalanmıştır. Dayton Antlaşması ile kısa zamanda çatışmanın durdurulması, uzun zamanda ise kalıcı barış ve istikrarlı bir devlet hedeflenmiştir. Ancak Dayton Antlaşmasının eleştirilen pek çok noktası vardır. En önemlisi ise Bosna-Hersek’in sınırlarının, etnik grupların savaşın sonunda elinde tuttukları topraklara, çoğunlukta oldukları bölgelere göre belirlenmiş olmasıdır. Dayton Antlaşmasıyla Bosna-Hersek’in siyasi ve idari mekanizması oldukça karmaşık bir şekilde oluşturulmuştur. Bu karmaşıklık günümüzde Bosna-Hersek’in siyasi, ekonomik ve hukuki gelişmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

Bu çalışma yukarıda özetlenen olayların gelişimine yönelik olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “uluslararası toplum kavramı ve Bosna-Hersek’in tarihsel süreci” başlığı altında incelenecektir. Birinci bölümde, öncelikle uluslararası toplum kavramı teorik olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda uluslararası toplumun teorik anlamda ortaya çıkışı İngiliz Okulu kuramına dayanarak anlatılacaktır. Bunun sebebi uluslararası toplum kavramının, İngiliz Okulu düşünürleri tarafından uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmasıdır. Bu bölüm İngiliz Okulunda uluslararası toplum kavramı, uluslararası toplum kavramı ve üç gelenek teorisi ve uluslararası toplumun kurumları başlıkları altında incelenecektir. Bu çalışmada uluslararası toplum ile İngiliz Okulu’nun ikincil kurum olarak adlandırdığı uluslararası örgütler ve uluslararası toplumun temel yapıtaşı olan devletler kastedilmektedir. Ancak bu çalışmada ele alınan devletler, tarih boyunca uluslararası toplumda aktif rol almış, sistemi yönlendirebilen devletlerdir. Bosna-Hersek’in tarihsel süreci ise; Bosna-Hersek’in jeostratejik konumu, ilk ve orta çağlarda Bosna-Hersek, Osmanlı döneminde Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan imparatorluğu döneminde Bosna-Hersek, Birinci Yugoslavya döneminde Bosna-Hersek ve İkinci Yugoslavya döneminde Bosna-Hersek konuları incelenecektir. Bosna-Hersek’in tarihsel sürecinin incelenmesi 1992–1995 yılları arasında yaşanan savaşın sebeplerini içermesi açısından önemlidir. Ancak çalışmamın esas önemli noktası; savaş sürecinde ve sonrasında uluslararası toplumun tepkisi olduğundan bu bölüm teorik olarak ve tarihsel perspektif ile incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümü “savaşa gidiş ve uluslararası toplum” başlığı altında ele alınacaktır. Bu bölümde, öncelikle Yugoslavya Federasyonu’nun dağılma sürecinden bahsedilecektir. Ardından savaşa giden süreç incelenecek, savaşın seyrinden ve savaşı durdurmak için yapılan uluslararası girişimlerden bahsedilecektir. Bu girişimler Lizbon Görüşmeleri-Londra Konferansı, Vance-Owen ve Owen-Stoltenberg Barış Planları ve Güvenli Bölge konularıdır. Akabinde, Boşnak-Hırvat Federasyonu’nun kurulması, Temas grubu, NATO müdahalesi, Cenevre görüşmeleri ve Ateşkes anlaşmasından bahsedilecektir. Son olarak, öncelikli hedefi savaşı durdurmak olan Dayton Antlaşması ele alınacaktır.

Son bölümde, Dayton Antlaşması sonrasında siyasi yapı ve uluslararası toplumun rolü incelenecektir. İlk olarak, Dayton Antlaşması’nın hangi şartlar altında imzalandığı ve anlaşma hakkında genel bilgi verilecektir. Ardından uluslararası toplumun varlığı, Yüksek Temsilcilik Ofisi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Birleşmiş Milletler ve NATO konuları altında ele alınacaktır. Ardından Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargılamalarından bahsedilerek savaş sonrasında hukuki olarak ne yaptıkları sorusunun cevabı bulunmaya çalışılacaktır. Son olarak, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Avrupa Birliği ülkeleri, İran ve Türkiye’nin Bosna-Hersek politikasından bahsedilerek çalışma bitirilecektir. Bu ülkelerin seçilmesinin nedeni ilk olarak uluslararası toplumda aktif rol almalarıdır. İkinci neden ise bu ülkelerin izledikleri politikalar hem savaşın gidişatını hem de sonrasında Dayton Antlaşmasıyla oluşturulan devletin siyasi yapısını doğrudan etkilemiştir. Bu yüzden ayrı bir başlık altında incelenmesi son derece önemlidir.

Bosna-Hersek Savaşına uluslararası toplumun verdiği tepkinin incelenmesindeki amaç, bu konu hakkında daha önce yeterince incelemelerin yapılmamasıdır. Çalışmanın denencesi, uluslararası toplumun Bosna-Hersek Savaşını engellemek için savaş öncesinde, savaş esnasında ve sonrasında işlevsiz kalmasıdır. Uluslararası örgütler ve devletler Bosna-Hersek’te yaşananları kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmeyi tercih etmiş, savaşın yaratmış olduğu yıkımı görmezden gelmiştir.

Bosna-Hersek Savaşında ve sonrasında uluslararası toplumun tepkisi eleştirel bir yöntemle ele alınacaktır. Çalışmada çok çeşitli yazılı kaynaklar

kullanılmıştır. Çalışmada o döneme ait süreli yayınlardan ve sonrasında dönemi anlatan akademik makaleler, kitaplar ve çeşitli internet yazılarından faydalanılmıştır. Tüm bunlara ek olarak, devlet arşivleri, Dayton Barış Anlaşması, Bosna-Hersek Anayasası, Birleşmiş Milletler'in verdiği raporlardan faydalanılmıştır. Ayrıca, 2017 Kasım ayında yapılan Saraybosna ve Mostar ziyaretinde yerinde incelemeler yapma fırsatı bulunmuştur. Savaşı ve soykırımı anlatan müzeler ziyaret edilmiştir. Savaşı yaşamış insanlarla ve yetkililerle görüşülmüştür. Tüm bu deneyimler çalışmanın “Savaşın Seyri ve Srebrenica Soykırımı” bölümünde açıklanmıştır.

Bosna-Hersek'in geçmişinin, bugününün ve geleceğinin en önemli özelliği tarihi mirasının neden olduğu karmaşıklık ve belirsizliktir (Özkan, 2014, s.63). Bu karmaşıklık savaşın nedenlerinden biri olmuştur. Dayton Anlaşmasıyla yeniden oluşturulan Bosna-Hersek'te siyasi ve idari yapısında belirsizlikler halen mevcuttur. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünyada kalıcı barış ve istikrar oluşturmayı hedefleyen uluslararası toplumun Bosna-Hersek Savaşında başarısız olmasının nedenlerinden biri de Bosna-Hersek'in yüzyıllardır sahip olduğu etnik, dinsel ve kültürel karmaşık yapısıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TOPLUM KAVRAMI VE BOSNA- HERSEK'İN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. ULUSLARARASI TOPLUM KAVRAMI

Bu bölümde uluslararası toplum kavramı, İngiliz Okulu kuramına dayanılarak açıklanacaktır.

1.1.1. Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu

İngiliz Okulu, uluslararası ilişkilere yön veren en önemli ekollerden birisidir. Başlangıcı ile ilgili farklı tartışmalar olsa da genelde kabul edilen iki görüş vardır. Bu görüşlerden ilki, İngiliz Okulu'nun İkinci Dünya Savaşından sonra mevcut uluslararası ilişkileri ve dünya düzenini açıklamak için ortaya çıktığını kabul etmektedir. İkinci görüş ise İngiliz Okulunun 1930lu yılların son zamanlarında ortaya çıktığını kabul etmektedir. İngiliz Okulunun ortaya çıkışı ile ilgili iki farklı görüş bulunsa da bu farklılık akademik anlamda tartışmalar yaratacak kadar büyük değildir (İskender, 2015, s.23-24).

İngiliz Okulunun en önemli özelliği birden fazla dünya görüşünü içermesi ve bunları sentezleyerek kullanmasıdır. Bu yüzden İngiliz Okulu, bu konuyla ilgilenenlere farklı bakış açılarından konuyu değerlendirme olanağı sunmuştur (Öztoprak, 2015, s.47). Uluslararası ilişkiler disipliniyle birlikte, İngiliz Okulu kuramı Edward Hallett Carr, C.A.W Manning, Martin Wight, Hedley Bull, Gerrit Gong, Adam Watson, John Vincent ve James Mayall tarafından geliştirilmiştir (Buzan, 1993, s.328).

C.A.W Manning İngiliz Okulu'nun ilk düşünürlerinden biri olarak kabul edilir ve '*The Nature of International Society*' adlı eserinde bu kuramın temelini oluşturmuştur. Manning bu eserinde, devletin ulus devlet içindeki sosyal düşüncenin amacı olduğunu bu yüzden de devletin teorik olarak bir gerçeklik olmasına karşın gerçekte sadece bir düşünce olduğunu ileri sürmüştür. Manning, devlet düşüncesinin soyutluğundan yola çıkarak devletlerarası ilişkilerinde soyut olduğuna vurgu yapmıştır. Egemen devletlerin uluslararası toplumun yapı taşı

olduğunu kabul eden Manning, uluslararası toplumun da soyut bir olgu olduğunu söylemiştir. Manning'e göre devletin soyut olmasının nedeni gündelik yaşantımızda devlet düşüncesinin kendini hissettirmemesidir. Devletin varlığını ancak onu normatif bir şekilde düşündüğümüzde hissedebiliriz. Devlet fikri soyut bir kavram olduğu için ve uluslararası toplumu da devletler oluşturduğu için uluslararası toplumda soyut bir kavramdır. Bu soyutluktan kasıt gözle görülememesi, elle tutulamamasıdır.

Manning'in '*The Nature of International Society*' eseriyle yaptığı diğer önemli vurgu ise uluslararası toplum düşüncesinin yapıtaşlarından biri olan anarşinin düzenlenebilir olmasıdır. Manning bunu uluslararası hukuk tanımından yola çıkarak iddia etmiştir. Ona göre uluslararası hukukun bağlayıcı olmasının nedeni bir topluma üye olmanın şartının bu hukuka göre eşit sayılmak olmasıdır. Bir topluma üye olmanın şartı, doğal hukukun kabul edilmesidir. Topluma üye olduktan sonra uluslararası hukuk bağlayıcılığında ayrılmak uluslararası toplumdan ayrılmak anlamına geleceğinden doğal olarak uluslararası toplum uluslararası hukuk tarafından düzenlenebilir anlamına gelmektedir. Manning'in bu düşüncelerinden yola çıkarak İngiliz Okulu'nun temellerini attığını söyleyebiliriz (Tepeciklioğlu, 2009, s.23-25).

İngiliz Okulu'nun kurucusu olarak bilinen bir diğer düşünür ise Martin Wight'tir. Wight kurama, "*Internatioanal Theory:Three Traditions, System of State and Power Politics*" eserleriyle katkı sağlamıştır. Bu eserlerinde uluslararası toplumu tanımlamaya çalışarak İngiliz Okulu'nun çerçevesinin genişlemesini sağlamıştır. Wight, *Internatioanal Theory:Three Traditions* adlı eserinde üç gelenek tartışmasına vurgu yapmış ve uluslararası ilişkilerde realizm-liberalizm ikiliği konusundaki tartışmaya 'orta yol' olarak tanımlanan bir çözüm getirmiştir. Bu çözümün ise rasyonalizm olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Wight, *Power Politics* adlı eserinde devletlerin nasıl davranmaları gerektiğine de değinmiştir (Öztoprak,2015, s.48).

Wight'dan sonra '*Anarchical Society*' ve '*Expansion of Internatioanal Society*' adlı kitaplarıyla kurama katkı yapan düşünür Hedley Bull'dur. Bull, Wight'in başlattığı üç gelenek tartışmasına yoğunlaşmış ve 'uluslararası toplum' düşüncesine önemli bir katkı yapmıştır. Ona göre üç gelenek olan gerçekçilik

(realizm), akılcılık (rasyonalizm) ve devrimcilik (revolutionism) tek tek değil birlikte incelenmelidir. Bunun sebebi ise güç politikası, devletler sistemi, anarşik toplum ve uluslararası iş birliği gibi kavramların tek bir gelenek ile açıklanmasının zorluğudur. Bull ayrıca ‘Anarchical Society’ adlı kitabında anarşik toplumlarda düzenin var olup olmadığını tartışmış ve bu tartışma İngiliz Okulu kuramında oldukça ses getirmiştir. Bull düzeni bir amaç değil, devlet işlerinde var olan bir durum olarak açıklamıştır. Bu yüzden düzen, Bull için daha önemlidir. Ayrıca Bull, düzen-adalet tartışmasına odaklanmış ve düzenin sağlanması için gerekli olan kurumlardan bahsetmiştir (Öztoprak, 2015, s.48-49).

İngiliz Okulu kuramının kurucularının yanı sıra, ikinci nesil olarak bahsedilen ve kurama önemli katkıları olan düşünürler de vardır. Bunlar, Barry Buzan, Tim Dunne, Robert Jackson ve Nicholas Wheeler’dır. Bu düşünürler eserlerinde uluslararası toplum, dünya toplumu, üç gelenek tartışması ve insan hakları gibi konuları incelemişlerdir (Öztoprak, 2015, s.49).

İngiliz Okulu düşünürlerinin eserlerinden yola çıkarak, kuramın temelini oluşturan dört ana argüman vardır. Bunlardan ilki, uluslararası ilişkilerin esas aktörleri egemen devletlerdir. İkincisi, uluslararası ilişkilerde iki ya da daha fazla devlet birbirlerinin kararlarına etki edebildiği müddetçe, devletler sistemi var demektir. Üçüncüsü, uluslararası sistemin anarşik olmasıdır. Anarşik olmasının nedeni uluslararası sistemde devlet gibi üst bir oluşumun olmamasıdır. Bu yüzden de uluslararası ilişkilerde kurallar daha esnektir. Sonuncusu ise uluslararası sistemde yer alan devletler, kendilerini kısıtlayan, ilişkileri düzenleyen, oluştukları ortak kurallar ve kurumların bulunduğu bir ‘uluslararası toplum’ içinde bulunurlar. Bu argümanlar, İngiliz Okulu için çok önemlidir ve kuramın çekirdeğini oluştururlar (Devlen ve Özdamar, 2010, s.48).

1.1.2. İngiliz Okulunda Uluslararası Toplum Kavramı

Uluslararası toplum kavramı günümüz uluslararası ilişkilerin temel yapıtaşıdır ve varlığı kurumların işleyişi ile kanıtlanabilir. Uluslararası toplum kavramının gündelik yaşamda ve uluslararası ilişkiler literatüründe kullanımının yaygınlaşmasının nedeni bu kavramı ortaya atan İngiliz Okulu’na olan ilginin artmasıdır (A. Tepeciklioğlu ve E. Tepeciklioğlu, 2014, s.164). Öyle ki İngiliz

Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Martin Wight ve Herbert Butterfield asıl ilgilendikleri konunun uluslararası teorinin sınırları ve dış politikanın işleyişi değil uluslararası toplum olduğunu Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi'nin ilk toplantısında açıklamışlardır (Demirel, 2017, s.53).

Uluslararası toplum kavramı, İngiliz Okulu'nun düşünürleriyle uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmıştır. İngiliz Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Hedley Bull, uluslararası toplumun; ortak çıkarları bulunan bir grup devletin, ilişkilerinde ortak kurallar oluşturdukları ve ortak kurumlarda yer almayı kabul ettikleri zaman ortaya çıktığını söylemiştir. Martin Wight ise uluslararası toplumu başka hiçbir topluma benzetmez ve uluslararası toplumun siyasal aktörleri arasında çatışma olduğu kadar iş birliği olduğunu söyler. Wight, uluslararası toplumda, uluslararası hukuk ve ortak oluşturulan kurumlar sayesinde savaşın sınırlandırılabilceğini söylemiştir (Tepeciklioğlu, 2009, s.55). Ayrıca Wight uluslararası toplumun oluşturulmasında kültürel birliğin önemine değinmiştir. Buna örnek olarak da tarihten Yunan ve erken dönem Avrupa medeniyetlerini göstermiştir. Her iki toplumunda ortak dil, din ve kültür gibi unsurları paylaştığını söylemiştir. Ancak, Barry Buzan "*From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School*" adlı makalesinde Wight'ın bu görüşünü destekleyen tarihsel olayların çok az olduğunu, aksini destekleyen olayların daha fazla olduğuna dikkat çekmiştir. Buzan'a göre kültürel birlik olsun ya da olmasın devletlerin birbirleriyle etkileşim kurmaları için karşılıklı olarak birbirlerinin siyasi, ekonomik ve stratejik bağımsızlıklarını tanımaları yeterli olacaktır (Buzan,1993,s.333-334). Bu tanımlardan yola çıkarak uluslararası toplum, üst bir otoritesi olmayan uluslararası ortamda, ortak amaç, kurum ve kurallar vasıtasıyla belli bir düzen içinde yer alan devletlerin oluşturdukları toplum olarak ifade edilebilir (Tepeciklioğlu, 2009, s.55).

Uluslararası toplum tanımlarından yola çıkarak, uluslararası toplumun en çok tartışılan tarafları anarşi, egemen devletler ve düzen meseleleridir. Hedley Bull, için "anarşi" uluslararası ilişkileri kuramsallaştırma çalışmalarının başlangıcıdır. Bull'a göre uluslararası toplumun varlığı ve sınırları incelenirken uluslararası toplumun anarşi ile iç içe olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Bull için anarşi, düzensizlik ve karışıklık anlamında değil yönetenin olmaması anlamındadır. Bu anlamda, egemen devlet içinde yaşayan bireyler ortak bir hükümete yani üst bir

otoriteye sahipken, uluslararası toplumda üst bir otorite bulunmamaktadır (Ağkaya, 2016, s.1067). Wight ise “anarşi”yi herhangi üst bir otoriteye bağlı olmayan birçok devletin bir arada olması olarak tanımlamıştır (Tepeciklioğlu, 2009, s.56). Yani, egemen devletler yalnızca ortak menfaatleri için kendi rızalarıyla katıldıkları uluslararası toplumda yine kendi rızalarıyla oluşturdukları kurallar ve kurumlar çerçevesinde hareket ederler.

Uluslararası toplumda bir diğer en çok tartışılan konu ise egemen devletlerdir. Egemen devletler konusunda Martin Wight, kendisinden başka üst bir otorite tanımayan siyasi otoriteleri işaret etmektedir. Ancak uluslararası toplumu oluşturabilmek için devletler tarafından bu egemenlik iddiasının tanınması gerekmektedir (Tepeciklioğlu, 2009, s.56). Stephen Krasner (1999, s.3-4)’e göre egemenlik dört farklı şekilde kullanılır. Bunlardan ilki olan uluslararası hukuki egemenlik, karşılıklı tanınma ve hukuki bağımsızlığı ifade etmektedir. İkincisi olan iç egemenlik, belirli bir toprak parçasının sınırlarına bir politik organizasyonun hâkim olmasını ifade eder. Diğer bir egemenlik türü ise karşılıklı bağımlılık egemenliğidir. Bu da yerel otoritenin insan, mal ve sermaye akışını kontrol etmesidir. Son olarak Vestfalya türü egemenlik, bir politik organizasyonun belirli bir toprak parçasına başka dışsal aktörlerden bağımsız olarak sahip olmasıdır. İngiliz Okulu Vestfalya türü egemenliğe işaret etmektedir. Ancak Vestfalya türü egemenlik yalnızca referans olarak kalmıştır. Çünkü egemenlik, anlaşmalar, kurallar yoluyla sınırlandırılabilir bir şeydir, dolayısıyla hiçbir zaman yüzde yüz egemenlikten bahsedilemez (Tepeciklioğlu, 2009, s.57).

İngiliz Okulu, üst bir otoritenin olmadığı uluslararası toplumda düzenin nasıl sağlanacağı konusuna ayrıca değinmiştir. Hedley Bull, uluslararası toplumun tarihteki evrimleri incelendiğinde, kargaşa ve belirsizlikten ziyade bir düzen içinde var olmasını en önemli özelliği olduğunu vurgulamıştır (Demirel, 2017, s.56). Hedley Bull’a göre düzen, birinin diğeri ile ilişki içerisinde olduğu anlamına gelir ve ancak aralarında çatışma varsa düzensizlikten bahsedilebilir. Düzenin sağlanması için belli hedefler ve değerlerin geliştirilmesi gerektiğine inanan Bull, bunun için dört amaç belirlemiştir. Bunlar, devletlerarasında farklılıklar olsa da devlet sistemi ve toplum korunmalı, her bir devletin egemenliğine saygı duyulmalı, evrensel ve kalıcı barış tesis edilmeli ve şiddet sınırlanmalıdır. Bu amaçları ifade ettikten sonra Hedley Bull, düzenin nasıl sağlanacağını üç argüman ile açıklamıştır.

Bunlardan ilki, dünya siyasetinin en temel ilkesi olsan devletlerin bir toplum inşa edip o toplum içinde yaşayabilecekleri ilkesidir. İkincisi, Bull'a göre bir arada yaşama kuralları ancak uluslararası hukuka dayalı kurallara uymak ve gücün kontrol edilmesi ile mümkün olur. Sonuncusu ise devletlerin yalnızca siyasi, stratejik seviyede değil ekonomik ve sosyal seviyede iş yapabilmesine imkân sağlayan işbirliği kurallarıdır. Bull için bir arada yaşama ve işbirliği kuralları düzenin sağlanması için çok önemlidir. Bunun sebebi devletler kendi çıkarları, güvenlikleri ve bekaları için bu kurallara uyarlar ve böylece uluslararası toplumda düzen sağlanmış olur (Öztoprak, 2015, s.54-55). Kısacası ortak çıkarlar çerçevesinde devletler bazı kural, norm ve kurumlara adapte olması düzen için gereklidir (Devlen ve Özdamar, 2010, s.53).

Uluslararası toplum düşüncesinde anarşi, egemen devletler ve düzen konularının dışında adalet, insan hakları ve müdahale etmeme konularıyla ilgili tartışmalar da vardır. Bu tartışmalarla ilgili Bull tarafından bulunan çoğulcu ve dayanışmacı olarak adlandırılan iki tutum ortaya çıkmıştır. Çoğulculuk, egemenlik ve müdahale etmeme ilkelerinin siyasal çeşitliliğe yaradığını savunur. Temel olarak devletlerarası düzenin devam ettirilmesi ile ilgilendirir. Dayanışmacılık ise devletler sistemini bir arada olma mantığından hareketle işbirliğini savunur. Çoğulculuk ve dayanışmacılık, uluslararası toplumun, egemenlik ve müdahalede bulunmama gibi temel kurallardan ayrılmadan oluşturabileceği norm, kural ve kurumların kapsamı ile ilgilendirir (Buzan, 2014, s.15-16).

1.1.2.1. Uluslararası Toplum Kavramı ve Üç Gelenek Teorisi

İngiliz Okulu kuramında en önemli üç kavram, uluslararası sistem, dünya toplumu ve uluslararası toplumdur. İngiliz Okulu kuramı bu üç kavram etrafında şekillendirilmiştir. Bu üç kavram Machiavelli (bazen Hobbes), Kant ve Grotius olarak kodlanmıştır. Bunlar da Wight'ın üç gelenek sınıflandırmasından kaynaklanmaktadır (Buzan, 2014, s.12). Wight, tarih boyunca uluslararası ilişkileri şekillendiren üç gelenek olduğunu söylemiştir. Wight, Machiavellizmi realizm ile Kantçı yaklaşımı devrimcilik ile ve Grotiuscu yaklaşımı da rasyonalizm ile ilişkilendirmiştir. Bu sınıflandırma şekli 1970'lerden beri uluslararası ilişkiler çalışmalarında kullanılmıştır. Üçlü sınıflandırmanın İngiliz Okulu için önemi,

düşünürlerine geniş bir çerçeve sunması ve kurama özgün bir yapı kazandırmasıdır (Ağkaya, 2016, s.1067).

Uluslararası sistemden kastedilen şey en az iki devletin, düzenli şekilde etkileşime girmek için karşı tarafın hareketlerini gözetlemesidir. Devletler sistemi olarak da bilinen bu sistem aynı zamanda Makyevellizm veya realizm olarak da bilinir (Demirel,2017,s.51). Devletlerarası güç siyasetiyle ilgilenen Makyevellizm (realizm) uluslararası anarşik yapı ve süreçlerini uluslararası ilişkiler teorisinin merkezine yerleştirir (Buzan, 2014, s.12). Bu yaklaşım, devletlerarası ilişkileri doğa hali ya da savaş durumu olarak tanımlar. Realizmde devletlerarasındaki ilişkiler hukuk ya da ahlakla sınırlanamayan bir çatışma halindedir. Bu yaklaşım Hobbes'un doğa durumu varsayımına dayanır. Doğa durumunda insanlar kaos ortamında yaşar. İnsanlar bu kaosa son vermek için ellerindeki gücü sözleşme ile bir üst otoriteye yani devlete devreder (Şeyşane, 2013, s.19). Hobbes doğa durumunu iç politikada tanımlamasına rağmen bu durum uluslararası ilişkilere de adapte edilebilir. Üst bir otoritenin olmadığı uluslararası ilişkilerde doğa durumu devam eder ve anarşi var olur. Anarşik bir ortamda da devletlerarası ilişkilere kuşku, güvensizlik ve savaş hâkim olur. Uluslararası ilişkilerde Hobbes'un varsayımında olduğu gibi bir toplum sözleşmesi yoktur ve bu durum devletlerin ahlaki değerler etrafında toplanamamasına neden olmaktadır. Sistemin anarşik yapısından dolayı devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler ve böyle bir ortamda düzen sağlanamaz (Dereli, 2014, s.11-12).

Dünya toplumu kavramı, üç gelenek yaklaşımının diğer bir yapılanmasıdır. Kantçı ya da devrimcilik olarak da bilinen dünya toplumu, bireyleri, devlet-dışı aktörleri ve dünyadaki insan topluluğunu bir bütün olarak değerlendirir. Literatürde evrensel kozmopolitanizm olarak geçen dünya toplumunu Hedley Bull, "küresel sosyal etkileşimlerin tümü" diyerek kavramsallaştırmıştır. Dünya toplumu kavramının amacı tüm insanlığın oluşturduğu evrensel toplumun değerlerini analiz etmektir (Demirel, 2017, s.52). Dünya toplumu, devletler sistemini yok etmeyi, tüm insanların eşit olduğu, ortak çıkar, ideoloji ve ahlaki değerler etrafında bir araya geldiği bir toplumu amaçlar (Dereli, 2014, s.12).

Üç gelenek yaklaşımından bir diğeri ise uluslararası toplum kavramıdır. Rasyonalizm ya da Grotiuscu olarak da bilinen bu kavram kendisini diğer iki

kavram arasında bir yerde tanımlar. 17. yüzyıl hukuk felsefecisi Hugo Grotius'dan esinlenen bu yaklaşım, realistlerin savunduğu uluslararası siyasetin devletler tarafından belirlendiği görüşüne katılmaz ve devrimciliğin ütopyik taraflarını eleştirir. Bu yaklaşım uluslararası politikayı “devletler toplumu” ya da “uluslararası toplum” olarak tanımlar (Devlen ve Özdamar, 2010, s.46). Rasyonalizmde realist görüşün tersine, devletlerarasındaki çatışmalar ortak kurumlar ve kurallar ile sınırlandırılır ve devrimciliğin de tersine temel yapıtaşı bireyler değil devletlerdir. Rasyonalizme göre uluslararası politikada realizmin savunduğu gibi tam olarak bir çatışma durumu hâkim değildir. Devrimciliğinde savunduğu gibi insanlar ortak değerler etrafında birleşerek bir dünya toplumu yaratamaz. Uluslararası politikayı devletlerarası sosyal ve ekonomik etkileşimler şekillendirir. Bu yaklaşımda, devletler çatışma halindeyken bile uluslararası toplumun kurumları ve kuralları ile sınırlandırılabilir. Uluslararası toplumun temel amacı “bir arada yaşama” ve “işbirliğinin” devam ettirilmesidir (Dereli, 2014, s.13).

Tüm bu kavramlardan yola çıkarak uluslararası toplumun ilk amacının, sistemin yani uluslararası toplumun korunması, devam ettirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. İkinci amacı ise temel yapıtaşı olan devletlerin varlığının sürdürülmesidir. Üçüncü olarak uluslararası toplum barışçıl bir ortamı amaç edinir. Son olarak uluslararası toplum sosyal hayatının gerekliklerini yapılmasını amaçlar. Bunlar da şiddetin sınırlandırılması, ahde vefa ve mal varlığının korunmasıdır (Demirel, 2017, s.57).

1.1.2.2. Uluslararası Toplumun Kurumları

Hedley Bull'a göre uluslararası toplumda düzenin sürdürebilir olması için uluslararası sistemdeki koşulların kendisine izin vermesi gerekir. Bu yüzden düzeni sağlayan kuralların korunması gerekir. Kuralların korunması da uluslararası sistemde gerekli koşulların yaratılmasına bağlıdır. Devletler bu koşulları yaratmak için uluslararası toplum kurumları olarak bahsedilen kurumlarda iş birliğine giderler (Dereli, 2014, s.25).

Uluslararası ilişkiler alanında kurum denildiğinde Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği Geliştirme Teşkilatı, Afrika Birliği gibi uluslararası örgütler akla gelmektedir. Ancak İngiliz Okulu'nun kurum olarak bahsettiği bu

yapılanmalardan farklıdır (Demirel, 2017, s.58). Wight'a göre uluslararası toplumun temel kurumları tarihsel süreç içerisinde gelişmiş mekanizmalardır. Wight uluslararası toplumun kurumlarını; diplomasi, ittifaklar ve garantiler, savaş ve tarafsızlık olarak ifade etmiştir. Hedley Bull ise bu kurumları, güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçlerin yönetimi olarak nitelemiştir (Ağkaya, 2014, s.651). Devletler bu kurumlar nezdinde birbirleriyle etkileşime geçerler. Hiç şüphesiz ki bu kurumlar tarih boyunca birbirlerine bağımlı ve tamamlayıcı nitelikte olmuştur (Demirel, 2017, s.61). Hedley Bull bu kurumları ortak çıkara ulaşma amacını taşıyan alışkanlıklar ve icraatlar bütünü olarak tanımlamıştır. Bu yüzden bu kurumların teşkilat biçimde olmasına gerek yoktur. Dolayısıyla bu kurumlar uluslararası toplumun birincil kurumlarıdır. NATO (North Atlantic Treaty Organization), Afrika Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi yapılar ise uluslararası toplumun ikincil kurumlarıdır. Birincil kurumlar devletlerin sahip olduğu değerler etrafında şekillenen gelenek ve alışkanlıklardan ibarettir. İkincil kurumlar ise birincil kurumlardan türeyen daha kısa ömürlü ve değişken oluşumlardır (A. Tepeciklioğlu ve E. Tepeciklioğlu, 2014, s.170-171).

Güç dengesi kurumu, uluslararası toplumun başat kurumudur. Güç dengesinin amacı uluslararası toplumda bir devletin çok güçlenerek diğer devletleri baskı altına almasının önlenmesidir. Bu kurum, devletlerin bağımsızlığına saygı duyulmasını ve uluslararası toplumun sürekliliğini sağlar. Eğer bu kurum işlevsiz olursa uluslararası hukuk, diplomasi, büyük güçler yönetimi gibi kurumlar anlamını yitirir. Güç dengesi kurumu, barışı sağlamaya yardımcı olmakla birlikte uluslararası toplumunda güç dengesinin değişmesi durumunda savaşı kullanma özelliği de sahiptir. Hedley Bull bu kurumun uluslararası toplumun düzenin sağlanması için kilit rolde olduğunu ve varlığının diğer kurumların çalışmasına olanak sağladığını belirtmiştir (Demirel, 2017, s.62-65).

Diğer bir kurum olan uluslararası hukuk kurumu, Hedley Bull için uluslararası toplumun varisidir. Bull, uluslararası hukuku "uluslararası politikada devletlerin birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen yasa şeklinde olan kurallar bütünü" olarak tanımlar. Uluslararası hukuk, uluslararası toplumda düzenin var olmasında önemli bir kilometre taşıdır. Modern devletler sisteminde uluslararası sistemin yapısı uluslararası hukuk tarafından tanımlanır. Uluslararası toplumda devletlerin ve diğer aktörlerin bir arada yaşayabilmesi için şiddetin sınırlanması, anlaşmalara

sadık kalınması gibi temel kuralları belirler. Son olarak uluslararası hukuk, uluslararası iş birliğinin kurallarını düzenleyip uluslararası siyasi kültürün gelişmesine katkı sağlar (Dereli, 2014, s.29-30).

Diplomasi de uluslararası hukuk gibi uluslararası toplumdaki aktörlerin ilişkilerini barışçıl yollarla düzenleyen bir araçtır. Diplomasi, güçler dengesine bağlı olarak tarafların eşit şekilde müzakere etmesidir (Ağkaya, 2014, s. 653). Diplomasinin en önemli özelliği siyasal aktörler arasında iletişimi kolaylaştırması ve farklı çıkarları ortak bir noktada uzlaştırmasıdır. Ayrıca diplomasi, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan anlaşmazlıkların etkisini azaltmaya yardımcı olur (Dereli, 2014, s.30).

Diğer bir kurum olan savaş kurumu ise diplomasinin bittiği yerde ortaya çıkar. İngiliz Okulunda savaş, siyasetin başka araçlarla devam ettirilmesi anlamındadır. Birçok toplumun tarihinde şiddet ve eşitsizlik vardır. Savaşın Avrupa tarihinde de olduğunu anlatan İngiliz Okulu, savaşın sınırlanması ve baskı altında tutulması gereken bir gerçeklik olduğunu belirtir. Bu bakımdan savaş, uluslararası hukukun güçlendirilmesinde ve güçler dengesinin sağlanmasında önemli bir faktördür. Hedley Bull, savaş tehdidinin büyük ve küçük güçlerin ittifak yapmasında ve güç dengelerinin sağlanmasında önemli bir role sahip olduğunu belirtmiştir (Ağkaya, 2014, s.654).

Son kurum olan büyük güçler yönetimi kurumu, Hedley Bull tarafından uluslararası toplumun işleyişini belirleyen etkili bir kurum olarak tanımlanmıştır (Demirel, 2017, s.73). Büyük güçler, uluslararası toplumda güçler dengesini muhafaza etmeli, olası krizleri ve savaşları sınırlandırmalı veya kontrol altında tutmalıdır. Büyük güçler bu unsurların uygulanmasını sağlayarak uluslararası toplumun güçlenmesine katkıda bulunur (Ağkaya, 2014, s.652). Tüm uluslararası toplumu etkileyebilecek seviyede olan büyük güçler yönetimine verilebilecek en iyi örnek Soğuk Savaş dönemidir. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)-Sovyetler Birliği ilişkileri uluslararası toplumun gidişatını belirlemiştir. Ancak büyük güçler yönetiminin olumsuz bir yönü vardır. Bu da uluslararası toplum içinde büyük gücün olayları kendi bakış açısından diğer bir deyişle kendi çıkarına göre değerlendirmesidir (Demirel, 2017, s.76). Nitekim, 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek savaşında ABD, savaşın Avrupa'nın kendi meselesi olarak

görmüş, çıkarı olmadığı için de başlangıçta müdahale etmekten kaçınmıştır. Diğer bir örnek ise Rusya'dır. Rusya bu savaşta ortak değerlerinin olduğu Sırp'ları desteklemiş, savaşı uluslararası toplumda yanlış lanse etmiştir. Olayları büyük güçlerin politikalarından takip eden diğer devletlerse savaşı bir iç savaş olarak algılamış ve müdahale etmek istememiştir.

Ortak kurallar, kurumlar ve normlar vasıtasıyla oluşturulan uluslararası rejim, günümüzde korsanlarla mücadele, balıkçılık, ticaret vb. konularda başarılı iken çatışma, savaş ve soykırım gibi konularda başarılı değildir. Bunun sebebi ise devletlerin kendi çıkarlarına öncelik vermesidir. Devletler, söz konusu savaş, çatışma ve soykırım olduğunda kendi güvenlik politikaları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu durum, soykırım gibi insanlık suçu olan bir suçun uluslararası toplum tarafından engellenememesine neden olmaktadır. Nitekim, eğer soykırıma karşı ortak bir uluslararası yaptırım mekanizması geliştirilebilseydi, 1992-1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te binlerce insanın ölmesine engel olunabilirdi.

1.2. BOSNA-HERSEK'İN TARİHSEL SÜRECİ

Bu bölümde Bosna-Hersek'in tarihsel süreci; Bosna-Hersek'in jeostratejik konumu anlatıldıktan sonra ilk ve orta çağlardan başlayarak 1990'lı yıllara kadar olan dönemi ele alınacaktır.

1.2.1. Bosna-Hersek'in Jeostratejik Konumu

Avrupa'yı Doğu'ya bağlayan eski kıtanın uzantısı olan Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz'in kesiştiği stratejik bir konumda bulunur. Balkanlar tarih boyunca her zaman stratejik öneme sahip olmuştur. Tarihte Balkanları yönetmek Doğu ve Batı'yı kontrol edebilecek güce sahip olma anlamına gelmiştir (Selver, 2003, s.13).

Bosna-Hersek; Avrupa kıtasının güneydoğusunda, Balkan yarımadasının ise kuzeybatısında yer alır. Neratva nehrinin denize döküldüğü yerde yirmi km'lik toprak parçası ile denize ulaşan Bosna-Hersek'in limanı yoktur. Kuzeyinde ve Batısında Hırvatistan, Doğusunda Sırbistan, güneydoğusunda ise Karadağ yer alır. Bosna adını, Sava nehrine dökülen Bosna suyundan almıştır. Hersek'in adı ise Orta Çağ sonlarında burada kurulan Hercegovina Dükalığı'ndan gelmiştir (Eliaçık, 2016, s.17-18).

Bosna Hersek'in sahip olduğu stratejik önem, coğrafi konumundan dolayı Balkanlar ile birlikte düşünölmelidir. Ancak Bosna-Hersek dağlık ve engebeli coğrafi özelliklere sahip olması nedeniyle yarımadaanın diğere bölgelerine göre daha az önem gösteren konumdadır. Balkan yarımadasının Batı ucunda yer alan Bosna-Hersek, Güney Avrupa ve Balkan özelliklerinin birbirine kaynaştığı karma kültür ve sosyal yapısına sahiptir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.5).

Bosna-Hersek'in stratejik önemi yalnızca sahip olduğu coğrafi özellikler ile açıklanamaz. Yeraltı ve yerüstü doğal zenginliklerin stratejik öneme katkısı oldukça fazladır. Sahip olduğu bu zenginlikler Bosna'nın ilk ve orta çağlarda maden ülkesi olarak tanınmasına neden olmuştur. Öyle ki, Dinar Dağlarının iç sıralarına bugün de Bosna Maden Dağları denilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Bosna eyaletinin maden zenginliklerinden bahsetmiş, 1643'de Saraybosna güneyinde yer alan Vares maden ocaklarından 1200 ton demir elde edildiğini yazmıştır. Ayrıca, çinko, kurşun, manganit, krom, gümüş madenlerinde oldukça bulunduğu Bosna-Hersek tüm bunların yanında çok yüksek oranda hidroelektrik gücüne de sahiptir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.5).

Bosna-Hersek'in stratejik önemini arttıran en önemli özelliklerden biri ülkede üç ayrı etnik, dini özelliklere sahip olan Sırp, Hırvat ve Boşnak milletlerin bir arada yaşamasıdır. Sırpların ve Hırvatların Bosna-Hersek'e komşu bağımsız birer devletleri vardır. Ayrıca, üç toplumun da farklı dinleri benimsemeleri ülkede dinsel çeşitlilik olmasına neden olmuştur (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.5).

Karmaşık bir siyasi mekanizmaya sahip olan Bosna-Hersek, iki unsur bir özerk bölgeden oluşmaktadır. İki unsur, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'dir. Özerk bölge ise Brčko vilayetidir. Küçük bir Balkan ülkesi olan Bosna-Hersek'in yüzölçümü 51.209 kilometrekaredir. Nüfusu ise 3.800.000'dir. Bosna-Hersek'in en kalabalık şehri yaklaşık 300.000 nüfusıyla başkent Saraybosna'dır. Bosna-Hersek Federasyonu'nun nüfusu yaklaşık 2.370.000, Sırp Cumhuriyeti'nin nüfusu yaklaşık 1.330.000 ve Brčko vilayetinin nüfusu ise yaklaşık 93.000'dir. Nüfusun tahminen %48'i Boşnak, %37'si Sırp ve %14'ü Hırvat'tır. Bosna-Hersek Federasyonunda nüfus %70 Boşnak %28 Hırvat %1 Sırp iken Sırp Cumhuriyetinde nüfusun %88'i Sırp, %8'i Boşnak, %4'ü Hırvat'tır.

Brčko vilayetinin nüfusu ise %46 Sırp, %43 Boşnak ve %11 Hırvat'tan oluşmaktadır. Bosna-Hersek'te nüfusun yarısı kırsal bölgelerde yarısı şehirlerde yaşamaktadır. Resmi diller Boşnakça, Sırpça ve Hırvatçadır. Nüfusun tahminen %40'ı Müslüman, %31'i Ortodoks ve %15'i Katolik'tir (Ekinci, 2016, s.15).

Tablo 1.1

Bosna-Hersek'in Ekonomisi

Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) (milyar \$)	16,91
Reel GSYİH büyüme oranı (%)	3,1
Kişi Başına GSYİH (nominal) (\$)	4,708
Kişi Başına GSYİH (PPP) (\$)	11.100 (tahmini)
Enflasyon Oranı (%)	-1,3
İşsizlik Oranı (%)	43,9
İhracat (milyar \$)	6,34
İthalat (milyar \$)	10,42

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019

Bosna-Hersek ekonomisinin temel kaynağı tarım, hayvancılık ve orman ürünleridir. En önemli tarım ürünlerinin başında tahıl ve patates gelmektedir. Buna ek olarak ülkede sebze, şeker pancarı, keten ve tütün de yetiştirilmektedir. Orman ürünleri üretimi ve koyun besiciliği de ekonomisinin önemli kaynaklarındandır. Sanayi ürünleri arasında ise kereste, demir-çelik, tütün, deri ve şeker fabrikaları yer almaktadır (Bulut,2017).

Tarih boyunca bu bölgede jeostratejik öneminden ve etnik-dinsel çeşitliliğinden dolayı pek çok çatışmalar ve sosyal karışıklıklar yaşanmıştır. Bu yüzden güvenlik ve istikrarı sağlamak için bölge dışarıdan müdahalelere her zaman açık olmuştur. Tarih boyunca büyük imparatorluklar bu bölgenin denetimini elinde tutmak için çeşitli politikalar izlemiştir. Tarihte bu bölgede Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus imparatorlukları hâkimiyet mücadelesi vermiştir. Günümüzde

de ABD, AB ülkeleri, Rusya ve Türkiye bu bölgede rekabet etmektedir (Seyhan, 2007, s.57-58).

1.2.2. İlk ve Orta Çağlarda Bosna-Hersek

Tarihte Bosna adıyla bilinen ilk topraklar, Eskiçağda Roma hâkimiyetinde olan kısmen Dalmatia ve kısmen Pannonia vilayetleridir. Roma işgalinden önce bölgede Kelt ve İliryalı kavimlerin yaşadığı bilinmektedir. Kültürel olarak bölgenin kavimleri Kelt ve Ilır kültüründen etkilenmişlerdir. Ayrıca, kıyı bölgelerde bulunan Grek ticaret kolonileri ile ticari alışverişler yapılmış, bu durum Grek kültürünün az da olsa bölgeyi etkilemesine neden olmuştur (Yılmazata, 2012, s.14).

M.Ö. 156 yılından itibaren Roma fetihleri başlamış, siyasi, kültürel ve ticari yönden Bosna'yı etkilemiştir. Bosna, bu dönemde Latin ile Grek kültürünün kesişme noktasında yer aldığından bölgeler arası köprü görevi görmüştür. Yüzyıllar boyunca Bosna ekonomisinin temel kaynağı olan maden yatakları, Roma için de çok önemli olmuştur (Yılmazata, 2012, s.15-16). Bosna'nın tarihinde M.S 395 yılında İmparator Büyük Theodosius'un ölümü çok önemlidir. Bu tarihten sonra İmparatorluk Doğu ve Batı Roma olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bosna, imparatorluğun Batı kısmında kalmıştır. Bosna bölgesinde Hristiyanlık M.S 1. Yüzyıldan itibaren etkili olmaya başlamıştır (Yılmazata, 2012, s.16).

Bir Hint-Avrupa halkı olan Slavların Balkanlara inişi Bosna tarihinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Slavlar, Avarlar ile birlikte 6. Yüzyılın sonunda Bosna'yı Bizans'tan almıştır. Ardından 6. ve 7. yüzyıllarda Balkanların büyük bir kısmına yerleşmeye başlamışlardır. Avarlar, yaklaşık iki yüzyıl boyunca Bosna'yı kendi atadıkları kişilerle yönetmiştir (Karatay, 2002, s.103). Başlangıçta Avarlar ile iyi ilişkileri olan Slavlar, daha sonra kabileler arasında birlik sağlayarak kendi liderlerinin yönetiminde hareket etmişlerdir (Jelavich, 2016, s.14). Slavlar, 620 yıllarında Sırbistan, Bulgaristan ve Bosna'nın büyük bir bölümüne hâkim oldular. Bu bölgede yaşayan İliryalı kavimler ise süreç içerisinde Slavlarla kaynaşip asimile olmuşlardır (Yılmazata, 2012, s.17).

M.S 626-640 yılları arasında Slavlar, Avar Türklerinin hakimiyetinden kurtulmuş ve Balkan yarımadasının güneybatısına yerleşmişlerdir. Bugünkü Dalmaçya ve Bosnada Vrbaş Çayı'na kadar uzanan bölgeye yerleşen Slav

kabilelerine Hırvat ismi verilmiştir. Bosna'nın doğusuna Karadağ dolaylarına ise Slavların bir diğer kolu Sırlar yerleşmiştir. Dalmaçya ve Bosna'nın bazı yerlerine yerleşen Hırvatlar Hristiyanlığı kabul etmiş ve Katolik mezhebini seçmişlerdir. Sırlar ise Doğu Roma'nın etkisiyle Ortodoks mezhebini seçmiştir (Sarı,2007, s.12). Bosna toplumu bu iki mezhebin arasında kalmış ve çoğunlukla Doğu ile Batı arasında bir buluşma alanı olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, Bosna'nın dağlık arazisinden ve zayıf iletişimden dolayı her iki mezhepte tam olarak etkin olamamıştır. Katolikliği ve Ortodoksluğu benimsemeyen Bosna toplumu, zaman içerisinde kendine özgün milli-dini-siyasi kimliklerini oluşturmuş ve bağımsız Krallıklarını kurmuşlardır (Pinson, 1993, s.4).

Bosna-Hersek 1137 yılına kadar Bizansların hâkimiyeti altında kalmıştır. Bosna'nın doğu bölümü 927-1018 yılları arasında Bulgaristan yönetiminde kalmış, sonra yeniden Bizans kontrolüne girmiştir.12.yüzyılda Macar kralı güçlenmeye başlamış, Bosna-Hersek Macar hakimiyeti altına girmiştir (Yürür, 2007, s.33). Bu dönemde Bosna toplumu üzerinde Katoliklik ve Ortodoksluk etkili olamamış, Bosna toplumu kendine özgün dini-siyasi kimliklerini korumayı başarmıştır. İki mezhebin çatışma alanı haline gelen bu bölgede her iki mezhebe de tepki olarak 12. yüzyılın sonlarında Bogomillik adında yeni bir mezhep ortaya çıkmıştır. Her iki mezhebi de reddeden Bogomillik, daha sade ve İslam'a benzeyen yönleriyle dikkat çekmiştir (Sarı, 2007, s.13).

12. yüzyılın sonunda Ban Kulin önderliğinde Bosna, bağımsız krallık haline gelmiştir. Bu krallık, Osmanlının fethetmesine kadar olan süreçte zaman zaman Bizans'ın zaman zamanda Macar kralların hakimiyeti altına girerek varlığını devam ettirmiştir (Karatay, 2002, s.3). Ban Kulin, M.S. 1180-1204 yılları arasında hükümdarlık yapmış ve Dubrovnik Cumhuriyetiyle (Dubrovnik Banlığı) yaptığı ticari anlaşmayla Orta Çağ Bosna tarihinin en önemli simgesi haline gelmiştir. Ban Kulin beratı olarak geçen ticari anlaşma 1189 yılında yapılmış ve Ban Kulin bu anlaşmayla Dubrovnik'te yaşayan insanların kendi ülkesinde ticaret yapmalarını vaat etmiştir. Ayrıca bu belge, Boşnak isminin geçmesi ve Balkanların en eski yazılı dokümanı olması açısından oldukça önemlidir (New World Encyclopedia, 2012, Ban Kulin). Ban Kulin'den sonra Bosna'nın Orta Çağ tarihinde bir diğer önemli hükümdar ise Ban Sthefan Kotromanic'dir. Bu dönemde Bosna daha güçlü hale gelmiş ve topraklarını kuzey ve batıya doğru genişletmiştir. Stefan Kotromanic

1353 yılında ölmüş ve yerine yeğeni Kral Tvrtko geçmiştir (Pinson, 1993, s.6). Kral I. Tvrtko, komşu devletlerin iç çekişmelerinden yararlanmış ve egemenliğini Hırvatistan ve Dalmaçya'ya kadar genişletmiştir. Kral I. Tvrtko zamanında Orta Çağ Bosna Krallığı, Balkanların en güçlü devleti haline gelmiştir. Öyle ki bu güç Kral I. Tvrtko'ya "Dalmaçya ve Hırvatistan'ın kralı" unvanını getirmiştir (Yılmazata, 2012, s.27).

Osmanlı, Bosna üzerine ilk kez 1386 yılında akın düzenlemiştir. 1389 yılında yaşanan Kosova savaşında Bosna askerleri Sırp krallığına destek vermişlerdir ancak savaş Osmanlı Devleti'nin kazanması ile birlikte Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti artmıştır. 1392 tarihinde Üsküp'ün de fethedilmesiyle Sırbistan ve Bosna'da önemli değişiklikler olmuştur. Bosna Krallığı 1428-1429 tarihleri arasında Osmanlı Devleti tarafından haraca bağlanmıştır (Devlet Arşivleri,1992, s.6-7).

1.2.3. Osmanlı Döneminde Bosna-Hersek

Osmanlı Devleti, 1453 tarihinde İstanbul'u fethederek Bizans İmparatorluğuna son vermiştir. Bu durum Avrupa'da yeni bir haçlı seferinin hazırlıklarının başlamasına neden olmuştur. Bosna Krallığı bu dönemde Osmanlı'ya verdiği haracı kesmiş, Osmanlı'ya karşı yapılan ittifakın içinde yer almıştır. Osmanlı Devleti uyarıda bulunmak için Bosna'ya elçi göndermiştir. Ancak Bosna Kralı Tomaseviç, elçileri hapsedirmiştir. Bu haber üzerine Fatih Sultan Mehmed Bosna'ya 150.000 kişilik ordu ile sefer düzenlemiş ve Bosna 1463 yılında fethedilmiştir. Fatih Sultan Mehmed, fetih politikasına bağlı olarak Bosna Kralını ve ailesini öldürmüş, bölgeyi topraklarına dahil etmiştir. Akabinde Bosna, idari olarak sancak haline getirilmiş, ilk sancak beyi ise Minnetoğlu Mehmed Bey olmuştur. Hersek ise 1470 tarihinde Osmanlı'nın sancağı olmuştur (Gölen, 2010, s.39-42).

Şekil 1.1: Osmanlı Döneminde Bosna-Hersek

Kaynak: Şafak, 2010, s.16.

Bosna-Hersek fethedildikten sonra bölgenin sosyal yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Osmanlı, burada tımar sistemini uygulamıştır. Bu durum bölgedeki yerli beylerin güçlerini kırmış ve tarımın, hayvancılığın ve madenciliğın gelişmesine neden olmuştur. Osmanlı, bölgede lonca sistemini de uygulamış ve bölgenin ticaret hacmini geliştirmiştir (Devlet Arşivleri,1992 s.8).

Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek'te Kıla-i Hakaniye Kaptanları adında idari sistem oluşturmuştur. Toplamda sayısı 39 olan kaptanlıklar, ilk önce 1558 yılında Gradička'da, en son da 1802'de Hutovo'da kurulmuştur. Kaptanların belirli bir arazileri olurdu ve bu arazilere göre adları belirlenirdi. Kaptanların genel olarak görevleri sınırları korumak, çevresindeki yolları muhafaza etmek, kalelere silah sağlamaktı (Devlet arşivleri,1992s.8-9). Bosna, 16.yüzyılın sonlarında savaşlara 10.000 asker gönderebilen önemli bir eyalet statüsüne erişmiştir (Bora, 1994, s.22).

Bosna, fethedildikten sonra Müslümanlığı kabul etmiştir. Bunun sebepleri arasında, Katolikliği ve Ortodoksluğu reddeden Bogomil mezhebine inanmaları, tek tanrılı dinlerinin Müslümanlıkla benzer pek çok yönünün bulunması vardır. Diğer bir neden ise Osmanlı Devleti'nin izlemiş olduğu hoşgörü politikasıdır. Türkler, bölgedeki insanlara din, dil farkı gözetmeksizin herkese eşit davranmıştır. Bu nedenle insanlar gönüllü olarak İslam dinini seçmişlerdir. Bosnalı Müslümanlar bu dönemde Sırp ve Hırvatlar tarafından “Müslüman”, “Türk” olarak adlandırılırken, Osmanlılar onları Boşnak olarak adlandırmıştır (Sancaktar, 2012, s.2-3). Ayrıca Osmanlılar, Sancak'taki Karadağ ve Kosova'daki Müslümanlara da “Boşnak” olarak adlandırmıştır (Yürür, 2007, s.36).

Bosna, Osmanlı hâkimiyeti boyunca uç bölgesi olarak önemini hiç yitirmemiştir. Üstün savaş kabiliyetleri neticesinde Macaristan ile yapılan savaşlarda önemli rol oynamışlardır. Boşnaklar, Osmanlı'nın kuzeybatı sınırlarını yıllar boyunca korumuşlardır. Bundan dolayı Bosna, her daim Osmanlı'nın en önemli kalesi olmuştur (Devlet arşivleri, 1992, s10).

Boşnaklar, devlete bağlılıkları ispat etmeleri sonucunda Osmanlı Devleti'nin önemli kademelerinde görev yapmışlardır. Bunlara örnek olarak beş kez sadrazamlık yapan Herzekzade Ahmed Paşa (1497-1516), üç kez sadrazamlık yapan Damad İbrahim Paşa (1596-1601) ve devrin en önemli ismi olan Sokullu Mehmed Paşayı verebiliriz (Devlet Arşivleri,1992s.10).

17.yüzyıldan sonra Avusturya ile yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti yenik düşmüş, Balkanlarda gücü azalmıştır. 1718 yılında Avusturya ile imzalanan Pasarofça Anlaşması neticesinde Bosna'nın Sava nehri ve aşağı kısımları Avusturya'ya bırakılmıştır.1737 yılında Osmanlı ordusu Avusturya'yı yenmiş ve sonucunda 1739'da Belgrad'da Rusya ve Avusturya devletleriyle anlaşma yapılmış,1718'de kaybedilen topraklar geri kazanılmıştır (Devlet Arşivleri, 1992, s.10-11).

18.yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik akımları Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemiştir. Milliyetçilik akımlarından ilk etkilenen yer Balkanlar olmuştur. Dalmaçya sahillerinin Fransızlar tarafından ele geçirilmesiyle milliyetçilik akımları ilk kez burada ortaya çıkmıştır. Fransa'nın yürüttüğü politikalar neticesinde Balkanlar'da Osmanlı egemenliğini sınırlandırılmış ve milliyetçilik akımları daha

hızlı yayılmaya başlamıştır. Fransızların etkisiyle, Dalmaçya’da yaşayan Hırvatlar ile Hersek bölgesinde yaşayan Hırvatlar birleşip “Büyük Hırvatistan” hayalini gerçekleştirmek istemişlerdir. Ayrıca Napolyon Bonaparte, Dalmaçya’dan Bosna’ya giden yolları tespit ettirmiş ve Mostar, Bosnasaray gibi yerlerde haber alma teşkilatları oluşturmuştur. Bunun sebebi ise isyanlar çıkartarak Bosna’yı içten fethetmektir (Devlet Arşivleri, 1992, s.11).

Fransa’nın muhtemel istilasına karşı Bosnalılar memleketlerini savunmakla uğraşırken asıl tehdit Sırbistan’da başlayan isyan olmuştur. 1804 yılında Balkanlarda Sırlar, Kara Yorgi önderliğinde ayaklanmışlardır. Kara Yorgi’nin hedefi Bosna-Hersek’te yaşayan Hristiyanları ayaklandırmak ve Karadağ ile birleşip Büyük Sırbistan idealini gerçekleştirmektir. Ancak Osmanlı bu isyanı bastıramadan Osmanlı-Rus (1806-1812) savaşları başlamıştır.1812’de imzalanan Bükreş Anlaşması neticesinde savaş bitmiş ve Sırp isyanı bastırılmıştır. Sırp isyanı karşısında Boşnaklar eyaletlerini savunmayı, Osmanlı’nın yanında olmayı tercih etmiştir. Ancak 1830-1831 yıllarında Boşnaklar Osmanlı Devleti’nin ordusu düzenleme yeniliklerine tepki olarak Gradaçatsalı Hüseyin Kaptan liderliğinde ayaklanmışlardır. İsyân bastırıldıktan sonra Bosna’da kaptanlık müessesine son verilmiştir (Devlet Arşivleri,1992, s.11-12).

Bosna-Hersek’te patlak veren en önemli isyanlardan biri 1875 Hersek isyanıdır.1870’li yıllarda Osmanlı Devleti’nde ekonomik sıkıntılar vardı. Bu sıkıntıları Osmanlı, Balkanlarda ağır vergi politikaları uygulayarak geçirmek istemiştir. Ağır vergi uygulamaları ve Avusturya’nın kışkırtması neticesinde isyan patlak vermiştir. Bu isyan hem Bosna hem de Osmanlı tarihinin dönüm noktası olmuştur. Dışarıdan destek alan Hersek isyanı, kısa zamanda Osmanlı Devleti ile yerli Hristiyanlar, Karadağlılar ve Sırlar arasında savaş haline gelmiştir. Bu isyan ile beraber Bulgaristan milli ayaklanması ortaya çıkmış ve 1878’de Rusya ile savaşa girilmiştir. Tüm bunlar Osmanlı Devleti’ni çok zayıflatmıştır. Savaş sonucunda, Berlin Antlaşması imzalanmış, bu antlaşma ile Sırbistan ve Romanya tam bağımsız olmuş, Bosna-Hersek geçici olarak Avusturya idaresine bırakılmıştır. Berlin Antlaşmasında, Bosna resmi olarak Osmanlı toprağı olmakla birlikte yönetim hakkı Avusturya-Macaristan imparatorluğuna verilmiştir. Antlaşma imzalandıktan sonra Avusturya-Macaristan işgale başlamıştır (Yürür, 2007, s.41-42). Avusturya-Macaristan için Bosna hayati önemdeydi. Avusturya için Bosna-Hersek Adriyatik

denizine açılan kapı demektir. Bununla birlikte Avusturya; Saraybosna, Üsküp, Selanik demiryolu projesi ile Makedonya'ya ulaşmayı hedefliyordu. Ayrıca Avusturya, Büyük Sırbistan projesini kendisi için tehdit olarak görüyordu (Bora, 1994, s.29).

1881 yılında Avusturya, Rusya ve Almanya ile birlikte Üç İmparator İttifakı'na katılmıştır. Almanya ve Rusya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i istediğinde ilhak etme hakkını tanımıştır. Bunun sonucunda, İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini ilan etmiştir. Avusturya-Macaristan bu ilhakla birlikte Yeni Pazar Sancağını Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir (Yürür, 2007, s.42).

1.2.4. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Döneminde Bosna Hersek

Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı ilhak etmesi, Rusya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasındaki rekabeti tırmandırmış ve sonraki yıllarda başlayacak olan Birinci Dünya Savaşının nedenlerinden olmuştur. Osmanlı Devleti bu ilhak karşılığında Avusturya-Macaristan'dan Emlak-i Emirriye bedeli olarak 2,5 milyon altın almıştır (Eliçık, 2016, s.38).

Bu ilhak karşısında İngiltere ve Fransa sadece tepki göstermiş, İtalya ve Rusya ise bu durumdan rahatsız olmuştur. Osmanlı Devleti ise Avusturya mallarında boykot uygulamıştır. Ancak 1909'da Almanya'nın baskısı neticesinde ilhakı tanımıştır (Şafak, 2010, s.28).

Bosna'nın, Avusturya'ya mı yoksa Macaristan'a mı bağlanacağı tartışılmış ve sonucunda Bosna-Hersek'in uzaktan yönetilmesine karar verilmiştir. Bununla birlikte Bosna-Hersek'in yönetiminden Ortak Maliye Bakanı (Avusturyalı ve Macar) sorumlu tutulmuştur. Ortak Maliye Bakanının Saraybosna'da kendisine bağlı olan askeri vali tarafından temsil edilmesine karar verilmiştir. İlhaktan sonra Osmanlı kanunları yürürlükten kaldırılmış, Bosna için özel kanunlar oluşturulmuştur (Yürür, 2007, s.44-45). Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'te toplumsal ve ekonomik hayatı koruyucu politikaları tercih etmiştir. Müslüman toprak beylerini korumuş ve kırsal bölgelerde eski geleneğin devam etmesini sağlamaya çalışmıştır (Kenar, 2005, s.21).

Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan idaresinde özel vergiler, altyapı yatırımlarıyla sanayileşme ve modernleşme alanında gelişmiştir. Buna paralel olarak bürokraside gelişmiş, Osmanlı döneminde 120 olan memur sayısı 1881 yılında 600'e, 1907 yılında 9.106'ya çıkmıştır. Ancak bürokraside çoğunlukla Hırvatlara yer verilmiştir. Avusturya-Macaristan'ın bürokraside Hırvatlara yer vermesinin ve Hırvatları destekleyici politikalar üretmesinin sebebi Doğuda büyüyen Sırbistan tehdidine karşı Bosna-Hersek'i güçlü bir tampon yapmak ve Hırvatlara karşı duyulan dini yakınlıktır. 1889 tarihinde yapılan Saraybosna Katedrali bu politikaların simgesi olmuştur (Bora, 1994, s.30).

Avusturya-Macaristan idaresi, Bosnalı Müslümanlara dini vazifelerini yapmaları konusunda müsamaha göstermiştir. Ancak zamanla Müslümanları Hristiyanlaştırma düşüncesinin yayılması sonucunda pek çok Bosnalı Müslüman ülkeden göç etmiştir. Müslümanların terk ettiği yerlere Sırpların yerleşmesi Bosna'nın etnik yapısında değişime neden olmuştur (Yürür, 2007, s.46).

İlk kez Avusturya-Macaristan idaresinde Bosnalı Müslümanlar siyasi ve ekonomik taleplerde bulunmuştur. Bu dönemde Bosnalı Müslümanlar siyasi parti ve örgütler kurmaya başlamıştır. 1906 senesinde Bosna-Hersek'in çeşitli bölgelerinden gelen Müslüman temsilciler, ilk Müslüman partisi olan Müslüman Halk Organizasyonu (*Muslimanska narodna organizacija*) kurmuştur. Bu partinin en önemli özelliği yalnızca Müslümanların değil, Bosna-Hersek'in de ilk siyasi partisi olmasıdır. Avusturya-Macaristan ilhakının, Bosnalı Müslümanların ulusal gelişiminde önemli etkisi olmuştur (Babuna, 2000, s.181).

Genel olarak Avusturya-Macaristan döneminde Bosnalı Müslümanların ulusal ve siyasi kimliği korunmuştur. Bunun sebebi ise rekabet halinde olan Sırp-Hırvat milliyetçiliğini üçüncü bir güç olarak tanımlanan Bosna milliyetçiliği ile dengelemektir. Doğrudan Müslüman kimliğine dayanmayan çok kültürlü bir Bosnalı kimliği oluşturan bu milliyetçilik tasarımı Hırvat ve Sırp milliyetçiliğinin tepkisini çekmiştir. Çünkü Sırp ve Hırvat milliyetçiliği, Müslümanları kendi etnik kimliklerine entegre etmek istiyordu (Bora, 1994, s.31).

1.2.5. Birinci Yugoslavya Döneminde Bosna Hersek

Birinci Dünya Savaşı sona erene kadar Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan himayesinde kalmıştır. Arşidük Franz Ferdinand'ın suikastla öldürülmesi Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesine ve Birinci Dünya Savaşının başlamasına neden olmuştur (İzzetbegoviç, 2016, s.5).

20 Temmuz 1917 tarihinde imzalan Korfu Deklarasyonu ile "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın" kurulmasına ve bu devletin başında Karageorgevic hanedanının olmasına karar verilmiştir.1 Aralık 1918 tarihinde Sırp, Hırvat, Sloven meclisi temsilcilerinin Kral Aleksander ile görüştü. Ardından "Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı" tüm dünyaya duyuruldu.10 Eylül 1919'da Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile İtilaf devletleri arasında imzalan Saint Germain-en Laye Barış Antlaşmasıyla uluslararası toplum tarafından tanınması gerçekleşmiştir (Güveloğlu,2009, s.39-41). Bosna-Hersek'in bu devlette yer almak istemesinin sebebi, eskiden beri toprakları üzerinde hak iddiasında bulunan Sırbistan ve Hırvatistan arasında bölünebilme endişesiydi (Kenar, 2005, s.42).

1920'li yıllarda bu devlette Sırlar ve Hırvatlar arasındaki gerginlikler artmıştır. Bu durum Bosnalı Müslümanların kendilerini Müslüman Sırp ve Müslüman Hırvat olarak tanıtmalarına yol açmıştır. Öyle ki o dönemde ortaya çıkan Yugoslav Müslüman Organizasyonunun editörü, Müslümanlara hangi ulus kendilerine ekonomik gelişme vadedyorsa kendilerini o ulusun vatandaşı olarak tanıtmalarını söylemiştir (Kenar, 2005, s.51).

Bu devletin başarısız olmasının en büyük nedeni, taraflar arasında eşit katılım öngörmesine rağmen Sırp egemen bir devlet olmasıdır. Nitekim kuruluşunun onuncu yılında isyanlar ortaya çıkmıştır. Parlamentoda siyasi muhalefet ve düzensizliğin artması mecliste oturum esnasında Karadağlı milletvekilinin üç milletvekilini öldürmesiyle sonuçlanmıştır. Ocak 1929'da Kral Aleksander tarafından ulusal birlik ve bütünlüğün tehlikede olduğu gerekçe gösterilerek Parlamento feshedilmiş, ülkenin adı "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir (Kenar, 2005, s.52-53). Kendi diktatörlüğünü kuran Kral Aleksander, ülkedeki yerel yönetim yapısını yeniden oluşturmuştur. Etnik, dinsel ve bölgesel partileri kapatarak baskı dönemini başlatmıştır (Alili, 2010, s. 22). 3

Eylül 1931 tarihinde Sırp hâkimiyetini destekleyen yeni bir anayasa yürürlüğe konulmuştur. Bu anayasa ile Yugoslav kelimesi hariç etnik kimlik belirtmek yasaklanmıştır. Ülkede tek Kral, tek millet anlayışı hâkim olmuştur. Eyaletlerin sınırları kaldırılarak, Sırp nüfusun çoğunlukta olduğu ülke dokuza bölünmüştür (Yürür, 2007, s.49). Bu dönemde Sırlar, “Büyük Sırbistan” idealine ulaşmak için bölgede Sırplaştırma politikası uygulamış, Müslüman ve diğer etnik grupları baskı altına almıştır (Erbesler, 2014, s.130).

Yeni anayasada, Karadağlılar, Makedonlar, Arnavutlar, Macarlar gibi Boşnaklara da kurucu millet statüsü verilmemiştir. Bu ulusların milli kimlikleri tanınmamış, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. Boşnaklar, Müslüman oldukları için Osmanlı'nın işgalci varisleri olarak nitelendirilmiş, Hristiyanlardan daha düşük bir konumda yer almışlardır. Özellikle Bosna-Hersek'in Güneydoğu sınırı ile Karadağ ve Sırbistan arasında yaşayan Sancak bölgesindeki Boşnaklar toplumsal baskıyla karşılaşmışlardır. Tüm bunlara rağmen dini kurum ve vakıflara müdahale edilmemiş, evlilik, miras gibi konularda İslam hukukunu devam ettirebilmişlerdir (Yürür, 2007, s.50).

Kral Aleksander Ekim 1934 tarihinde Fransa'da bir Ustaşa militanı tarafından öldürülmüş, yerine küçük yaştaki oğlu 2.Petar geçmiştir. Kral Petar'ın amcası Prens Pavle naip olarak yönetimi üstlenmiş ve 1935 seçimlerinden sonra başbakanlığa uzlaşma ortamı oluşturması amacıyla Milan Stojadinovic'i atamıştır. Şiddet ortamını yumuşatmak için çeşitli adımlar atan Stojadinovic, başarılı olamamış 1938 yılında istifa etmiştir. Stojadinovic'in yerine Prens Pavle'nin isteği doğrultusunda Dragisa Cvetkovic geçmiştir. Cvetkovic, Hırvat Köylü Partisi ile gizli görüşmeler yapmış ve 20 Ağustos 1939 tarihinde Yugoslavya'ya bağlı özerk Hırvatistan (Croatian Banovina) kurulmuştur (Alili, 2010, s.23). Özerk Hırvatistan'ın sınırları içerisinde Batı Hersek ve merkez Bosna topraklarının bir kısmı da yer alıyordu. Bu anlaşmaya Müslüman politikacılar Bosna'yı böldüğü gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Müslüman politikacılar gibi Bosna Sırp toplumunun ileri gelenleri de Sırların Hırvatistan sınırlarında kalacağını gerekçe göstererek anlaşmaya tepki göstermişlerdir (Yürür, 2007, s.50).

Genel olarak Bosna-Hersek, Birinci Yugoslavya döneminde ve iki savaş arası dönemde toplumsal baskı ve milli kimliklerin kaybedilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. İkinci sınıf kademesinde tutulan Boşnaklara bürokraside ve yönetimde yer verilmemiştir. Tüm bunlar pek çok Boşnak'ın ülkeden ayrılmasına neden olmuştur.

1.2.6. İkinci Yugoslavya Döneminde Bosna Hersek

İkinci Dünya Savaşı patlak verdikten sonra Yugoslavya; Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan tarafından işgal edilmiştir. Almanya, İtalya ve Macaristan Slovenya'yı, Bulgaristan ise Sırbistan, Makedonya ve Kosova'nın bir kısmını işgal etmiştir. Karadağ'ın tamamı, Slovenya'nın güneyi ve Dalmaçya kıyıları ise İtalya tarafından işgal edilmiştir. Kosova ve Makedonya'da Arnavutların yaşadığı bölgede İtalya tarafından "Büyük Arnavutluk" kurulmuştur (Kenar, 2005, s.60).

1939 yılında gerçekleşmeyen Özerk Hırvatistan projesi, işgalin ardından Almanya'nın desteklemesiyle 8 Nisan 1941'de "Bağımsız Hırvatistan'ın" kurulması ile tekrar ortaya çıkmıştır (Yürür, 2007, s.51). Hitler, bölgedeki etnik çeşitliliği kullanmak için Ustaşa partisini kurmuş olan Ante Pavic'in ülkenin kralı olmasını sağlamıştır. Ante Pavic, homojenite sağlamak amacıyla etnik temizlik yapmıştır (Yenigün& Hacıoğlu, 2010, s.674). Ustaşa, Nazilerden sonra en büyük kapsamlı etnik temizlik gerçekleştiren rejim olmuştur. Hırvatistan'ın Krayina bölgesindeki ve Bosna-Hersek'teki Sırlara karşı planlı soykırım yapmıştır. Büyük çoğunluğu Sırp olan Yahudi, Çingene ve Müslümanların da bulunduğu yaklaşık 400-600 bin arasındaki insan bu rejim tarafından soykırıma uğramıştır (Bora,1994, s.40).

İkinci Dünya Savaşının sonucunda Josip Broz Tito'nun lideri olduğu Partizanlar galip gelmiştir. Tito'nun dönemin komünist parti liderlerinden ayrılan en önemli özelliği, işgal sırasında Moskova'ya sığınmamış ve halkla beraber çarpışmış olmasıdır. Bu durum halk arasında Tito'nun büyük sempati kazanmasına neden olmuştur. Yugoslav Komünist Partisi ve Tito, İkinci Dünya Savaşında kazanmış olduğu bu prestijle 27 Kasım 1945 tarihli seçimlerde halkın %96'sının oyunu alarak 29 Kasım'da Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti kurmuştur

(Işıklı,1980, s.82-83). Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti, altı Cumhuriyet iki özerk bölgeden oluşmaktadır. Bunlar, Sırp, Hırvat, Sloven, Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ Cumhuriyetleridir. Kosova ve Voyvodina ise iki özerk bölgedir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.15). Bu devletin siyasi sistemi Ocak 1946'da duyurulan ve resmi olarak beş Yugoslav milletini tanıyan Anayasa ile oluşturulmuştur. Anayasanın tanıdığı milletler arasında Sırp, Hırvatlar, Karadağlılar, Makedonlar ve Slovenler yer almıştır. Bosnalı Müslümanlar bu milletler arasında olmamasına rağmen, Bosna-Hersek Yugoslavya'yı oluşturan altı kurucu cumhuriyetten biri olmuştur (Öner, 2013, s.31).

En küçüğünün yarım milyondan az, en büyüğünün yedi milyon nüfusa sahip olduğu Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'nde cumhuriyetler arasındaki sınırlar, karmaşık etnik ve tarihi özellikler dikkate alınarak çizilmiştir. Bu durumda Bosna-Hersek eski Osmanlı sınırını korumuştur. Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti'nin bu şekilde federal birimler olarak bölünmesinin sebebi bu topraklar arasında çatışmaya engel olmak ve tüm halklar arasında dengeyi sağlamaktır (Kenar, 2005, s.72-73).

Yugoslavya İkinci Dünya Savaşından Balkanların en güçlü devleti olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Komünist Blok'ta etkin olmak isteyen Yugoslavya'dan Sovyetler Birliği rahatsız olmuştur. İki ülke arasında gerginliğin tırmanması sonucunda, Yugoslavya Haziran 1948'de Kominform'dan çıkarılmıştır. Bunun üzerine 1948 yılını takip eden birkaç yıl içinde Yugoslavya'ya özgü komünizm modeli uygulanmaya başlamıştır. Titoizm olarak adlandırılan bu modelin en önemli iki ilkesi ekonomide öz yönetim ve dış ilişkilerde bağlantısızlık olmuştur. Yugoslavya ekonomisi için Bosna çok önemli yer tutmaktaydı. Bosna sahip olduğu mineraller ve doğal su kaynaklarıyla ağır sanayi için uygun yer olmuştur. Ayrıca en güvenli bölge olduğuna inanıldığından dolayı askeri savunma endüstrisi burada kurulmuştur. Bunda, Tito'nun savaşın tamamına yakın süresini Bosna'da geçirmesinin etkisi olduğu düşünülebilir (Öner, 2013, s.31-32).

Tito döneminin Yugoslavya'sında totaliter rejim hâkim olmuştur. Bu totaliter rejim daha önceden çıkan çatışmaların etnik, dini, kültürel, ekonomik nedenlerini kontrol altına almıştır.1946 Anayasasında din özgürlüğü yer almasına rağmen gerçek hayatta din özgürlüğü kısıtlanmıştır (Yenigün& Hacıoğlu, 2010,

s.675). Bu dönemde İslamiyet geri kalmış ve Asya toplumlarına ait bir din olarak adlandırılmıştı. Tek bir milli kimlik oluşturmak için dini kimliklerin zayıflatılmasına çabalayan Sosyalist sistemin bu özelliği, Bosnalı Müslümanları rencide eden bir konuma itmiştir. Ancak uygulanan otoriter ve baskıcı politikalar sonucunda Yugoslavya içerisinde etnik çatışmalar yaşanmamıştır (Kenar, 2005, s.75-77).

Tito Bosnalı Müslümanları bağlantısızlık politikasının aracı olarak kullanmıştır. Bu yüzden 1954’de yeni yasalar çıkarılmış, Müslümanların dini yaşamlarında iyileştirmeler yapılmıştır. Bunun neticesinde 1960lı yıllarda Bosnalı Müslüman diplomatlar Arap ülkelerinde ve Endonezya’da görev yapmıştır (Kenar, 2005, s.90). 1963 Anayasasında Müslümanlar “ulus” olarak kabul edilmişlerdir.1965 senesinde gerçekleştirilen Bosna-Hersek Komünistler Birliği toplantısında, Bosna-Hersek halkı Sırp, Hırvat ve Müslüman olarak nitelendirilmiştir (Kenar, 2005, s.79).

Bosnalı Müslümanlar 1948 yılında yapılan nüfus sayımında kendilerini Sırp, Hırvat ya da “milleti belirlenmemiş Müslüman” olarak ifade etmişlerdir.1953 yılında yapılan sayımda ise Sırp, Hırvat ya da “belirlenmemiş Yugoslav” olarak söylemişlerdir.1961 yılındaki nüfus sayımında etnik aidiyet kategorisinde “Müslümanlar” olarak yer almışlardır. 1968 senesinde sosyalist rejim Bosnalı Müslümanları ayrı bir millet olarak tanımıştır ve etnik aidiyet kategorisindeki “Müslümanlar” ifadesi 1971 nüfus sayımlarında “milliyet bakımından Müslüman” olarak değiştirilmiştir. Nihayet 1981 yılında yapılan nüfus sayımlarında Yugoslavya’nın kurucu milletinden olacak biçimde, “Müslüman” olarak belirtilmişlerdir (Özkan, 2014, s.68).

21 Şubat 1974’de yeni Anayasa ilan edilmiştir. Bu anayasa, 1990’larda çıkan savaşın nedeni olarak gösterildiğinden oldukça önemlidir. Anayasada Tito ömür boyu devlet başkanı ilan edilmiştir. Bu anayasayla Başkanlık görevinin Tito’nun ölümünün ardından rotasyon sistemiyle belirlenmesine karar verilmiştir. Böylece Tito sonrasında yerine gelecek kişinin başarılı olması engellenmiştir. 1974 Anayasasıyla Yugoslavya tüm kararların Tito tarafından verildiği üniter bir devlete dönüşmüştür. Bu anayasa Tito hayattayken çatışmaları önlemede başarılı olduysa

da Tito öldükten sonra anayasanın uygulanması mümkün olmamış ve Yugoslavya'da çözölme süreci başlamıştır (Kenar, 2005, s.98-101).

Genel olarak ilk zamanlarında “halkların kardeşliği” anlayışına dayanan ve federal birimler arasında sosyalist eşitlik ilkesinin olduğu Yugoslavya zamanla Tito'nun karizmatik liderliği ile devam ettirilen üniter bir devlete dönüşmüştür.1980 yılında Tito'nun ölmesiyle Yugoslavya'daki tüm dengeler bozulmuş, Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler arasında rekabet artmış, milliyetçilik daha da ön plana çıkmıştır (Türkeş, Rüma & Akşit, 2012, s.4-5).

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞA GİDİŞ VE ULUSLARARASI TOPLUM

2.1. Yugoslavya Federasyonunun Dağılma Süreci

Yugoslavya'nın dağılması süreç olarak Tito döneminin son yıllarından başlamış ve ölümünden sonra bu süreç daha hızlı ilerlemiştir. Yugoslavya'da var olan problemler Tito'nun karizmatik liderliği yönetiminde sorun olarak gündeme gelmemiş, Tito öldükten sonra bu problemler gündemi işgal etmeye başlamıştır.

Yugoslavya'nın parçalanmasına etki eden faktörleri; ekonomik nedenler, devlet yapısından kaynaklanan siyasi nedenler, Milliyetçilik ve dönemin uluslararası gelişmeleri olarak sayabiliriz (Kenar, 2005, s.111). Yugoslavya'nın dağılmasında etkili olan en önemli faktörlerden biri 1970'lerin ortasında başlayıp giderek artan ekonomik kriz olmuştur. Kriz karşısında, ülkenin kuzeyinde yer alan Slovenya ve Hırvatistan görece olarak daha gelişmiş bir ekonomiye sahip olduğundan ülkenin liberalleşmesi için çabalamıştır. Güneyde yer alan cumhuriyetler ise ekonomik krizin devletin ekonomiyi yönlendirmesiyle atlatılacağını düşünmüştür. Cumhuriyetler arasında ekonomik gelişmişlik farkı bu dönemde daha da belirginleşmiş, "sömüren-sömürülen" tartışmalarına neden olmuştur. Görece olarak daha zengin olan Slovenya ve Hırvatistan fakir bölgeleri beslediğini, fakir bölgeler ise sömürülen olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca komünist yönetimin ekonomide uyguladığı "Pazar Sosyalizmi" cumhuriyetler arasındaki ekonomik dengesizliği arttırmıştır. Bu uygulama cumhuriyetlerin kendi pazarlarını oluşturmasına, kendi menfaatlerini düşünmelerine neden olmuştur. Bununda milliyetçi söylemlerin artmasında neden olduğu düşünülebilir (Tekin, 2011, s.13- 14). Bu nedenlerin yanında üretimde azalma olması, Doğu Avrupa ve Sovyet pazarların kaybedilmesi, üretimde kalite eksikliği nedeniyle Batı pazarların kaybedilmesi ve enflasyon ve işsizlik oranlarının artması ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan krizi çözmek için, 1983- 1986 döneminde Kreiger Komisyonu ile somut adım atılmıştır. Ancak bu girişim başarısız olmuştur (Kenar, 2005, s.113- 115). Tüm bu olumsuz ekonomik tablo karşısında Uluslararası Para Fonu (IMF) müdahale etmiştir.1983'de Yugoslavya hükümeti kredi ve borçların ödenmesiyle ilgili yeniden düzenleme yapılması talebinde bulunmuştur. IMF sert

kurallar koyarak bu talebe cevap vermiştir. Bu kurallara örnek olarak hükümet harcamalarının azaltılmasının istenmesi ve üzerinden fiyat kontrollerinin kalkacağı malların sayısının arttırılmasını verebiliriz. Bu kurallar olumlu etki yapamamış enflasyon daha da artarak 1984’de %62’ye ulaşmıştır (Öner, 2013, s.38).

Yugoslavya’yı çöküşe götüren bir diğer neden ise devlet yapısından kaynaklanan siyasi sorunlardır. Tito’nun karizmatik liderliği sayesinde farklı siyasi kültürlere sahip topluluklar bir arada yaşamıştır. Ancak Tito öldükten sonra sistem itibarını kaybetmiş ve sorgulanmaya başlanmıştır. İlk ortaya çıkan sorun, 1974 Anayasası ile belirlenen sistemin nasıl yürütüleceği olmuştur. Ayrıca Tito öldükten sonra Yugoslav Komünistler Birliği örgütsel ve siyasi açıdan önemini kaybetmişti. Tito’dan sonra onun politikalarını sürdürecekt kimse olmadığı için ülkeyi yine Tito’nun bir arada tutacağına inanılıyordu. Bu yüzden, Yugoslav Komünistler Birliği’nin on ikinci Kongresinde sloganı “Tito’dan sonra Tito” olmuştur (Öner, 2013, s.37). Federal devlet yapısından kaynaklanan sorunlara karşı 1983-1986 döneminde Vrhorec Komisyonu ile siyasal reform girişiminde bulunulmuş ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1980lerin sonlarında ise yönetim sisteminin geleceği ile ilgili Sırp, Slovenler ve Federal Hükümet tarafından çeşitli reform stratejileri gündeme gelmiştir. Sırp stratejine göre, ekonomik özerklik ve federal hükümet güçlendirilmeli, özerk eyaletler olan Kosova ve Voyvodina’nın ayrıcalıklarına son verilmelidir. Bu stratejiye Kosova, Voyvodina, Hırvatistan ve Slovenya parti örgülerinden tepki gelmiştir. Slovenler ise Yugoslavya Federal devlet yapısının “asimetrik federasyon” kavramına göre düzenlenmesini önermiştir. Bu stratejide her cumhuriyet ekonomi, eğitim, dil ve kültür alanlarında geniş yetkiye sahip olurken; savunma, dış politika ve diğer sorumluluk alanları, cumhuriyetler arasında oluşturulan bir anlaşma ile Federal hükümete bırakılması önerilmiştir. Federal hükümetin gündeme getirdiği strateji ise ağırlık olarak ekonomi ile ilgili olmuştur. Federal Hükümet başbakanı Markoviç serbest Pazar ekonomisine geçilmesini önermiştir. Çünkü Markoviç’e göre krizin en büyük sebebi ekonomiydi ve bu kriz aşılabılırsa siyasal gerginlikler de azalacaktı. Sonuç olarak bu dönemde Yugoslavya’da farklı amaçlara sahip iki blok ortaya çıkmıştır. Bunlar, Sırbistan ve Karadağ’dan oluşan merkeziyetçi federal blok ve Slovenya, Hırvatistan ve sonradan Bosna-Hersek ve Makedonya’nın da katıldığı konfederalizm yanlısı olan diğer bloktur (Kenar, 2005, s.115-119).

Yugoslavya'nın çöküşündeki en önemli neden şüphesiz milliyetçiliktir. 1974 anayasası ile federasyonun her üyesi siyasetin başat aktörleri kabul edilmiştir. Böylece bir anlamda milliyetçilik sosyalizmin yerine geçmiştir (Özkan, 2014, s.69). Tito'nun ölmesiyle zaten var olan etnik farklılıklar daha da derinleşmiştir. Tito öldükten sonra 1981 yılında yapılan nüfus sayımında, 22,4 milyonluk nüfusta yalnızca 1,2 milyonluk kesim (%5) milli kimliğini “Yugoslav” olarak söylemiştir. Kendini bu şekilde ifade edenlerin çoğunluğu da asker, sivil bürokrat ve aydınlar olmuştur. Bu durum Yugoslavya’da etnik-millî kimliklerin ön plana geçtiğini ve Yugoslavya’nın ortak kimlik yaratma politikasının başarısız olduğunun kanıtı niteliğindedir. 1980li yıllarda artan milliyetçi söylemler, ekonomide yaşanan dengesizlik ile bağlantılı olmuştur. Nitekim ekonomik olarak geri kalmış bölgeler olan Kosova ve Bosna-Hersek’te gerginlikler mevcuttu. 1981 yılında, özerk bölge olan Kosova’da Arnavutlar tarafından milliyetçi protesto gösterileri olmuştur. Arnavut milliyetçi liderler ve birçok Arnavut bu gösterilerde Sırpların Kosova’da soykırıma uğradığı şeklindeki iddialarına karşı olduklarını söylemişlerdir. 1981 gösterileri, milliyetçilik ve ekonomik sebeplerle çıkmış bir ayaklanmadır (Kenar, 2005, s.128). Ayrıca 1986 yılında Sırp bilim ve sanat akademisinin yayınladığı manifesto milliyetçi hareketlenmeleri tetiklemiştir. Bu manifestoda Sırpların Yugoslavya’da baskıya maruz kaldığı ve yönetiminde Sırlara daha fazla yetki verilmesi gerektiği anlatılmıştır. Manifesto eskiden beri var olan Büyük Sırbistan yaratma hayalleri olan Sırp milliyetçiliğinin uyanmasına neden olmuştur. Toprak bakımından genişlemeyi etnik ayrımcılığı vurgulayan bu manifesto şiddetin ortaya çıkmasına önyak olmuştur (Seyhan, 2007, s.53; Cigar, 1996, s.133). Yugoslavya’da milliyetçiliğin yükselmesi ve milliyetçi partilerin iktidara gelmeleri Yugoslavya’nın dağılma sürecinde olduğunun göstergeleridir (Tekin, 2011, s.16). Özellikle 1987 yılında Slobadan Miloseviç’in Sırbistan devlet başkanı olması milliyetçiliğin canlanmasına neden olmuştur. (Kenar, 2005, s.129).

Yugoslavya’yı parçalanmaya giden süreçte son faktör dönemin uluslararası gelişmeleri olmuştur. Dönemin en önemli uluslararası gelişmelerin başında Sovyetler Birliğinin 1985’de Gorbachev’in iktidara gelmesiyle başlayan çözülme süreci gelir. Gorbachev’in “glasnost ve perestroika” (şeffaflık ve yeniden yapılanma) politikaları Doğu Avrupa’yı direkt olarak etkilemiş ve sonunda Soğuk Savaş bitmiş, komünizm çökmüştür. Soğuk Savaşın sona ermesiyle

Yugoslavya'nın Batılı ülkeler için önemi azalmıştır. Ayrıca 1948 yılından beri Yugoslavya için Sovyetler olası bir tehditti. Bu tehditle tek başlarına mücadele edemeyeceklerini düşünen Yugoslavya halkları için Sovyetler tehdidinin ortadan kalkmasıyla beraber birlikte yaşamak için ortak bir nedenleri kalmamıştır (Kenar, 2005, s.123-127).

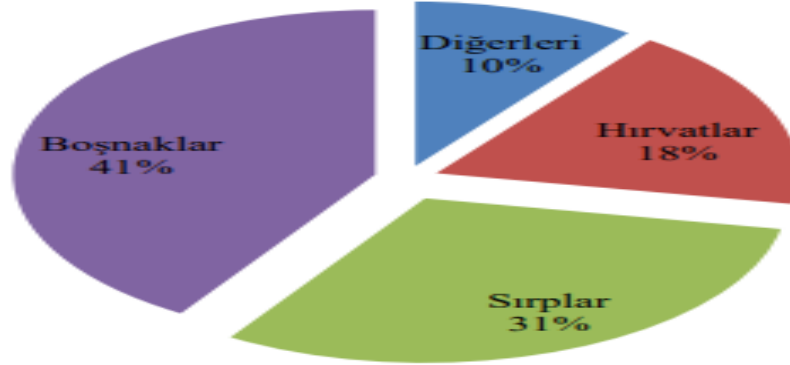
Yugoslavya'nın parçalanmaya doğru gittiği bu dönem Avrupa için endişe verici bir süreç olmuştur. Avrupa, Yugoslavya'nın bölünmesini devletin komşuları ile olan tarihsel gerilimlerinin tekrar ortaya çıkması olarak değerlendirmiştir. Buna göre eğer Yugoslavya bölünürse Makedonya'dan dolayı Yunanistan ve Bulgaristan ile Voyvodina'dan dolayı Macaristan ile Kosova nedeniyle Arnavutluk ile sorun yaşayabilirdi. Ayrıca burada çıkacak gerilimlerin Fransa'da Korsika, İspanya'da Bask, İngiltere'de İrlanda Ulusal Bağımsızlık mücadelesine zemin hazırlayacağı ihtimali ortaya çıkmıştır. Tüm bu ihtimallerle birlikte Avrupalı devletlerde Yugoslavya'nın parçalanması konusunda iki farklı görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Almanya'nın öncülüğünü yaptığı İtalya ve Avusturya gibi devletler Slovenya ve Hırvatistan gibi devletlerin bağımsızlıklarının tanınması taraftarı olurken, Fransa ise bu bağımsızlıkların Bosna-Hersek'in bağımsızlığına neden olabileceği ve Avrupa'nın ortasında bir İslam devleti istememesi sebebiyle karşı çıkmıştır (Şen, 2015, s.27).

2.2. Savaşın Seyri ve Srebrenica Soykırımı

Yugoslavya'nın fiilen çözülme sürecinin başlamasını 1989-1991 yıllarında gelişen olaylara dayandırabiliriz. 1990 yılının başında Yugoslav Komünistler Birliği etkisini fiilen kaybetti ve çok partili dönem başlamış oldu. Yeni partiler kurulmuş, anayasalar değiştirilmiş, yeni oluşan parlamentolar bağımsızlık sürecinin yürütülmesini sağlamıştır. Bosna-Hersek'in diğer cumhuriyetlerden farkı çoğunluk olan ulus devlet karakterine sahip olmamasıdır. 1991 nüfus sayımına göre Bosna-Hersek'in nüfusu üç toplumdan oluşuyordu. Bu sayımda nüfusun %43,5 Müslümanlar, %31,3 Sırlar, %17,3 Hırvatlar, %6 kendini Yugoslav olarak tanımlayanlar ve %3 Çingene, Macar, Karadağlı, Yahudi gibi azınlıklardan oluşuyordu (Bora, 1994, s.58).

Tablo 2.1

Bosna-Hersek'teki Etnik Nüfus Dağılımı (1991).

Kaynak: Semerciöğlu, 2017, s.1345.

Tablo 2.2

Eski Yugoslavya'da Halkların Toplam Nüfusa Oranı (1991).

	NÜFUS (MİLYON)	YÜZDE (%)
Bosna Hersek	4,4	18,6
Hırvatistan	4,8	20,3
Makedonya	2,0	8,5
Karadağ	0,6	2,5
Slovenya	2,0	8,5
Sırbistan		
İç Sırbistan	5,8	24,6
Voyvodino	2,0	8,5
Kosova	2,0	8,5
ESKİ YUGOSLAVYA	23,6	100,0

Kaynak: Semerciöğlu, 2017, s.1345.

Savaşın ilk sinyali Sırbistan Meclisinin, Kosova ve Voyvodina'nın özerkliğinin kaldırılmasını ile ilgili anayasa değişikliği önermesi ve bu önerinin Mart 1989'da kabul edilmesidir. Bu anayasa değişikliği ile Kosova ve Voyvodina'nın özerkliği kalkmış ve federal Devlet Başkanlığı Konseyindeki oy haklarına Sırbistan sahip olmuştur. Bunun sonucunda Sırbistan diğer cumhuriyetlere nazaran daha güçlü olmuştur. Savaşın ikinci sinyali ise 1989 yılında I. Kosova Meydan Savaşının 600. Yıldönümünde Miloseviç'in Sırlara yaptığı konuşma olmuştur. Miloseviç'in yaptığı bu milliyetçi konuşmaya, Kosova ve Voyvodina'nın yanı sıra Slovenya ve Hırvatistan'dan da tepkiler gelmiştir. Miloseviç karşısında kendini güvende hissetmeyen Sloven parlamentosu 1989'un sonbaharında federasyondan ayrılma hakkının da olduğu anayasa değişikliğini kabul etmiştir. Miloseviç ise bu değişikliğe çok sinirlenmiş ve Yugoslav Komünistler Birliğini on dördüncü kongre yapmaya davet etmiştir. Eski etkisini kaybeden Yugoslav Komünistler Birliğinin gidişatının belirlendiği bu kongre sırasında tekliflerinin kabul edilmesi için gerekli çoğunluğu bulamayan Sloven ve Hırvat delegasyonlarının salonu terk etmesi kongreye damga vurmuştur. Başarısız geçen bu kongre neticesinde Yugoslav Komünistler Birliği dağılmıştır. Bu durum her cumhuriyette farklı partilerin kurulmasına neden olmuştur. Ardından cumhuriyetlerde çok partili seçimler yapılmış ve milliyetçi söylemleri olan liderler seçilmiştir (Öner, 2013, s.43-45).

Bu olaydan sonra Yugoslavya'nın yıkılmasını engellemek için çeşitli toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda Hırvat ve Sloven tarafı bağımsız devletler federasyonu gibi öneriler getirmiştir. Slovenya ve Hırvatistan 25 Haziran 1991 tarihine kadar Yugoslavya'da yeni bir sistem oluşturulmazsa federasyondan ayrılacaklarını belirtmişlerdir. Bu çağrıya cevap bulamayan Slovenya ve Hırvatistan 25 Haziran 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Kenar, 2005, s.140). Ardından Yugoslavya'nın en küçük ve en zengin cumhuriyeti olan Slovenya'da savaş başlamıştır. Yugoslav-Sloven savaşı arkasından başlayacak olan diğer savaflara göre oldukça kısa sürmüştür. On gün sonra Miloseviç Yugoslav ordusunun çekilmesini söylemiştir. Miloseviç, Slovenya üzerinde fazla ısrarcı olmamıştır. Çünkü, Slovenya'nın içinde hemen hemen hiç Sırp yoktu ve bu durum Miloseviç'in Sırların hâkim olduğu bir Yugoslavya hayaline uygundu (Holbrooke, 1999, s.47-50). Yugoslav ordusu Slovenya'dan çekildikten sonra Hırvatistan'a

müdahalede bulunmuştur. Dönemin Hırvatistan devlet başkanı Tuğman, bu müdahale karşısında uluslararası toplumun önlem alması için çabalamıştır. Tuğman'ın bu çabaları sonuç vermiş ve topraklarındaki savaşa karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Yugoslavya'ya silah ambargosu kararı (713 sayılı karar) almıştır. Ancak bu karar büyük silah endüstrisine sahip olan Yugoslav ordusunu etkilememiştir. 1991 yılının son günlerine kadar Avrupa Topluluğu (AT), Yugoslavya'daki krizi çözmek için diplomatik girişimlerde bulunmuş ancak sonuç alamamıştır (Öner, 2013, s.47-48). Çatışmaların artması karşısında Boşnak ve Makedon yöneticileri, bütün cumhuriyetlerin bağımsız olacağı esnek konfederasyon çözümü önerisinde bulunmuştur. Ayrıca bu dönemde Bosna-Hersek yönetimi Hırvatistan savaşına karışmamak için çaba sarf etmiştir ve 19 Eylül 1991'de hükümet Yugoslav ordusuna asker yollamama kararı almıştır. Ocak 1992'de Hırvatistan'daki savaş durmuş ve sonucunda 5 bin insan ölmüş, 13.500 insan kaybolmuş, 18 bin kişi yaralanmıştır. Bu bilanço Bosna-Hersek'te daha ağır şeylerin yaşanacağını habercisi olmuştur (Bora, 1994, s.73-77).

Yugoslavya'nın fiili çökmesinin gerçekleştiği 1989-1991 yılları arasında bütün cumhuriyetlerde çok partili seçimlerin yapıldığına yukarıda değinilmişti. Bosna-Hersek'te de 18 Kasım 1990 tarihinde seçimler yapılmıştır. Bu seçimlere Demokratik Eylem Partisi (Stranka demokratske akcije) ve Müslüman Boşnak Organizasyonu (Muslimanska bošnjačka organizacija) olmak üzere iki Müslüman Boşnak partisi katılmıştır (Babuna, 2000, s.203). Bu seçimlerde Aliya İzzetbegović'in lideri olduğu Demokratik Eylem Partisi, 240 üyeli mecliste 86 sandalye kazanmıştır. Sırpların temsil edildiği Sırp Demokrat Partisi 72, Bosna Hersek Hırvatları Demokratik Birliği 44 sandalye kazanırken, Yugoslavya Reformcu Güçler Birliği 13 ve eski komünistler 19 sandalye elde etmiştir. Bu seçim sonuçlarıyla Müslüman, Sırp ve Hırvatları temsil eden 3 parti arasında koalisyon oluşturulmuştur. Seçimlerde en fazla oyu alan Demokratik Eylem Partisinin lideri Aliya İzzetbegović kolektif başkanlık sistemine göre 20 Aralık tarihinde Cumhurbaşkanı olmuştur. Hırvat lider Jure Pelivan Başbakan, Sırp Demokrat Partisi'nden Momcilo Krajišnik ise parlamento başkanı olmuştur. İçişleri bakanı Demokratik Eylem Partisinden seçilirken, Savunma Bakanı Bosna Hersek Hırvatları Demokratik Birliğinden ve Ulaştırma Bakanı Sırp Demokrat Partisinden seçilmiştir (Yürür, 2007, s.60-61). Seçimlerden önce milliyetçi partilerin koalisyon

yapmasına Aliya İzzetbegoviç sıcak bakıyordu. İzzetbegoviç, Müslüman-Sırp-Hırvat koalisyonunun istikrar sağlayacağına inanırken Bosna-Hersek'in sınırlarını değiştirmek isteyenler ve Müslüman halkın değerlerini inkâr edenlerle anlaşma yapmayacağı dile getirmiştir. Seçimlerden elde edilen zaferler ve savaşın başlayacağı 1992 yılının Nisan ayına kadar olan süreç, taraflar arasındaki siyasi ilişkilerin yansıması olarak değerlendirilebilir (Mulaosmanoviç, 2017, s.67).

Bağımsızlıkların ilan edilmeye başlandığı 1991 yılında, Bosna-Hersek bağımsızlık kararı vermek için tereddüt ediyordu. Bunun sebebi bağımsızlığın sıcak çatışma getirebileceğinin düşünülmesidir. AT, 16 Aralık tarihinde Yugoslavya'nın çözülmesiyle ortaya çıkan devletlerin tanınması için gerekli koşulları açıklamıştı. Bu durum Bosna-Hersek'in bağımsızlık için adım atmasını sağlamıştır. Çünkü önünde iki seçenek vardı; ya Sırbistan'ın Büyük Sırbistan hayali içerisinde yok olacak ya da bağımsız devlet olarak bekasını koruyacaktı (Bora, 1994, s.84). Bu dönemde eski Sovyetler Birliği'nden ve Yugoslavya'dan ayrılan cumhuriyetlerin tanınması için Badinter Komisyonu oluşturulmuştur. Badinter Komisyonu, Bosnalı Sırpların tutumları nedeniyle Bosna-Hersek'te bağımsızlık için referandum yapılmasını istemiştir (Yürür, 2007, s.64). Bu doğrultuda referandum tarihi 29 Şubat/1 Mart olarak belirlenmiştir. Referandum sorusu ise şu şekilde belirlenmiştir: "Eşit hakları olan, Müslüman, Sırp, Hırvat ve diğer milletlerden oluşan egemen ve bağımsız bir Bosna-Hersek istiyor musunuz?" Referanduma halkın %63,31'i katılmış ve %99,44'ü bağımsızlığa evet demiştir. Sırp Demokrat Partisinin bağımsızlık kararına ilk tepkisi bağımsızlığın ilanına yönelik tüm işlemlerin durdurulması olmuştur (Mulaosmanoviç, 2017, s.122-127). Sırp Demokrat Partisinin gerek seçimde gerek seçim sonrasında tavrı hep uzlaşmadan uzak olmuş ve çatışmalara zemin hazırlamıştır. Sırp toplumuna İslami totaliter rejim tarafından baskılanacağı korkusu verilmiştir. Sırp toplumu üzerinde Müslümanların doğum oranları yüksek olduğundan ileride Bosna'ya egemen olacakları gibi bir tehdit algısı oluşturmaya çalışmışlardır (Bora, 1994, s.79).

Referandumdan sonra 3 Mart 1992 tarihinde Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan etmiş, cumhuriyetin resmi adından "sosyalist" ifadesi çıkarılmıştır. AT, Bosna-Hersek'i 6 Nisan 1992'de Bakanlar Konseyi Lüksemburg toplantısında tanıma kararı almıştır. ABD ise Bosna-Hersek'i 7 Nisan günü tanımıştır. Bosna-Hersek 22 Mayıs 1992 tarihinde de BM üyeliğine alınmıştır. Uluslararası camianın Bosna-

Hersek'i tanınmasına Sırp tarafı tepki vermiş ve 7 Nisan'da Saraybosna'nın Pale köyünde "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti" kurduklarını ilan etmiştir. Nisan 1992'de Sırbistan ve Karadağ topraklarında Yugoslavya Federal Cumhuriyeti üçüncü Yugoslavya devleti olarak kurulduğunu ilan etmiştir. Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti, yeni kurulan Yugoslavya'ya katıldığını açıklamıştır (Soysal ve Kut, 1997, s.17-21).

Bağımsızlığın ilanından önce ve sonra yer yer çatışmalar gerçekleşmiştir. Ancak Bosna-Hersek savaşının başlama tarihi 2 Nisan 1992'dir. Bu tarihte 'Arkan' adıyla bilinen Jelko Ratkonoviç ve ismi 'Kaplanlar' olan milis güçlerinin Bosna'nın kuzeydoğusunda bulunan Biyelyina kasabasına saldırmışlardır. Ardından savaş Sırp nişancılarının 5 Nisan'da Saraybosna'da barış gösterileri esnasında insanlara ateş etmeleriyle Saraybosna'ya sıçramıştır. Bosna-Hersek'in AT ve ABD tarafından tanınmasının ardından Sırp güçler Saraybosna'yı kuşatma altına almıştır. 3.5-4 yıl sürecek olan bu savaşta binlerce insan işlenen savaş suçları ve soykırım ile hayatını kaybetmiştir (Öner, 2013, s.51).

Sırp çetnikler¹ Miloseviç tarafından desteklenmiş ve bombalama, yakma-yıkma, katliam, sistematik tecavüz gibi yollarla Bosna-Hersek topraklarını ele geçirmeyi ve bu toprakları Boşnaklardan temizlemeyi hedeflemişlerdir. Sırpların bu hedeflerinin altında yatan temel sebep ise "Büyük Sırbistan" hayalidir. Bu hayal 1800lü yıllarda ortaya çıkmış ve bu amaca Sancak bölgesinde yaşayan Müslümanları, Bosna-Hersek'te bulunan Müslümanlar ile Hırvatları ve Kosova'daki Müslümanları yok ederek ulaşılabileceği belirtilmiştir. Yok etme ise Müslümanların kitleler halinde imha edilmesi ve kalanların da Türkiye'ye gönderilmesi şeklinde gerçekleştirilecektir. Sırp bu amacı güderken Hırvatlar da çok farklı değildi. Onlarında Bosna-Hersek toprakları üzerinde "Büyük Hırvatistan" emelleri vardı. Tüm dikkatler Sırp'lara verilmişken Hırvatlar bu durumdan faydalanmış ve Batı Bosna'nın pek çok kasabasında Müslümanlara saldırmışlardır (İlhan, 2007, s.37-58). Sırp ve Hırvatların bu amaçları Boşnak gerçekliğini inkâr etmek ve onları yok etmek ortak paydasında buluşmuştur (Samary, 1995, s.87). Boşnakların hedefi ise Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü korumak, Bosna topraklarının Sırp ve Hırvatlar arasında

¹ Çetnik, köken olarak çete sözcüğünden türemiştir ve İkinci Dünya Savaşında Mihver kuvvetlerine karşı savaşmış Sırp paramiliter gruptur (Anadolu Ajansı, 2016).

bölüşülmesini engellemek ve silah ambargosunu kaldırmak olmuştur (Yapıcı, 2007, s.4).

Bu emeller doğrultusunda başlayan savaşta Müslümanlar, saldırılar karşısında hazırlıksız yakalanmış ve askeri olarak örgütlenmede geç kalmıştır. Ayrıca Müslümanların Sırp ve Hırvatlar gibi destek alabileceği bir anavatanına sahip olmayışı onları askeri açıdan zor durumda bırakmıştır (Bora, 1994, s.89). BMGK Yugoslav Halk Ordusunun Bosna-Hersek'ten çekilmesini istemesinin ardından ordu, 20 Mayıs 1992'de bütün birliklerini Bosna-Hersek'ten çektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Sırp Özerk Bölgesi birlikleri ve yerel milisler birleşerek Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Ordusunu (Vojska Republika Sırpka:VRS) oluşturmuştur. Hırvatlar ise 8 Nisan 1992'de Hırvat Savunma Konseyi oluşturmuştur. Askeri örgütlenmede geç kalan Boşnaklar ise 5 Temmuz 1992'de kendi ordusunun (Armija Bosne i Hercegovina: ABH) kurulduğunu duyurmuştur (Yürür, 2007, s.66). Sırp milislerinin askeri stratejisi; Bosna-Hersek'in büyük bir kısmını ele geçirerek, Müslümanları yok etmek, Sırp Krajinası ve Doğu Hersek ile Büyük Sırbistan arasında koridor oluşturmak, Saraybosna'yı ele geçirerek Müslümanların direncini kırmak, ekonomik ve endüstriyel bölgeleri kontrol altında tutmak, Müslüman-Hırvat iş birliğini engellemek ve Dalmaçya kıyılarını ele geçirmektir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.28). 1992 yaz sonunda bu stratejilerine ulaşmışlar ve Bosna-Hersek'in Doğu, Kuzey ve Batı sınırlarını ele geçirmiştir. Bu doğrultuda Bosna-Hersek'in topraklarının %70'e yakınında Sırp milisler üstün konuma gelmiştir. NATO kaynaklarına göre bu savaşta en az 20.000 düzenli Sırp askeri savaşmıştır ancak resmi olmayan verilere göre bu sayı en az 60.000'dir (Bora, 1994, s.93-100; Sonyel, 1994, s.28). Hırvatların askeri stratejileri ise Bosna-Hersek'teki etnik Hırvatları Sırp saldırılarına karşı korumak, gerekirse Müslümanlardan ve Sırp'lardan toprak alarak Hırvat toplumun yaşadığı alanları genişletmek, Sırp'ların Hırvatistan'da bulunan Sırp Krajinası ile birleşmesini önlemek, Dalmaçya ve Slovenya arasındaki ulaşım hattını korumaya almak, Dubrovnik güneyindeki Hırvat topraklarının güvenliğini sağlamak için Mostar'ı ele geçirmektir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.29-30). Boşnakların askeri stratejisi ise kuşatılan yerleşim yerlerini savunmak, Sırp ilerleyişini durdurmak, Sırp'ların koridor açma hedeflerini engellemek, yapılan insani yardımların güvenliğini sağlamak, Hırvatların toprak kazanmasının önüne

geçmek ve Saraybosna'nın kaybedilmesine engel olmaktadır (Yapıcı, 2007, s.4; Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.30).

Savaşın başlarında 15 Haziran 1992'de Aliya İzzetbegoviç ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franjo Tuğman arasında askeri ittifak anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmayla Hırvatistan ordusu birliklerinin ve Hırvat Savunma Konseyi birliklerinin savaşta kullanılması yasal olarak kabul edilmiştir. Hırvatlar ve Boşnaklar Mostar'dan Sırp milislerini çıkarmışlar ve Hırvatistan sınırına yakın noktada bulunan Posavina bölgesinde Sırp ilerleyişine engel olmuşlardır. Bu ittifakla beraber önemli başarılar elde edilmiş ancak bu ittifak kısa zaman sonra bozulmuştur. Bosna Hersek Hırvatları Demokratik Birliği lideri Mate Boban, Aliya İzzetbegoviç'den Bosna ve Hırvatistan'dan oluşan bir konfederasyon ilan etmesini istemiş bu isteğine olumlu cevap alamamıştır. Bunun üzerine Bosnalı Hırvatlar Mostar ve Travnik'in de olduğu bölgeyi ele geçirmiş, Bosna-Hersek topraklarının %20'sine hâkim olmuşlardır. Bosnalı Hırvatlar, Mate Boban liderliğinde 3 Temmuz 1992'de Bosna-Hersek'in güneyinde "Hersek-Bosna Cumhuriyeti'ni" ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Hırvat-Müslüman anlaşması bozulmuş ve aralarında çatışmalar başlamıştır (Yürür, 2007, s.69).

Savaş, Bosna'ya unutulması zor kötülükler yaşatmıştır. Bosnalılar bu savaşta katliam, soykırım, sistematik tecavüz, toplama kampları, toplu mezarlar ve işkence gibi kelimelerin anlamlarını yaşayarak acı bir şekilde öğrenmişlerdir. Saraybosna 5 Nisan 1992- 29 Şubat 1996 tarihleri arasında kuşatma altında kalmış ve modern savaş tarihinin en uzun kuşatması olarak tarihe geçmiştir. Her gün ortalama 329 bombanın vurduğu Saraybosna'da 10 bin insan ölmüş, 56 bin insan yaralanmıştır. Saraybosna'da sadece bir günde, 22 Temmuz 1993 tarihinde 3777 bomba patlamıştır. Yaklaşık 100 bin bina kuşatma sırasında zarar görmüştür (Sabah, 2010). Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi araştırmalarına göre sadece Saraybosna'da kuşatma altında kaldığı sürede toplam 18.889 kişi hayatını kaybetmiştir (Cekic, 2018, s.47-48). Yalnızca 1992 yılının Temmuz-Ağustos aylarında, Saraybosna'da 750.000 kişi evsiz kalmış, 30.000 insan açlıkla mücadele etmiş ve binlerce insan tıbbi yetersizlikten yaşamını yitirmiştir (Sonyel, 1994, s.32).

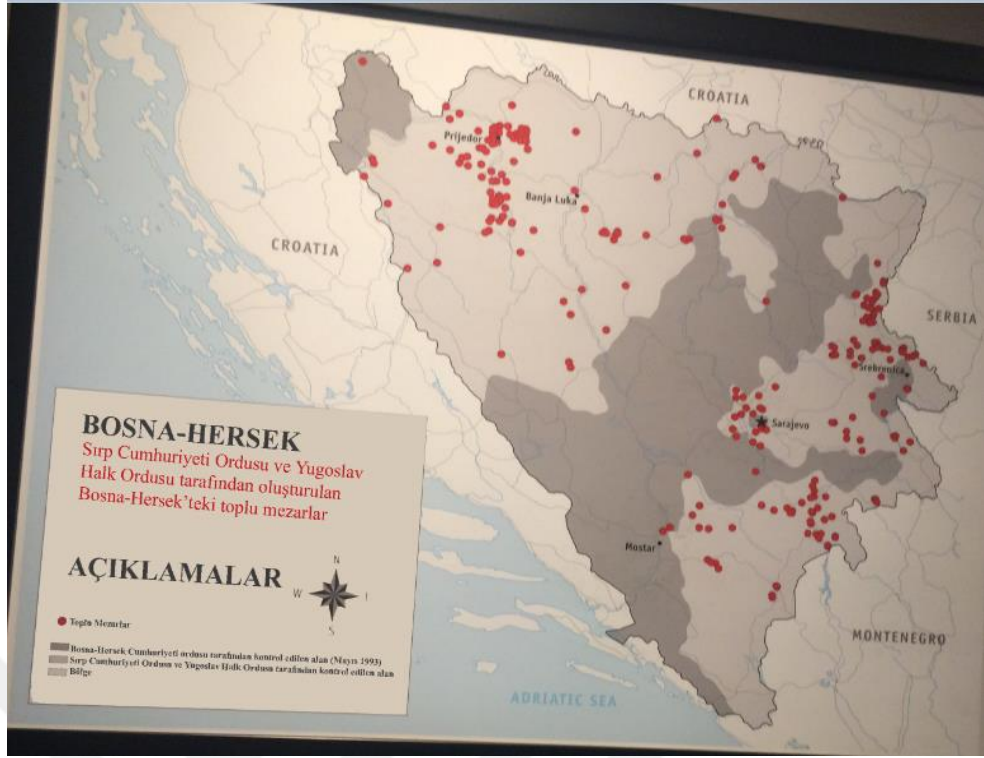
Avrupa, İkinci Dünya Savaşında Nazilerin kurduğu toplama kamplarından sonra bir kez daha toplama kamplarına tanık olmuştur. Sırp, Bosna-Hersek'te toplama kampları oluşturmuş ve bu kamplarda binlerce insan hayatını kaybetmiş, işkenceye uğramıştır. İnsanlık trajedisinin yaşandığı toplama kamplarında 200 bin civarında insan işkencelere maruz kalmıştır. Öyle ki Bosna'daki toplama kamplarında, daha önce bilinmeyen 80 yeni işkence türü uygulanmıştır (Türbedar, 2008, s.59). Saldırganlar, Müslümanların vücutlarına makas ve bıçak kullanarak haç işaretini çizmek, kor demirlerle damgalamak, mağdurları çivileyerek tahta çarpiha germek gibi işkenceler yapmıştır (Cekic, 2018, s.73). Saraybosna'da "Museum of Crimes Against Humanity and Genocide" müzesinden edinilen bilgilere dayanarak toplama kamplarına örnek olarak "Trnopolje" verilebilir. Bu kamp, 26 Mayıs 1992 ile Aralık 1992 tarihleri arasında faal olmuştur. Kampta genellikle kadın, yaşlı, çocuk ve evlerinden sürülmüş erkekler kalmıştır. Kampın lideri Slobodan Kuruzovic, Lahey savaş suçları mahkemesinde yaptığı açıklamada kampta 6-7 bin kişinin kaldığını söylemiştir. Bu kampa yedi ay boyunca toplam 23 bin kişinin geldiği Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından onaylanmıştır. Mahkemede, kampta bulunan kadınlara sistematik tecavüzde bulunduğu da kanıtlanmıştır. Mahkemeye göre tecavüz, Müslümanları aşağılamak için sistematik bir biçimde yöntem olarak kullanılmıştır (Çakmak, 2014, s.69). Aynı müzeden edinilen bilgilere göre savaşta ibadet yerleri kasıtlı olarak yıkılmıştır. 614 cami tamamen yıkılırken 307 cami hasar görmüştür. 125 Katolik ve Ortodoks kilisesi ise tamamen yıkılmıştır. Sadece bu rakamlar bile savaşta en büyük hedefin Müslümanların olduğu, tamamen yok edilmek istendiğinin kanıtıdır. Yine "Museum of Crimes Against Humanity and Genocide" müzesinden alınan bilgilere göre 1992-1995 yılları arasında süren savaşın sonucunda; 120.000 insan hayatını kaybetmiş, yüz binlerce insan yaralanmış, 200.000 kişilik toplama kampı oluşturulmuş, 25.000 bin kadın sistematik tecavüze maruz kalmış, 30.000 insan kaybolmuş ve 2 milyondan fazla kişi başka yerlere göç etmiştir. Ancak, Prof. Dr Smail Cekic (2018, s.10-11) 'e göre bu savaşta 200 binden fazla sivil hayatını kaybetti, 2 milyondan fazla kişi göç etti ve mal varlıklarına el konuldu, 44 bin Boşnak kadın sistematik tecavüze maruz kaldı. Şimdiye kadar ise 500'den fazla toplu mezar, 5000'nin üzerinde müstakil mezar bulundu. Resmi kayıtlarda 31.500 kişi kayıp olarak geçti ve bugüne kadar 22.000 kaybın cenazesine ulaşıldı.

Şekil 2.1: Bosna-Hersek'teki Toplama Kampları Haritası

Kaynak: Museum of Crimes Against Humanity and Genocide, 1 Kasım 2017

Bosna-Hersek'te savaşın ardından toplu mezarlara ulaşılmıştır. Açığa çıkarılmış en yüksek sayıda toplu mezarların bulunduğu bölgeler; Bosanska Krajina, Doğu Bosna, Sava nehrinin bulunduğu vadi civarı, Doğu Hersek bölgeleri ile Saraybosna'nın işgale uğramış bölgeleridir. Toplu mezarların bu bölgelerde olmasının en büyük nedeni toplama kamplarının en çok bu bölgelerde yer almasıdır. Örnek vermek gerekirse 1992 yılının Mayıs-Ağustos ayları arası dönemde oluşturulan Tomasica birincil toplu mezarı, Bosna-Hersek'in en büyük birincil toplu mezarıdır ve Omarska, Keraterm ve Trnopolje toplama kamplarında öldürülen insanlar buraya gömülmüştür. Bu mezardan 1.464 soykırım kurbanının cenaze kalıntıları çıkarılmış ve 604'ünün kimliği belirlenmiştir. Açılan toplu mezarların %90'ından fazlasında kimliği belirlenen kişiler Boşnak'tır. Kalan toplu mezarlar, kimliği hem Boşnak hem Hırvat olarak tespit edilenlerin yanında Sırp ve bazı azınlık mensuplarını barındırmaktadır (Cekic, 2018, s.58-61).

Şekil 2.2: Bosna-Hersek'te bulunan toplu mezarlar

Kaynak: Museum of Crimes Against Humanity and Genocide, 1 Kasım 2017

1992-1995 yılları arasında pek çok trajedinin yaşandığı Bosna-Hersek'te son nokta Srebrenica Soykırımı olmuştur. Bosna'nın doğusunda, Sırbistan sınırına 10 km uzaklıkta yer alan Srebranica'nın kelime anlamı 'gümüşdür'. Soykırımdan önce Boşnakların ve Sırların hoşgörüsü içerisinde yaşadığı Srebrenica'da ilk facia 18 Nisan 1992 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte Sırp Çetnikler Srebrenica'yı ele geçirmiş, Müslümanlara yönelik saldırılara başlatmıştı. Bu saldırılar karşısında Sırbistan'da özel kuvvetlerde eğitim görmüş, Miloseviç'in eski korumalarından Nasır Oriç, Boşnak gençlerden oluşan 'Müslüman Direniş Birliği' kurmuştur. İlk zamanlarda silah depolarına baskınlar yaparak Sırp Çetniklerin saldırmasını engelleyen bu birlik zamanla üstün konuma gelmiştir. İsmi "Srebrenica Armije Republike Bosne i Hercegovine" olarak değiştirilen Müslüman Direniş Birliği 9 Mayıs 1992'de Sırp kuşatmasını aşarak Srebrenica'ya girdi. Akabinde Srebrenica güvenli bir şehir oldu ve bölge kasabalardan kaçan siviller buraya sığındı. Bu esnada Bosna Sırp Ordusu, Bosna ile Sırbistan sınırını oluşturan Srebrenica'yı tamamen Sırplaştırmak, Batı Bosna ve Hırvatistan Sırp bölgesine geçişi sağlayacak koridor oluşturma amacıyla Srebrenica'nın etrafındaki şehirlerde ağır saldırılar

düzenledi. Bu saldırılardan kaçan sivil halk Jepa ve Srebrenica'ya sığındı. Srebrenica'nın nüfusu 60 bine, Jepa'nın nüfusu ise 12 bine ulaştı (Koçak, 2010, s.119-126).

1993'ün ilk zamanlarında Bosna Sırp Ordusu ve Yugoslavya Federal Ordusu, Kametnitsa, Nova Kasaba, Konyeviç Polye ve Tserska kasabalarını işgal etmiştir. Bu yüzden Srebrenica ile Jepa arasındaki irtibat kesilmiş, özgür bölge 900 kilometrekareden 150 kilometrekareye daralmıştır. Sırp kuvvetler Srebrenica'yı kuşatmış ve Müslümanların diğer yerlerle bağlantısını kesmiştir. Köylerin %90 oranında terk edilmesi ve nüfusun 9-10 kat artmasından dolayı Srebrenica'da halk temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekmeye başlamıştır. Sırp kuvvetler 11 Aralık 1992 tarihinden itibaren bölgeye insani yardım yapılmasına izin vermemiş, su kaynaklarını kapatmış ve elektrikleri kesmiştir. Bu yüzden Srebrenica kötü kokunun hâkim olduğu büyük bir mülteci kampına dönüşmüştür. İlaç ve tıbbi malzeme bulmak zorlaşmış ve sırf bu sebepten ötürü Srebrenica Hastanesinde 320 kişi hayatını kaybetmiştir. Her gün ortalama beş kişi enfeksiyondan dolayı yaşamını yitirmiştir (Alp, 2017, s. 158-159).

Birleşmiş Milletler Barış Koruma Gücü Komutanı Fransız General Philippe Morillon, 10-11 Mart 1993 tarihlerinde Srebrenica'ya gitmiştir. Sırp kuşatması nedeniyle yaşanabilecek ortamın bulunmadığını gören General Morillon, "*halkın Birleşmiş Milletler koruması altında olduğunu*" söylemiştir. Ancak 12 Nisan'da Sırp milisler ateş açmış, 56 sivil ölmüş ve 106 kişi yaralanmıştır. 16 Nisan tarihinde Sırplar kasabayı tamamen ele geçirmeye çok yaklaşmış ancak Nasır Oric komutasındaki Boşnaklarca geri püskürtülmüşlerdir (Alp, 2017, s.159).

Tüm bu yaşananların akabinde BMGK, 16 Nisan 1993 tarihinden itibaren Saraybosna, Tuzla, Bihaç, Jepa, Gorajde ve Srebrenica'yı güvenli bölge ilan etmiştir. 819 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla Srebrenica ve çevresi güvenli bölge olacak ve burası bütün tarafların her çeşit saldırı ve düşmanca eylemlerine karşı korunacaktı. Ayrıca bu kararla Srebrenica'ya yapılan bütün silahlı saldırıların hemen durdurulması ve Srebrenica'dan Sırpların çekilmesi istenmiştir. Ancak BM Genel Sekreteri Boutros Ghali, BM Barış Gücü Komutanı General Wahlgren'e gönderdiği talimatla güvenli bölgenin korunması için askeri müdahalede bulunma görevinin verilmediğini bildirmiştir. Ancak bu talimat Güvenli Bölgeler kararına

aykırıydı ve bu karar Güvenlik Konseyi üyelerine bildirilmemişti. Böylece BM Barış Gücü Askerlerinin görevleri sadece insani yardım yapılmasıyla sınırlandırılmıştır (Alp, 2017, s.160).

Boutros Ghali'nin yanı sıra BM Barış Gücü Koruma Komutanı General Wahlegren de Güvenlik Konseyi'nin 819 sayılı kararına aykırı hareket etmiştir. General Wahlegren, Boşnak kuvvetleri komutanı General Sefer Halilović'i 18 Nisan 1993'de "Srebrenica Bölgesinin Askersizleştirilmesi Anlaşması'nı" imzalamaya zorlamıştır. Bu anlaşmaya göre, Srebrenica bölgesinde ateşkesin kesinlikle uygulanması, BM Koruma Gücü Askerlerinin konuşlandırılması, yaralıların Tuzla'ya taşınması için hava sahasının açılması, Srebrenica 'ya insani yardım gelmesine izin verilmesi, kasabada bulunan bütün silahların Koruma Gücü'ne teslim edilmesine karar verilmiştir. Akabinde Boşnakların elindeki silahlar toplanmıştı. Ancak bu karar Sırlar ve Hırvatlara uygulanmamıştı (Alp, 2017, s.160-161). Böylece Boşnakların savunma yapması engellenmiş, açık hedef haline getirilmişlerdir. Silahlar toplanırken BM Koruma Gücü sözcüsü Barry Fewer, olası bir Sırp saldırısında Srebrenica'da bulunan Kanadalı birliğin Boşnakları koruyacağını söylemiştir. Hatta Demokrat Eylem Partisinden oluşan bir heyet şehrin güvenliği hususunda duydukları endişeyi ifade ettiklerinde, BM Koruma Gücü Generali Morillon, "Sırlar saldırırsa bütün dünyaya saldırmış olacaklardır" diye açıklama yapmıştır (Koçak, 2010, s.135).

1992 ve 1993 yıllarında Srebrenica'yı kahramanca savunan Nasır Oriç ve komutasındaki askerler silahların teslim edilmesinden sonra iyice zor duruma düştü ve şehri savunması imkansızlaştı. 1994 yılında gerek askeri gerekse yaşamsal koşullar iyice zorlaşmış ve bölgenin güvenliğini üstlenen Kanadalı askerlerin yerine Hollandalı askerler gelmiştir. Öbür taraftan Sırlar insani yardımın sağlanması konusunda BM' in aldığı kararlara uymamış ve halkın hayatını devam ettirmesi için gerekli tıbbi malzemelerin ve yiyeceklerin geçişini engellemiş ve bu durum 1994 yılı boyunca devam etmiştir. Öyle ki BM' in ilgili kuruluşlarla bu bölgeye sağladığı yiyecek miktarı kişi başına 220 gramdı. Bu rakamın 10 binden fazla çocuğun bulunduğu Srebrenica'da, gelişme çağındaki çocukların ihtiyacı karşılaması imkansızdı. Yetersiz beslenmeden kaynaklı sağlık şartları çok kötüleşmiş, bulaşıcı hastalıklar, ruhsal bunalımlar, intiharlar artış göstermiştir. Bu ağır koşullardan

dolayı sadece 6 Temmuz 1995 tarihinde 13 kişi açlıktan, 50 kişi ise veremden ölmüştür (Alp, 2017, s.162-163).

1995 yılına gelindiğinde ise tablo daha da kötüleşmiş, Srebrenica'da 20.yüzyılın en büyük katliamı gerçekleşmiştir. Ratko Mladiç'in komutasındaki Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti ordusu 'Krivaya 95' harekâtı ile Temmuz 1995'de Srebrenica'ya girmiştir. Sırp ordusunun dışında katliama "Akrepler" olarak tanınan Sırp milisleri de katılmıştır (Srebrenica, www.bosnahersek.ba). Krivaya 95 harekâtının temel amacı, Srebrenica'nın işgal edilmesi ve bu bölgede yaşamış olan Bosnalı Müslüman topluluğun yok edilmesidir (Cekic, 2018, s.42).

Sırp ordusu 9 Temmuz 1995 tarihinde şehre girdiğinde gözetleme kulelerinde görev yapan 30 Hollandalı askeri rehin almıştır. Ardından bunu pazarlık konusu yapmış ve karşılığında Müslüman Boşnakların teslimini istemiştir. Sırp saldırılara karşı başlangıçta NATO müdahalesinin yapılması tartışılmış ancak Hollanda'nın vetosu ile yapılamamıştır. 11 Temmuz tarihinde Ratko Mladiç ile Hollandalı General ile anlaşmıştır. Bu anlaşma neticesinde Hollandalı güçler rehinelere karşılığında kendilerine sığınan beş bin Müslüman Bosnalıyı Sırlara teslim etmiştir.12 Temmuz tarihinden itibaren kadınlar ve çocuklar Müslüman bölgelere gönderilmek üzere otobüslere bindirilirken, 12-77 yaş aralığındaki erkekler alıkonulmuştur. Katliam yaklaşık beş gün sürmüş ve neticesinde Sırp ordusu 8372 Müslüman'ı yakarak, kurşuna dizerek ve işkenceye tabi tutarak öldürmüştür (Vatansever, 2011, s.5). Katliamdan kurtulanların anlattıklarına göre Sırlar onları Türk olarak tanımlıyordu ve "Bütün Türkler Türkiye'ye" sloganlarıyla katliamı gerçekleştirmişlerdi (Dikici, 2005, s.155).

Sırp kuvvetler, Srebrenica'da yaklaşık beş gün içinde Boşnaklara karşı onların ulusal, dini ve etnik kimliklerinden dolayı soykırım suçunu işlemiştir. Toplu ve bireysel katliamın yanı sıra Boşnaklar, fiziksel ve biyolojik olarak yok edilmek amacıyla 30.000 sivil (kadınlar, çocuklar ve yaşlıları) zorla sürülmüştür. Ayrıca bu kitleye zor yaşam koşulları dayatılmış, kadınlara tecavüz edilmiştir. Özellikle Boşnak sivil ve dini tesisler yağmalanmış, yakılmıştır. Bu katliamda üç nesil erkek organize bir şekilde, sistematik olarak yok edilmiştir. Sırlar bu soykırımı tüm askeri, politik ve idari kapasitesi kullanarak organize bir şekilde gerçekleştirmiştir. Bunun en büyük örneği ise katliamın dört-beş gün gibi kısa bir sürede

gerçekleşmesi, birincil toplu mezarların hızlıca hazırlanması, toplu mezarlara gömme işleminin iş makineleri ile hızlıca yapılması ve daha sonra da cenazelerin buldukları yerden çıkartılarak ikincil ve üçüncül mezarlara götürülmesidir. Bu şekilde bir plan izlemelerinin sebebi toplu mezarların bulunması engellemektir. Republika Srpska Hükümet araştırmalarına göre Srebrenica ve etrafında işlenen soykırım suçunda 25.000 kişi rol almıştır. Ayrıca, 31 Aralık 2015 tarihi itibariyle Srebrenica ve etrafındaki bölgelerde 1995 Temmuz ayında işlenen soykırımda öldürülenlerin bulunduğu 160 toplu mezar ortaya çıkarılmış ve 6.705 soykırım kurbanının kimliği belirlenmiştir. Bu soykırımın ideolojik, politik ve askeri sorumlusu Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan ve Karadağ) devleti, Yugoslav Ordusu, Sırbistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Ordusu ve ayrıca Yunanistan'dan gelen paralı askerlerdir (Cekic, 2018, s.43-59). Nitekim Yunanistan'da 13 Temmuz 1995'de yayınlanan Ethos Gazetesinde *“İki milletin sevgi ve dayanışma içinde oldukları, Sırp askerlerinin Yunan gönüllerinin yanlarında olduklarından dolayı minnet duydukları ve bu minnettarlığın kanıtı olarak Yunan ve Sırp bayraklarının yan yana dalgalandığı”* şeklinde haber yapılmıştır. Ayrıca Sırp'ların yanında savaşa katılan Rus, Yunan, Ukraynalı, Bulgar, Romen ve Beyaz Ruslar, *“Doşli smo pomoći našoy braçi pravoslavnoy u borbi protiv Turaka”* (Türlere karşı yürüttükleri savaşta, kardeşlerimiz Ortodokslara yardım etmek üzere geldik) şeklinde slogan atmışlardır (Alp, 2017, s.172).

Srebrenica, katliamdan sonra nitelik ve yaş bakımından demografik bir çöküntü yaşamıştır. 1991 yılı nüfus sayımına göre, Srebrenica'nın nüfusu 36.666 kişiden oluşuyordu. Bu rakamın 27.572'si Boşnak, 8.315'i Sırp, 38'i Hırvat ve 742'si diğerlerinden oluşmaktaydı. 2006 yılında Srebrenica'da ikamet eden kişi sayısı ise 10-11 bin civarındadır. Bu kişilerden 5-6 bini Sırp, 4-5 bini de Boşnaktır. Katliamdan sonra pek çok insanın terk ettiği Srebrenica'da etnik açıdan Sırp'lar daha çoğunlukta yaşamaktadır (Malkiç, 2008, s.42). Daha genel bir oranla ifade etmek gerekirse Srebrenica ve civarında nüfusun %65-%70'ini Müslümanlar oluştururken, bu oran savaştan sonra %2'ye gerilemiştir. Bu oranlardan bölgenin demografik yapısının Sırp'ların lehine değiştiği ve planlı bir şekilde Müslüman Boşnakları katlederek etnik temizlik yaptıkları açıkça anlaşılmaktadır (Alp, 2017, s.186).

Srebrenica katliamı, 26 Şubat 2007 tarihinde Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı tarafından "soykırım" olarak kabul edilmiştir. Ancak bu kararda Sırbistan'ın devlet olarak sorumlu tutulamayacağına karar verilmiş, katliamdan Slobodan Miloseviç, Radovan Karadziç ve Ratko Mladiç sorumlu tutulmuştur. Slobodan Miloseviç 2001 yılında yakalanmış ancak davası devam ederken 2006 yılında ölmüştür. Radovan Karadziç ise 2008 yılında Belgrad'da yakalanmıştır. Öyle ki Karadziç o tarihe kadar sahte bir kimlikle yaşamış, özel bir klinikte çalışmıştır. Ratko Mladiç ise 2011 yılında yakalanmış ve tıpkı Karadziç gibi sahte bir kimlikle o tarihe kadar hayatını devam ettirmiştir (Vatansever, 2011, s.12).

2.3. Bu Süreçte Uluslararası Toplumun Arabuluculuk Rolü

Bu süreçte uluslararası toplumun rolü, Lizbon görüşmeleri ve Londra Konferansı, Vance-Owen ve Owen-Stoltenberg barış planları ve Güvenli bölgeler planına dayanarak açıklanacaktır.

2.3.1. Lizbon Görüşmeleri ve Londra Konferansı

Şubat-Mart 1992'de Bosna-Hersek'te etnik gruplar arasında tansiyon iyice yükselmiştir. Bu yüzden AT uzlaşma sağlamak için girişimde bulunmuştur. Gerilimin yüksek olduğu bu dönemde, Bosna-Hersek'teki Müslüman, Sırp ve Hırvat partilerin temsilcileri kantonal konfederasyon modelini görüşmek için Lizbon'a gelmişlerdir. Bu tasarıda Bosna-Hersek'in, biri Müslüman, biri Sırp ve biri Hırvat toplumlarına dayalı, üç cumhuriyetin esnek konfederatif birliğinden oluşan bir devletler topluluğuna dönüştürülmesi konuşulmuştur. Ancak sınırların nasıl belirleneceği ve Saraybosna'daki konfederasyon merkezinin yetkisinin ne olacağı konusunda sorunlar vardı. Demokratik Eylem Partisi ve Bosna Hersek Hırvatları Demokratik Birliği merkezin güçlü olmasını savunurken Sırp Demokrat Partisi merkezin sembolik yetkisinin olmasını savunmuştur. Bu tasarıya göre, Bosna-Hersek topraklarının %26,8'inde Müslümanlar, %16,6'sında Hırvatlar ve %53,3'ünde çoğunluk olarak Sırlar görünüyordu. Bu tasarıda Sırlar nüfuslarına oranla daha fazla toprağa sahip oluyorlardı ve Sırp bölgeleri birbirinden ayrı dört bölgeye ayrılıyordu (Bora, 1994, s.86-87).

Kantonal Konfederasyon tasarısının kabul edilmesi neticesinde, 600 bin Sırp, 500 bin Müslüman ve 200-300 bin Hırvat yabancı kantonlarda azınlık konumunda olacaklardı. Çoğunluğunu oluşturduğu devletlerde yaşayan toplumlar sivil ve siyasal haklardan rahatlıkla faydalanabilecek iken; aynı etnik gruba ait kişiler, diğer devletlerde azınlık statüsünde olacaklardı. Bu tasarıya göre etnik gruplar arasındaki sınırların çizilmesi ya toplu göçlerle ya da etnik arındırma ile gerçekleşebilirdi. Sonucunda, İzzetbegoviç, Karadžić ve Boban tarafından imzalanan kantonal federasyon tasarısı imzalanmasına rağmen, sorunun savaşız çözülemeyeceği görülmüştür (Kenar, 2005, s.172-173).

Planın reddedilmesinin asıl nedeni her etnik grubun liderinin ilerleyen dönemlerde olayların kendi lehlerine göre gelişebileceğini düşünmeleridir. İzzetbegoviç, Bosna-Hersek'in bölünmesine Avrupa'nın izin vermeyeceğine inanırken, Sırp ve Hırvat liderler savaş alanında tasarıda önerilenden daha fazla toprağa sahip olabileceklerini düşünüyorlardı. Antlaşmanın imzalanmasına rağmen iki hafta sonra Sırp'ların etnik temizlik harekâtına başlamaları bu düşünceleri kanıtlar nitelikte olmuştur (Yürür, 2007, s.68).

Lizbon Konferansında barışın sağlanamaması ve çatışmaların devam etmesi üzerine 26-27 Ağustos 1992 tarihinde "Eski Yugoslavya Üzerine Uluslararası Konferans'ı" (Eski Yugoslavya Konferansı) Londra'da düzenlenmiştir. Bu konferansa Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya cumhurbaşkanlarının yanı sıra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti heyeti de katılmıştır. Ayrıca konferansa BMGK daimî 5 üyesi, AT üyesi 12 ülke, uluslararası yardım kuruluşlarının ev sahipliğini yapan İsviçre, İslam İşbirliği Teşkilatı adına Senegal, Türkiye ve Malezya katılmıştır. Bu konferansta, AT ve BM'nin Yugoslavya sorunu ile ilgili girişimlerinin birleştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Cenevre'de görev yapmak üzere kurulan Sürekli Komite'nin eş başkanlığına BM'yi temsilen eski ABD dışişleri bakanlarından Cyrus Vance ve AT'yi temsilen İngiltere dışişleri eski bakanlarından Lord David Owen getirilmiştir (Soysal ve Kut, 1997, s.27-28). Ek olarak bu konferansta İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, yaşanan savaşın açık bir Sırp saldırısı olduğunu söylemiş ve bu savaşın BM çerçevesinde Sırbistan'a karşı güç kullanarak durdurulması gerektiğini belirtmiştir (Semercioğlu, 2017, s.1347). Bu konferans Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün tanınmış olması, zora başvurarak kazanılan toprakların ödüllendirilmeyeceğinin belirtilmesi ve Sırbistan

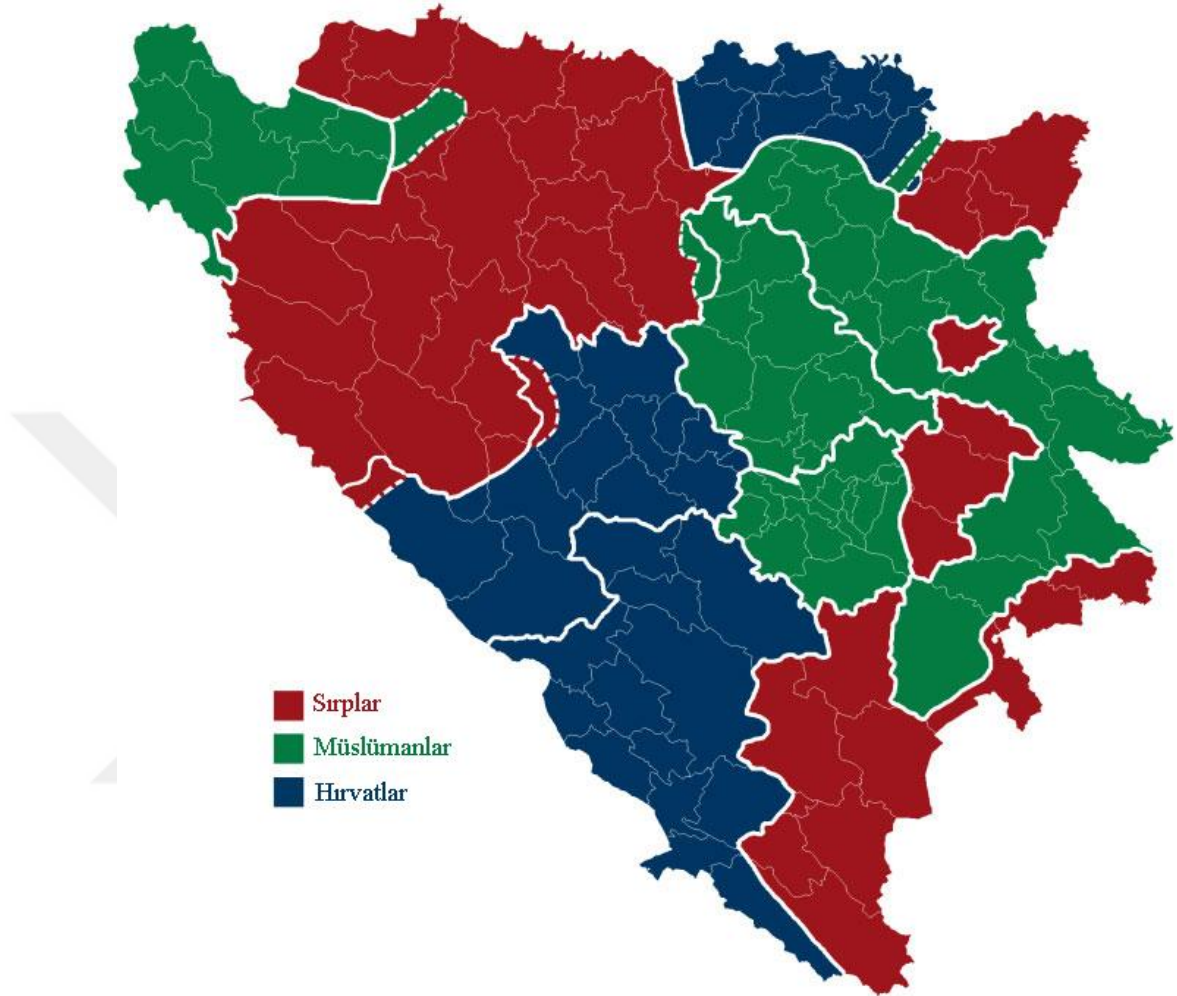
ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya'nın saldırgan olarak tanımlanması bakımından önem arz etmektedir. Buna rağmen uluslararası toplum bölgeye müdahale etmekte tereddüt yaşamıştır. Bunun sebebi saldırgan tarafın nasıl cezalandırılacağına dair somut bir karar alınamamış olmasıdır. Sırların Bosna-Hersek'in %70'ini işgal etmesine, insanların öldürülmesine ve göç etmelerine engel olunamamıştır (Yürür, 2007, s.70).

2.3.2. Vance Owen ve Owen-Stoltenberg Barış Planları

1992 yılının sonlarına doğru Sırlar büyük ölçüde stratejik hedeflerine ulaşmış görünüyordu. Aralık 1992'de Sırlar kontrolü altında bulunan yerleri genişletmiş ve "Büyük Sırbistan" amacını gerçekleştirmiştir. Bu yüzden Karadziç, BM askerlerinin Bosna-Hersek'te taraflar arasında tampon bölge oluşturmasını teklif etmiştir. Sırp tarafının barış görüşmeleri yapmak istemesi ve BM askerlerinin çağırmasının nedeni işgal ile kazandığı toprakları herkesin kabul etmesini sağlamaktır. Ayrıca Karadziç' in BM askerlerini çağırmasının bir diğer nedeni ise Müslümanların askeri güçlerini geliştirmiş olmasıdır. Tampon bölge planıyla Müslümanların Sırları yenme ihtimali hiç doğmayacak ve Sırlar işgal ile elde ettiği toprakları anlaşma ile onaylatmış olacaktı (Kenar, 2005, s.176-177).

Bu gelişmelerin ardından 2 Ocak 1993'te, AT temsilcisi Lord Owen ile BM Yugoslavya özel temsilcisi Cyrus Vance, Barış Planını görüşmek için bir toplantı organize etmiştir. Bu toplantıya Hırvat tarafını temsilen Boban, Müslümanları temsilen İzzetbegoviç, Sırları temsilen de Karadziç katılmıştır. Ayrıca Hırvatistan başkanı Tudjman ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti devlet başkanı Cosic katılmıştır (Kenar, 2005, s.177). Vance-Owen Barış Planında Bosna-Hersek'in on eyaletten oluşan ademi merkezîyetçi bir devlet olması öngörülmüştür. Bu on eyaletin üçü Sırp, üçü Hırvat, üçü Müslüman toplumun eyaletleri şeklinde, Saraybosna üç toplumlu statüye sahip olacaktı. Eyaletler kendi parlamentolarına ve bağımsız yargı organlarına sahip olabilecekti. Ancak bu plana göre Bosna-Hersek, uluslararası alanda seçimle gelen parlamentoya dayalı bir merkezi hükümet tarafından temsil edilecekti. Bu planda Devlet Başkanlığı Kurumunun, üç topluluğun birer temsilcilerinden oluşturulması öngörülmüştür. Tüm bunların yanında oluşturulan sistemi denetlemesi için denetim mercileri oluşturulacak ve

burada uluslararası platformlar tarafından atanan temsilciler görev yapacaktı (Bora, 1995, s.112).

Şekil 2.3. Vanve-Owen Barış Planı

Kaynak: www.css.ethz.ch, 2018

Bosna-Hersek topraklarının on eyalete bölüldüğü bu plan, başlangıçta Sırp ve Müslümanlar tarafından olumsuz karşılanırken Hırvatlar tarafından olumlu bulunmuştur (Seyhan, 2007, s.77). Öyle ki bu plan, Hırvatistan'daki Globus gazetesinde (8.1.1993) yirminci yüzyıldaki Hırvat politikasının en büyük zaferi olarak adlandırılmıştır. Hırvatlara göre bu plan "Büyük Hırvatistan" hedefinin fiilen gerçekleşmesini sağlıyordu (Samary, 1995, s.100). Çünkü bu planda Müslümanların çoğunlukta bulunduğu Mostar, Travnik ve Jajce gibi iller Hırvatlara veriliyordu. Ayrıca sanayi altyapısı olan Bosanska Prosavina, Hırvat nüfus

çoğunluğu olmamasına ve askeri anlamda Sırp denetiminde olmasına rağmen Hırvatlara verilmişti (Bora, 1994, s.114). Bu yüzden Hırvatlar bu planı, bütün beklentilerini karşıladığı gerekçesi ile kabul etmiştir (İzzetbegoviç, 2016, s.278).

Sırp tarafı ise çoğunlukta oldukları bölgelerin Sırp tarafına bağlanmasını istedikleri için planı olumsuz karşılamıştır. Planın olumsuz bulmasının bir diğer nedeni ise Sırp'lar yaklaşık olarak Bosna'nın %70'ine hakimdi ve bu planla, %43 oran karşısında %38 civarındaki toprağı geri vermek zorunda olacaktı. Ayrıca Sırp'lar, çoğunlukta oldukları bölgelerin Sırbistan'a bağlanmasını istediklerinden planı kabul etmek istememişlerdir (Yürür, 2007, s.72; Harp Akademileri Komutanlığı,1995, s.33). Ancak ABD'nin Bosna'ya askeri müdahalede bulunma söylemi, Karadziç'i uzlaşmaya itmiştir (Bora, 1994, s.113). Radovan Karadziç uluslararası toplumun baskısı karşısında planı 2 Mayıs 1993'te Atina'da imzalamıştır. Ancak daha önceden Karadziç'in öne sürdüğü gibi plan, 6 Mayıs 1993 tarihinde Bosna Sırp parlamentosunda oylamaya sunulmuş, 2'ye karşı 51 oyla plan reddedilerek referanduma sunulması kararı alınmıştır. Ancak 15 Mayıs 1993 tarihinde bu plan Bosnalı Sırp'lar tarafından reddedilmiştir (Selver, 2003, 147; Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.35).

Vance-Owen Barış Planı, eyaletleri etnik temelde böldüğü için Müslümanlar tarafından Bosna-Hersek'in parçalanmasına zemin hazırladığı gerekçesi ile kabul edilemez bulunmuştur. Ayrıca bu planda en büyük haksızlık Boşnaklara yapılmıştır. Çünkü 1991 nüfus sayımında Müslümanların oranı %43,74 olmasına rağmen bu plan doğrultusunda onlara Bosna-Hersek topraklarının %26,36'sı verilmiştir (İzzetbegoviç, 2016, s.277). Boşnaklar açısından planın kabul görmeyişinin en önemli sebepleri, saldırgan tarafın bu plan ile toprak kazanacak olması ve kantonal bölünme ile eyaletlerin ileride Sırbistan ve Hırvatistan ile birleşmesinin kaçınılmaz olmasıdır (Harp Akademileri Komutanlığı, 1995, s.33-34). Ancak Bosnalı Müslümanlar ABD'nin müdahalede bulunma söyleminden umutlanmış ve barışın tesis edilmesi için planı onaylamışlardır (Yürür, 2007, s.72). Ancak bu onay bazı sınırlayıcı şartlar koyularak verilmiştir. Bu şartlarda, bütün taraflar belgeyi alternatifsiz ve çekince koymadan imzalamazsa, uluslararası toplum anlaşmanın uygulanması için gereken önlemleri almazsa, saldırıların devam etmesi durumunda anlaşmanın geçersiz olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu anlaşmayı

onaylamanın Bosna-Hersek'in bütünlüğünü ve egemenliğini yok edecek biçimde yorumlanmaması gerektiği de belirtilmiştir (İzzetbegoviç, 2016, s.278).

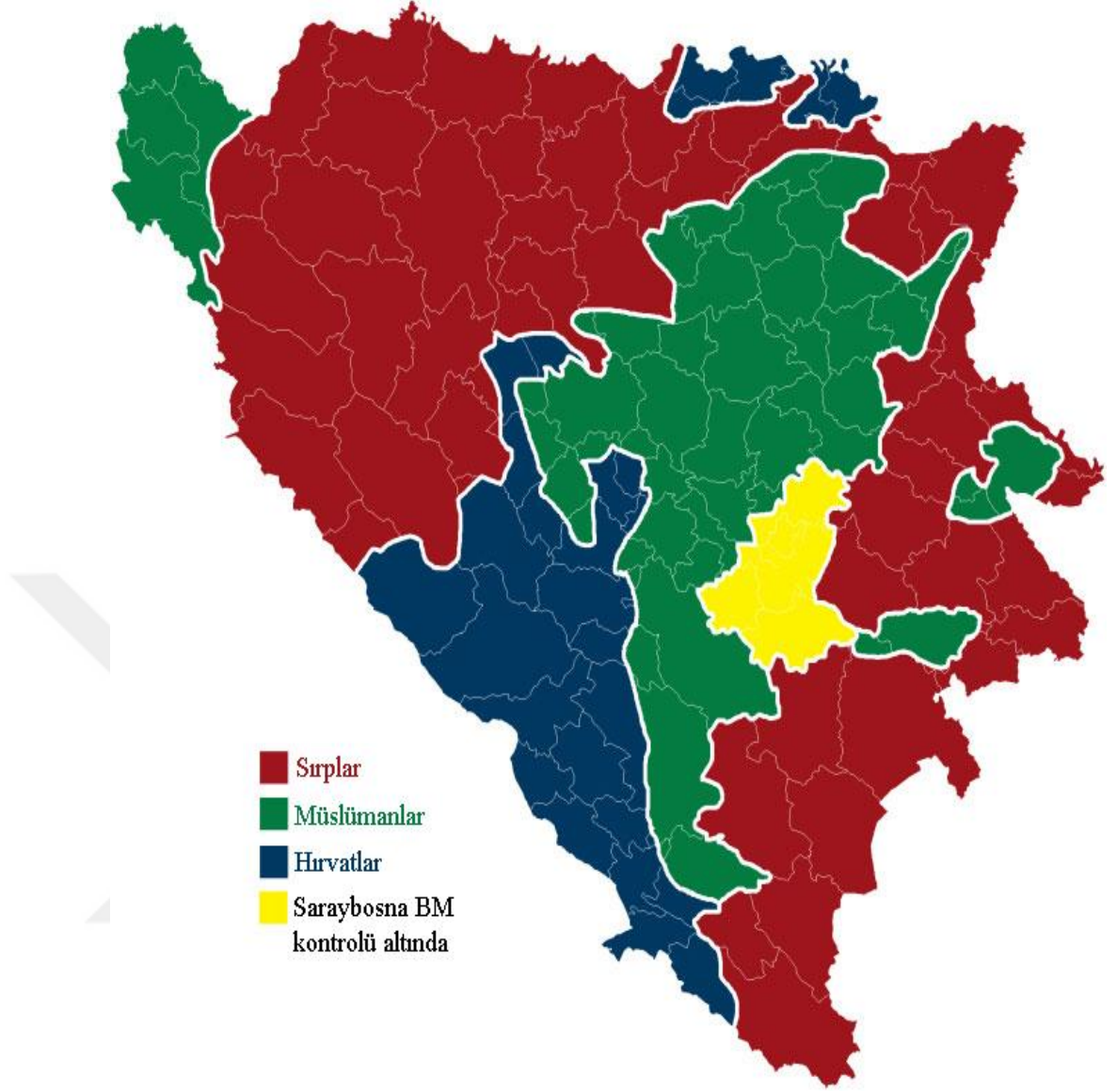
Vance-Owen planında Müslümanların da çatışan taraf arasında gösterilmesi ve saldırıya uğrayan ve saldırgan taraf arasında ayrım yapılamaması, uluslararası toplumun barışı tesis etmek için gerçek anlamda çaba sarf etmediğini kanıtlar niteliktedir. Saldıran tarafla saldırıya uğrayan taraf arasında ayrım yapılamaması, saldırgan tarafın istediğine ulaşamaması durumunda yeni saldırıda bulunmasının önünü açmıştır. Ayrıca bu planla Bosna-Hersek topraklarının büyük çoğunluğuna Sırp'ların sahip olması, yakma-yıkma, katletme, işkence ve tecavüz gibi yollarla elde ettikleri toprakları uluslararası düzeyde meşrulaştırılmasına neden olmuştur. Öyle ki Hırvatlarda bu tarihten sonra daha çok saldırarak Bosna-Hersek'in %20'sini işgal etmiştir. Londra Konferansında Sırp'lar saldırgan taraf olarak kabul edilmişken, Vance-Owen planında savaşın nedeni etnik çatışmalar olarak tanımlanmış ve savaşın bir "iç savaş" olduğuna karar verilmiştir. Savaşın iç savaş olarak kabul edilmesi neticesinde Batılı devletlerin müdahale etme zorunluluğu ortadan kalkmıştır (Kenar, 2005, s.180). Ayrıca savaşın iç savaş olarak adlandırılmasıyla savaş esnasında işlenen suçlardan tüm taraflar eşit derecede suçlu ve sorumlu tutulmak istenmiştir (Cekic, 2018, s.141).

Sonucunda Vance-Owen planının reddedilmesinin ardından, Sırp'lar Batılı Devletlerden aldığı cesaretle Doğu Bosna'da yer alan Srebrenica, Saraybosna, Zepa ve Gorazde'de katliamlar yapmıştır. Öte yandan Hırvatlarda saldırılarını arttırmışlardır ve Mostar'ı tamamen temizlemeye çalışmışlardır. Nisan 1993'de tarafların sahip oldukları topraklar ile Vance-Owen planı örtüşmüyordu. Çünkü bu planla Müslümanlara verilen topraklarda katliamlar neticesinde artık Müslümanlar yaşamıyordu (Bora,1994, s.121-122).

Cyrus Vance BM temsilciliğinden çekildikten sonra yerine Norveç eski Dışişleri Bakanı Thorvald Stoltenberg gelmiştir. Stoltenberg'in gelmesiyle Üç Bölge Barış planı olarak da bilinen Owen-Stoltenberg Planı önerilmiştir. Owen ve Stoltenberg'in arabuluculuğu neticesinde taraflar bir araya getirilmiş ve barışı sağlamak için yeni bir çözüm planı önerilmiştir. Hırvatistan devlet başkanı Tudjman ve Sırbistan devlet başkanı Miloseviç'in de onayladığı bu plana göre; Bosna-Hersek'in etnik hatlara göre belirlenen çoğunluk esasına dayanarak üç

bölgeye ayrılması ve bu devletlerin birliğinin sağlanması şeklinde bir yapı oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu öneriyle gevşek bir konfederasyon oluşturulacaktı ve karar verme mekanizması üç uluslu temsilcilerden oluşan eyaletler ve bağımsız otoriteler tarafından gerçekleştirilecekti (Kenar, 2005, s. 180-181).

Owen-Stoltenberg planında, Bosna-Hersek topraklarının harita üzerinde %52'si Bosnalı Sırlara, %30'u Bosnalı Müslümanlara ve %17'i Bosnalı Hırvatlara verilmesi önerilmiştir. Bu plan uyarınca Bosnalı Müslümanların toprakları birbiri ile bağlantısız iki bölgeden; Saraybosna-Tuzla-Zenica ile kuzeybatıda bulunan Bihaç bölgesinden oluşacaktı. Saraybosna ve Mostar'ın iki yıl için BM ve AT kontrolü altında kalması öngörülmüştür.²⁷ Ağustos tarihinde Republika Srpska parlamentosu bu planı kabul ettiğini açıklamıştır. Aynı tarihte ilan edilen Mostar merkezli "Hersek-Bosna Hırvat Cumhuriyeti" ise diğer iki tarafın kabul ettiği taktirde planı kabul edeceklerini açıklamıştır. Bosna-Hersek parlamentosu ise bu planı reddetmiş ve Bosnalı Sırp ve Hırvat milislerin ele geçirdikleri topraklardan çekildikleri taktirde planı kabul edeceklerini açıklamıştır (Yürür, 2007, s.74; Soysal ve Kut, 1997, s.46). Barış müzakerecileri yani AT ve BM, Bosna-Hersek hükümetini bu planı kabul etmezlerse BM'nin geri çekileceği tehdidinde bulunmuştur. Şüphesiz ki BM'nin geri çekilmesi Boşnakların daha fazla acı çekmesine neden olacağından bu durumu kendi çıkarlarına göre yönlendirmek istemişlerdir (Cekic, 2018, s.147).

Şekil 2.4. Owen-Stoltenberg Barış Planı

Kaynak: www.css.ethz.ch, 2018

Üç Bölgeli Barış planının da önceki planlar gibi uygulanması gerçekleşmemiştir. Eğer bu plan uygulanma şansı bulmuş olsaydı Bosna'nın etnik olarak üçe bölünmesi gerçekleşecek ve Sırp ların zor kullanarak elde ettikleri topraklar meşrulaştırılacaktı. Daha sonra Owen-Stoltenberg planında bazı değişiklikler yapılmış ve 1993 yılı sonunda Avrupa Eylem Planı gündeme gelmiştir. Bu planda, Müslümanlara %3 daha fazla toprak verilmesi ve Yugoslavya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılması önerilmiştir. Ancak Avrupa Eylem Planı da daha öncekiler gibi gerçekleşme şansı bulamamıştır (Yürür, 2007, s.74).

2.3.3. Güvenli Bölgeler Planı

1990'lı yıllarda uluslararası barış ve güvenliği devletlerarasındaki savaştan ziyade terör, iç savaşlar ve etnik çatışmalar tehdit etmeye başlamıştır. Bu yüzden BM, çatışma bölgelerinde mağdur olan sivilleri korumak amacıyla güvenli bölge düşüncesini getirmiştir. Güvenli bölge oluşturmadaki hedef, çatışmadan mustarip sivilleri kendi ülkelerinde korumaktır. Bir diğer hedef ise güvenli bölge oluşumu vasıtasıyla mültecilerin diğer devletlere akın etmesinin önüne geçilerek krizin yayılmasını önlemektir (Demirel, 2016, s.112).

Güvenli bölge uygulaması ilk kez Körfez savaşı esnasında ABD'nin Irak'ta tek taraflı olarak başlattığı bir uygulamadır. Ardından bu uygulamaya BM'de dahil olmuştur. Her ne kadar bu BM tarihinde ilk güvenli bölge uygulaması olarak gözüksede esas olarak ilk uygulaması 1993 yılında Bosna'da olmuştur. Bundan bir yıl sonra (1994) BM, Ruanda'da güvenli bölge oluşturmuştur. Güvenli bölge karşılığı olarak öğretilen ve uygulamada *security zones*, *protected areas*, *safe havens*, *safe humanitarian zones* ve *safe areas* gibi kavramlar kullanılmaktadır. Örneğin BM, Irak krizinde güvenli bölge karşılığı olarak *safe haven* kavramını kullanmıştır. Bosna krizinde ise *safe areas* kavramını kullanmayı tercih etmiştir (Demirel, 2016, s. 113).

BM, güvenli bölge uygulaması ile Irak'ta belirli bir bölgenin uluslararası toplum tarafından korunmasını, Ruanda'da sivil halkın hayatlarının korunması ve güvenliğin sağlanmasına yardım etmeyi, Bosna Hersek'te ise silahlı saldırılardan ve düşmanca hareketlerden uzak tutulan ve sivil halka insani yardımların ulaşmasına mâni olunamayan yerler oluşturmayı hedeflemiştir (Demirel, 2016, s.114).

Bosna-Hersek'te çatışmaların artması, insani yardımların ulaştırılamaması, faciyanın daha da tırmanması ve Vance-Owen, Owen-Stoltenberg planlarının başarısız olması nedeniyle 25 Nisan 1994 tarihinde Bosna-Hersek'te barışın sağlanması için Avrupa ve ABD'nin arabuluculuk çalışmalarını uyumlu hale getirmek amacıyla Temas Grubu kurulmuştur. Temas Grubu; ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya dışişleri bakanları, AT dış olaylar komisyonerleri ve Uluslararası Eski Yugoslavya Konferansı eş başkanlarından oluşuyordu. Temas

Grubu tarafından “Ortak Harekât Planı” gereğince “Güvenli Bölgeler Planı” teklif edilmiştir. Bu planla Bosna-Hersek’in altı büyük kentinin, Saraybosna, Gorajde, Tuzla, Srebrenica, Zepa ve Bihaç’ın BM koruması altında olması önerilmiştir (Yürür, 2007, s.75).

BMGK’nin 16 Nisan 1993 tarihinde kabul ettiği 819 sayılı karar ile bütün tarafların Srebrenica ve civarını “güvenli bölge” olarak görmeleri ve Bosna Sırp milislerinin buradan çekilmeleri istenmiştir. Ayrıca bu kararda bölgeye bir gözlemci heyetinin gönderilmesi gerektiğine değinilmiştir. BM Güvenlik Konseyi, heyetin raporuna dayanarak 6 Mayıs 1993 tarihinde 824 sayılı kararı almış ve Srebrenica’ya ek olarak diğer beş büyük şehri ve çevrelerini Güvenli Bölgeler ilan etmiştir. BM, 4 Haziran’da 836 sayılı ve 18 Ağustos’ta 844 sayılı kararlar almıştır. Bu kararlarla güvenli bölgeleri tekrardan teyit etmiş ve buradaki askeri güce eklemeler yapmıştır (Yürür, 2007, s.75-76).

Şekil 2.5: BM Güvenli Bölgeler Görünümü

Kaynak: Şafak, 2010, s.105

Güvenli Bölgeler planına Bosna-Hersek hükümeti tarafından tepki gelmiştir. Bosna-Hersek'in BM temsilcisi Sacirbey'e göre bu plan Sırp işgallerini meşrulaştırıyordu. Ayrıca bu plan Sırlara karşı askeri yaptırımlar uygulanması kararlarını desteklemiyordu ve Sırların işgal ettikleri topraklardan çekilmesini sağlamayacaktı. Bosna-Hersek Sırp yönetimi tarafından ise plan kazanım olarak yorumlanmıştır. Karadziç, bu planı büyük güçlerin askeri müdahalede bulunma seçeneğinden vazgeçmesi olarak yorumlamıştır. İzzetbegoviç 24 Mayıs'ta verimsiz müzakerelerle vakit kaybetmeyeceklerini açıklamış ve tüm halkı bağımsız Bosna-Hersek'i savunmak için bütün imkânlarını kullanmasını söylemiştir. Nitekim bundan sonra Bosna-Hersek halkı sürpriz bir güç potansiyeli ortaya koymuş ve orta Bosna'da ilerlemeye başlamıştır. Orta Bosna'da Müslüman hareketi neticesinde 50 bin Hırvat başka yerlere göç etmiştir (Bora, 1994, s.122-124; Selver, 2003, s.150).

Güvenli Bölgeler Planı bir barış planı değildir. Bu planla, Müslüman Bosnalıların diğer etnik gruplar tarafından saldırıya uğramaları nedeniyle bahse konu olan şehirleri Müslümanlar için yaşanılabilir hale getirmek amaçlanmıştır. Ancak bu plan başarısız olmuştur (Yürür, 2007, s.76). Srebrenica ve Zepa'nın Temmuz 1995'te Sırların eline geçmesi Güvenli Bölgeler planının güvenliği sağlamadaki başarısızlığını ortaya koymuştur. Bununla beraber yine Temmuz ayında NATO, Gorazde'den sonra, Tuzla, Saraybosna ve Bihac'ı da hava akımları kapsamına almıştır. Bu kararlar bu bölgelere karşı yapılabilecek Sırp saldırıları geçici olarak önlenmiştir (Kenar, 2005, s.184).

Güvenli Bölgeler Planı'nı kabul edildikten sonra Bosnalı Hırvatlar, Sırlarla yeni bir ittifak yapmıştır. Bu durum savaş koşullarının değişmesine ve Boşnakların hem Sırlarla hem de Hırvatlarla mücadele etmesine neden olmuştur. Sırlarla Hırvatlar arasında ortaya çıkan bu ittifak neticesinde Tudjman ile Miloseviç Graz'da bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Bosna-Hersek'in Bosnalı Sırlar ile Hırvatlar arasında bölünmesini amaçlayan yeni bir plan yapmışlardır (Kenar, 2005, s.184).

2.4. Boşnak-Hırvat Federasyonunun Kurulması

1994 yılına gelindiğinde Bosna-Hersek savaşını sonlandırmak için yapılan uluslararası girişimler bir sonuç vermemiştir. Savaş, 1994 yılı boyunca etkisini daha da arttırarak devam etmiştir. 5 Şubat 1994 tarihinde Saraybosna'da pazaryerine yapılan saldırı sonucunda 68 insan ölmüş, yüzlerce insan yaralanmıştır. Markale katliamı olarak da geçen bu olay neticesinde Bosna savaşı Dünya kamuoyunun daha çok dikkatini çekmiştir (Fish, 2004). Bu olaydan sonra ABD, Bosna-Hersek savaşında daha etkin rol almaya karar vermiştir. Ayrıca bu olayla birlikte NATO içerisinde Bosnalı Sırp'lara karşı bir hava harekâtı gerçekleştirme ihtimalleri tartışılmıştır (Yürür, 2007, s.77).

ABD, 1994 yılında Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosundan tek taraflı olarak çıkma kararını vermiştir. Daha sonra ise ABD'nin liderliğinde Temas Grubunun, Boşnak-Hırvat yöneticiler arasında arabuluculuk çalışmaları sonuç vermiş ve taraflar çatışmayı kesmiştir. Ardından Bosna hükümeti ve Hırvatistan hükümeti bu konuyla alakalı müzakerelerde bulunmuştur. Sonucunda, 18 Mart 1994 tarihinde Washington'da düzenlenen törenle, Boşnak-Hırvat federasyonunun kurulmasına dair antlaşma imzalanmıştır (Yürür, 2007, s.77).

Bu antlaşmaya göre; Boşnak-Hırvat federasyonu iki topluluk arasındaki siyasi gücün eşit olarak paylaşılması ilkesine dayandırılacaktır. Federasyon içindeki Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevlerinin Boşnaklar ve Hırvatlar arasında dönüşümlü olarak devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Federal hükümetin ise dış politika, ekonomi gibi alanlarda görev yapmasına karar verilmiştir (Yürür, 2007, s.77-78).

Bu anlaşma Avrupa'nın otoritesini sarsmıştır ve Bosna-Hersek topraklarının bölünmesi kesinleşmiştir. Bosna-Hersek Federasyonu, nüfusun %65'ini kapsayacak şekilde %55 toprak oranına sahip olmuştur. Sırp'lar ise nüfusun %23,34'ünü kapsayacak şekilde %42 toprak oranına sahip olmuştur. Geri kalan %3'lük alan ise nüfusun %11,66'sını içeren Saraybosna bölgesi olarak belirlenmiştir. Bosna-Hersek Federasyonu içerisindeki Mostar bölgesi ise hukuki statüsünü Owen-Stoltenberg planına dayanarak iki yıl süreyle Avrupa Birliği yönetimi altında olacak şekilde belirlenmiştir (Cekic, 2018, s.149).

Hırvatların bu antlaşmayı imzalamalarının en büyük nedeni, Hırvatistan'daki Krajina bölgesinde yaşayan Sırlar ile sorun yaşamasıdır. Çünkü bu bölgede yaşayan yaklaşık 500.000 Sırp, Sırbistan'la birleşmek istediğini söylüyordu. Bu sorun Hırvatların Boşnaklarla müttefiklik yapmasına yol açmıştır (İlhan, 2007, s.263).

Boşnak taraf için ise antlaşma onların lehine çok fazla bir şey sağlamıyordu. Ancak, Bosna-Hersek Hükümeti bu antlaşmayla en azından Bosnalı Hırvatların saldırılarının son bulacağı ve tamamen Bosnalı Sırlarla mücadeleye odaklanabileceğini düşünmüştür. Ayrıca bu antlaşmanın Boşnaklar için en önemli faydası, Hırvatistan'ın Split ve Ploçe limanından yararlanmalarıdır (Taşar, 1996, s.6).

Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kurulması girişimi diğer barış girişimlerinden farklı olmuştur. Bu girişimde ABD aktif rol oynamış, barış planının imzalanmasına ev sahipliği yapmıştır. Barışın devamı için maddi destekte bulunmuştur. Ayrıca federasyonun, ileride Boşnak ve Hırvatların istekleri ile konfederasyona dönüştürülmesi hususunda hazırlık yapılmıştır. Bu antlaşmada, Bosnalı Sırların istedikleri zaman federasyona katılmaları konusunda açık kapı bırakılmıştır (Kenar, 2005, s.186).

2.5. Temas Grubu Planı

Sırlar, Boşnak-Hırvat Antlaşmasına taraf olmayı reddettikten sonra uluslararası toplum savaşı bitirmek için yeni bir çözüm planı sunmuştur. Bu doğrultuda, 25 Nisan 1994 tarihinde Londra'da Temas Grubu oluşturulmuştur. (İzzetbegoviç, 2016, s.288).

Temas Grubunun oluşturulması, savaşı bitirmek için yapılan uluslararası çabanın karakterini değiştirmiştir. Artık anlaşmazlığa taraf olanlar arasında çok taraflı müzakere yapılmayacak ve Temas Grubu taraflarla ayrı ayrı görüşme yapacaktı. Bu toplantılar taraflara isteklerini söyleme imkânı tanımıştır. Toplantılar ilerledikçe, tarafların ve büyük devletlerin tutumlarında bir değişiklik olmadığı anlaşılmıştır. ABD, Bosnalı Sırlara askeri baskı uygulanması gerektiğini söylerken Rusya bu görüşe yanaşmamıştır (Öner, 2013, s.67).

Temas Grubu, Temmuz ayında harita şeklinde bir ulti­matom hazırlamıştır. Bu harita ile Bosna-Hersek topraklarının %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonuna, %49'u Bosnalı Sırlara verilmesi kararlaştırılmıştır (Pulat, 2015, s.34).

Uluslararası toplum, Miloseviç'e Karadziç rejimini ikna etmesi karşılığında Sırbistan'a uygulanan ekonomik yaptırımların kaldırılmasını teklif etmiştir. Ekonomik olarak toparlanmak isteyen Sırbistan yönetimi planı kabul etmesi için Sırp rejime baskı yapmıştır. Ancak Karadziç'in iki talebi vardı. Bunlar; Zepa, Srebrenica ve Gorazde'nin Sırp denetimine verilmesi ve Saraybosna'nın etnik olarak ikiye bölünmesiydi. Bu talepler karşılanmadığı gerekçesi ile Radovan Karadziç planı reddetmiştir. Bunun üzerine Miloseviç, Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti ile ilişkilerini kestiğini söylemiştir. Miloseviç'e göre, Sırların artık savaşı devam ettirmelerine gerek yoktu çünkü amaçlarına ulaşmışlardı. Sırbistan ayrıca Karadziç yönetimine ekonomik yaptırım uygulama kararı almış ve Bosna-Hersek Sırbistan sınırına Bosnalı Sırları denetlemesi için uluslararası gözlemcilerin yerleştirilmesini kabul etmiştir. Bunun üzerine BMGK Sırbistan'a uygulanan ambargoyu sivil trafik, kültürel ve spor gibi alanlarda kaldırmıştır. Müslüman taraf Sırların etnik temizlik yoluyla elde ettikleri toprakları meşrulaştırdığı gerekçesi ile plana karşı çıkmıştır. Ancak Batılı ülkelerin baskısının artması sonucunda 17 Temmuz 1994'te planı kabul etmişlerdir (Kenar, 2005, s.186-187).

1995 yazında Bosnalı Sırlar saldırılarını arttırmış ve güvenli bölgelere saldırmıştır. Bu saldırıların sonucunda Srebrenica ve Zepa düşmüş ve Bosna-Hersek savaşının diplomatik görüşmeler yoluyla çözümlenemeyeceği anlaşılmıştır (Kenar, 2005, s.188).

2.6. NATO Müdahalesi

1995 yılına gelindiğinde çatışmaların seyrinde bir azalma olmamıştır. Uluslararası toplumun çatışmaları durdurmak için yaptığı barış girişimleri, Sırları caydıramamıştır. Öyle ki Sırp birlikler, 28 Ağustos 1995 tarihinde Saraybosna Pazar yerine bir saldırı daha gerçekleştirmiştir. Bu saldırıda 43 sivil hayatını kaybetmiş, 75 kişi yaralanmıştır (Hürriyet, 2015).

Bu saldırı karşısında Dünya kamuoyunun savaşa tepkisi artmış ve trajedinin durdurulmasına yönelik baskılar yoğunlaşmıştır. Bu tepkiler karşısında BM, Bosnalı Sırlara bir ultiatom vermiştir. Bu ultiatomla, Saraybosna'ya yapılan bombardımanın bitirilmesini, güvenli bölgelere yapılan saldırıların kesilmesini, Saraybosna kuşatmasındaki ağır silahların geri çekilmesini ve Saraybosna'da hava ve kara yoluyla girişlere izin verilmesini istemiştir. 30 Ağustos'ta Bosnalı Sırların bu istekleri reddetmesinin ardından NATO, hava saldırısı başlatmıştır. Bu saldırının ilk bölümünde NATO, 500'den fazla uçuşla Tuzla, Gorazde, Pale, Mostar ve Saraybosna'daki hava savunma sistemlerini, Pale ve Saraybosna'da iletişim ve komando merkezlerini, Saraybosna kuşatmasında kullanılan ağır silah mevzilerini bombalamıştır (Yapıcı,2007, s.9; Taşar, 1996, s.10-11).

1 Eylül tarihinde NATO hava saldırıları, Sırların barışa olumlu cevap vermelerine fırsat tanımak için durdurulmuştur. Bosna-Hersek hükümetinin barış görüşmelerinden vazgeçmesini engellemek için hava saldırısı başlatan NATO, Sırları da kaybetmemek için kısa bir sürede saldırıları durdurmuştur. Bu durum diplomatik alanda ilerleme sağlayabilmek için askeri gücün nasıl planlı kullanıldığı açıkça göstermektedir (Yürür, 2007, s.81).

3 Eylül tarihinde NATO, Sırlara Saraybosna'daki ağır silahlarını çekmeleri için ultiatom vermiştir. Sırlar ağır silahlarını çekmemiş ve 5 Eylül'de NATO hava saldırılarını tekrar başlatmıştır. 14 gün süren ve 3400 uçuşun yapıldığı bu operasyon 14 Eylül tarihinde bitirilmiştir. Askeri güç kullanımı ile barış planını teklif eden ABD ve müttefiklerinin kararlılığını göstermek ve Bosnalı Sırların barış sürecine katılmaları hedeflenmiştir (Yürür, 2007, s.81; Taşar,1996, s.11).

2.7. Cenevre ve New York Görüşmeleri

NATO'nun müdahalesi Sırp birliklere zarar vermiş ve Sırp liderlerin barış sürecine katılmalarını sağlamıştır. Savaşı bitiren Dayton Barış Antlaşması'na giden süreçte, 8 Eylül Cenevre ve 26 Eylül New York toplantılarında alınan kararlar önemli bir kilometre taşı olmuştur. 8 Eylül'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti, Hırvatistan ve Bosna-Hersek dışişleri bakanları Cenevre'de toplanmış ve barış antlaşmasının alt yapısını oluşturan kararlara imza atmışlardır (Yürür, 2007, s.82).

Bu toplantıda alınan kararlarda; Bosna-Hersek'in uluslararası tanınmasıyla yasal varlığını devam ettirmesi ve federasyon lehine 51:49'luk toprak paylaşımıyla, Bosna-Hersek Federasyonu ve Reuplika Srpska'dan oluşması öngörülmüştür. Aliya İzzetbegoviç, bu uzlaşmayı savaşı sonlandırmak için kabul ettiğini söylemiştir (İzzetbegoviç, 2016, s.301-302). Arabulucu Richard Holbrooke ise bu uzlaşmayı barışa doğru atılmış ilk adım olarak değerlendirmiştir (Holbrooke, 1999, s.175).

ABD'nin ve diğer Batılı devletlerin baskısıyla taraflar arasında uzlaşma sağlanmış ancak Bosna'daki savaş durumu tam olarak bitmemiştir. Bosna-Hersek'in egemen devlet olarak teyit edildiği bu uzlaşma bir nebze Boşnakların isteklerini karşılamıştır. Bosna-Hersek'in egemen devlet olarak tanınması "Büyük Sırbistan" idealinin hukuki olarak sonunu getirmiştir. Buna karşın, bağımsızlık isteyen Bosnalı Sırp'ların da istekleri bir ölçüde karşılanmıştır. Reuplika Srpska yeniden şekillendirilen Bosna-Hersek devleti içinde ayrı bir birim olarak yer alması ve Sırbistan'la özel ilişkiler kurma imkânının sağlanması Bosnalı Sırp'ları teselli etmiştir. Aynı şekilde Bosna-Hersek Federasyonu'nun Hırvatistan ile özel ilişkiler kurmasına izin verilmesi dengeleri sağlamak için atılan bir adımdır. Ancak Bosna'nın etnik gruplar arasında fiili olarak bölünmesi ve ülke sınırlarının meşru olarak korunmasını içeren çelişkili düzenlemeler hem barış görüşmelerinde hem de sonrasında taraflar arasında tartışma konusu olmuştur (Yürür, 2007, s.83).

26 Eylül 1995 tarihinde taraflar New York'ta toplanmış ve nihai bir barış antlaşması için görüşmelere başlama kararı almışlardır. Bu görüşmelerin, 8 Eylül tarihinde Cenevre'de kabul edilen ilkeler doğrultusunda yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca taraflar yeniden şekillenecek olan Bosna Devleti'nin yapısı hakkında da uzlaşma sağlamışlardır. Bu doğrultuda Bosna'da her iki birimin de temsil edileceği ortak bir parlamento kurulması kararlaştırılmıştır. Parlatentonun, Bosna-Hersek federasyonundan 213 üyeye, Reuplika Srpska'dan 113 üyeye sahip olmasına karar verilmiştir. Parlatento üyelerinin, uluslararası gözlemcilerin denetiminde yapılan seçimlerde belirlenmesi öngörülmüştür. Ayrıca taraflar ortak başkanlık konseyi ve ortak bir anayasa mahkemesinin kurulması hususunda anlaşmaya varmışlardır (Yürür, 2007, s.84).

Cenevre ve New York görüşmeleri, Bosna-Hersek devletinin kurumsal ve toprak antlaşmalarına zemin hazırlamış ve Dayton Antlaşması'nın temelini oluşturmuştur. Ancak Cenevre ve New York görüşmelerinde antlaşmanın nasıl uygulanacağına dair uzlaşya varılamaması, Dayton Antlaşmasının çetin geçeceğine dair mesaj vermiştir (Yürür, 2007, s.84).

2.8. Ateşkes Antlaşması

Başlangıçta diplomasi yoluyla sonlandırılmayan Bosna-Hersek savaşı, NATO müdahalesinden ve savaşın seyrinin Sırp'ların aleyhine değişmesinden dolayı uzlaşya sağlamada diplomasi seçeneği aktifleşmiştir. Bu dönemde ortak gerçekleştirilen Boşnak-Hırvat operasyonları neticesinde Sırp'ların hâkim olduğu topraklar %70'den %50'ye gerilemiş ve bu şartlar altında da barış sağlama çabaları daha hızlı bir şekilde ilerletilmiştir (Yürür, 2007, s. 86-87). Bu noktada ABD'nin ateşkes yürürlüğe girmeden yeni topraklar alması için Tudjman'a baskı yapmasının oldukça etkisi olmuştur. ABD'li yetkililer; "savaşla kazanamadığınız toprakları barış görüşmelerinde kazanmanız çok zor olur" diyerek Tudjman'ı sıkıştırmıştır (Holbrooke, 1999, s.240).

Holbrooke'un çabaları neticesinde 5 Ekim 1995 tarihinde ateşkes hususunda anlaşmaya varılmıştır. Bu doğrultuda taraflar, 60 gün veya barış görüşmeleri tamamlanıncaya kadar ateşkesin devam ettirilmesine, tarafların ateşkesten sonra saldırı düzenlemeyeceklerine, bütün savaş esirlerine insanca davranacaklarına, savaş esirlerinin değiştirilmesine, Saraybosna-Gorazde arasındaki yollarda siviller ve BM Koruma Gücü için dolaşım serbestliği sağlanması şartlarında uzlaşmışlardır. Ayrıca taraflar Temas Grubu tarafından hazırlanan haritayı baz alarak toprak bölüşümü konusunu görüşmeyi kabul etmişlerdir. Ateşkes kabul edildikten beş gün sonra yürürlüğe girmiştir ve bu kısa zaman dilimi içerisinde taraflar topraklarını genişletmek için saldırılar düzenlemiştir. Neticede ateşkes gecikme ile 11 Ekim 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aynı gün NATO, Bosna operasyonu için 5 aşamalı planı kabul etmiştir. Bu planda NATO askerlerinin ilk evrede çatışan tarafları birbirinden ayıran yaklaşık 1000 km uzunluğundaki ara bölgeye yerleştirilmesine karar verilmiştir. Basında bu operasyonun maliyetinin yaklaşık 6 milyar dolar olduğundan bahsedilmiştir (Yürür, 2007, s. 87-88).

Ateşkes yürürlüğe girdikten sonra Boşnak-Hırvat güçler Sırlara karşı operasyonlarına devam etmiş ve neticesinde Banja Luka bölgesinde oturan pek çok Sırp Sırbistan'a kaçmıştır. Belgrad yönetimi bu duruma sessiz kalmayacağını açıklaması üzerine Sırbistan ordusunun müdahalede bulunabileceği ihtimali belirlemiştir. Bu ihtimal üzerine çatışmaların yayılabileceği, barışın gerçekleşemeyeceği gerekçeleri ile Bosna-Hersek hükümeti operasyonların durdurulduğunu açıklamıştır. Taraflar, 1-21 Ekim 1995 tarihlerinde ABD'nin gözetiminde Dayton ve Ohio'da müzakerelerde bulunmuşlardır. İlk olarak Boşnak ve Hırvat liderler Bosna-Hersek'te ortak hükümet kurulması hususunda anlaşmaya varmışlardır (Yürür, 2007, s.88-89).

2.9. Dayton Antlaşması

Savaşı durdurmak için yapılan barış çabaları, Dayton Antlaşması ile nihayete ermiştir. Dayton Antlaşması sadece çatışmaları durdurmamış aynı zamanda yeni oluşturulan Bosna-Hersek devletinin siyasi, idari ve anayasal yapısını da belirlemiştir. Bu antlaşmada ve sonrasında oluşturulan yapı içerisinde uluslararası toplum ve hegemon güçler aktif rol oynamıştır.

5 Ekim 1995'de imzalanan ateşkes ile taraflar barış görüşmelerine hız vermiştir. 1 Kasım 1995 tarihinde Aliya İzzetbegović, Franjo Tudjman ve Slobadan Miloseviç başkanlığında toplanan taraflar, ABD'nin Ohio eyaletindeki Dayton'daki Wright-Patterson Hava Üssü'nde Temas Grubu temsilcileri ile bir araya gelmiş ve Dayton Barış Görüşmelerine adım atmışlardır (Pekin, 2017).

7 Kasım tarihinde taraflara bir anayasa taslağı verilmiştir. Bu taslak, Bosnalı Sırlarının lideri Radovan Karadzic'in bir daha seçilmesine engel olacak ve BM Savaş Suçları Mahkemesi'nde yargılanmasını sağlayacak öneriler içermektedir. Önerilen bu taslakta, seçilme niteliğine sahip olan herkes Bosna Başkanlık Konseyi ve Parlamentosu'na aday olabilecekken Savaş Suçları Mahkemesi'nin suçladığı kişiler aday olmayacaktır. Bu hamleyle savaşta insanların hafızalarında kötü izler bırakanların yeni oluşturulacak siyasi sistemde etkin olmalarının önüne geçilmiştir. Nitekim 16 Kasım tarihinde Karadzic ve Mladic soykırım ve insanlığa karşı suç işlemekle Savaş Suçları Mahkemesi tarafından suçlanmıştır (Yürür, 2007, s.89).

Dayton Barış Görüşmeleri üç hafta sürmüş ve 21 Kasım 1995'te taraflar Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşmasını parafe etmişlerdir. Tarafların uzlaşmasını sağlamanın ardından 22 Kasım tarihinde BM Güvenlik Konseyi, eski Yugoslavya Cumhuriyetlerine uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını öngören 1021 sayılı kararı ve yaptırımları askıya alan 1022 sayılı kararı almıştır. Bu kararların, Dayton Anlaşması resmen imzalandıktan sonra yürürlüğe gireceği belirtilmiştir (Pekin, 2017).

8-9 Aralık'ta Londra'da Barış Uygulama Konferansı yapılmıştır. Bu konferansa 43 devlet ve 12 uluslararası örgütün temsilcileri katılmıştır. Bu konferansta barışı uygulamak için yeni bir yapıya ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Konferansta, bir "Barış Uygulama Konseyi'nin" oluşturulması ve konseyin başkanlığını da AB arabulucusu Carl Bildt'in yürütmesi kararlaştırılmıştır (Soysal ve Kut, 1997, s.96).

Barış görüşmelerin ardından 14 Aralık 1995 tarihinde Bosna-Hersek savaşını bitiren Dayton Barış Antlaşması, Paris'te İzzetbegoviç, Miloseviç ve Tudjman tarafından resmen imzalanmıştır. İmza törenine ABD Başkanı Bill Clinton, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, İngiltere Başbakanı John Major, Almanya Başbakanı Helmut Kohl ve Rusya Başbakanı Viktor Çernomirdin katılmıştır. Törende AB ise Dayton Barış Konferansının eş başkanı Carl Bildt tarafından temsil edilmiştir. Ayrıca törende BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali ve NATO Genel Sekreteri Javier Solana da yer almıştır (Erbesler, 2014, s.15).

Bosna-Hersek savaşına son veren Dayton Antlaşmasının ilk hedefi, çatışan tarafların askeri birliklerinin birbirinden ayrılmasını sağlamak ve yeniden teşkilatlanmalarına engel olmaktır. Bununla barışı tesis etmek için öngörülen diğer şartların daha kolay gerçekleştirilebileceği düşünülmüştür. İkinci hedef ise üç etnik grubun tekrardan bir arada yaşama koşullarının oluşturulmasıdır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için Dayton Antlaşması, ülkede serbest dolaşımın sağlanmasını, seçimlerin yapılmasını ve göç edenlerin geri dönüşünün sağlanmasını öngörmüştür (Seyhan, 2007, s.81-82).

Dayton Barış Antlaşmasının tek sonucu savaşı sonlandırması değildir. Bu antlaşmayla uluslararası alanda yeni bir devlet ortaya çıkmış ve bayrağı, ulusal marşı ve anayasası ile bu yeni devlet uluslararası toplumun yarattığı bir model olmuştur. Bu doğrultuda Dayton Antlaşmasının iki önemli özelliği vardır. Birincisi, Bosna Hersek'in karmaşık devlet yapılanmasıdır çünkü Bosna-Hersek Devleti; Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti adında iki siyasi unsurdan (entity) ve Brčko Bölgesi ile kendi kendini yöneten küçük bir birimden oluşmaktadır. İkinci özellik ise ülkede pek çok örgüt ve kuruluş ile uluslararası toplumun etkin rol üstlenmesidir (Öner, 2013, s.118).

Dayton Barış Antlaşması, bir Genel Çerçeve Antlaşması (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina) ve buna bağlı 11 ekten oluşmaktadır. Antlaşma ekleri ile birlikte barışın nasıl uygulanacağını ve Devletin yapısını belirlemektedir. Bu 11 ek madde kısaca şunlardır; barışın askeri yönlerini içeren anlaşma, bölgesel istikrar anlaşması, birimler arası sınır hattı ve ilgili konular anlaşması, seçimler anlaşması, Bosna-Hersek anayasası, tahkim anlaşması, insan hakları anlaşması, mülteciler ve yerlerinden olanlar anlaşması, milli anıtları koruma kurulu anlaşması, kamu teşebbüsleri kurulması anlaşması, barış sürecinin sivil uygulaması anlaşması ve uluslararası polis görev gücü anlaşmasıdır (Karatay, 2002, s.127-182).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DAYTON ANTLAŞMASI SONRASINDA SİYASİ YAPI VE ULUSLARARASI TOPLUMUN ROLÜ

3.1. Antlaşma Hakkında Genel Bilgi

İmzalandıktan sonra oluşturduğu yapıyla ilgili pek çok tartışma yaratmasına rağmen Dayton Antlaşması yirminci yüzyılın en kanlı savaşlarından birini bitirmiştir. Dayton Antlaşması iki farklı noktadan eleştirilmiştir. Bunlardan ilki, Dayton Antlaşması ile siyasi mekanizması belirlenen Bosna-Hersek'in egemen bir devlet olarak varlığını sürdüremeyeceğini ve paylaşımın gerçekleşeceğini iddia edilmesidir. İkincisi ise, Bosna-Hersek'in varlığını sürdürebileceği ancak Antlaşmanın bunu sağlamada yeterli olmayacağını düşünülmüştür. Ayrıca Dayton Antlaşması, Soğuk Savaş sonrası dönemde etkili olan müdahaleci anlayış çerçevesinde, uluslararası toplumun devlet kurma sürecine aktif olarak katılmasına örnek olmuştur ve bu durum da eleştirilere neden olmuştur (Rüma, 2008, 243).

Bosna-Hersek'in siyasi yapısı 1995 yılında imzalanan Dayton Antlaşması ile oluşturulmuştur. Dayton Antlaşması üç etnik grubun da olumlu bulduğu şartları içermektedir. Antlaşmada, siyasi yapı çok karmaşık olarak belirlenmiştir. Ancak bunun barış ortamı sağlandığında tarafların uzlaşarak siyasi yapıyı reforme edebileceği düşünülmüştür. Ne var ki Antlaşmadan günümüze kadar geçen süreçte reform için önerilen çözümler siyasi yapının karmaşıklığı içerisinde tıkanmaktadır (Ekinci, 2016, s.19).

Bosna-Hersek'in merkezi yönetim yapılanmasında, yaşanan savaşın sonucu olarak, kurucu etnik unsurların yönetimde temsil edilmesine önem verilmiştir. Yasama, yürütme ve yargı yapılarının örgütlenmesinde unsur düzeyinde katılım esas alınmıştır (Şale, 2016, s.267).

Bosna-Hersek siyasi-idari yönden farklı statülere sahip üç bölgeden oluşmaktadır. Bunlar; Bosna-Hersek Federasyonu (FBIH), Sırp Cumhuriyeti (RS) adında iki unsur ve bu iki unsurun ortak hâkimiyetinde özerk olarak yönetilen Brçko

bölgesidir. Unsurlar, kendi anayasalarına, cumhurbaşkanlarına, hükümetlerine, yasama organlarına, bayrak ve sembollerine sahiptir (Ekinci, 2016, s.19).

Dayton Antlaşması Bosna-Hersek'in; Halklar Meclisi ve Temsilciler Meclisinden oluşan iki parlamento, üç kişiden oluşan Cumhurbaşkanlığı Konseyi (iki üye Bosna-Hersek Federasyonundan bir üye Sırp Cumhuriyetinden), Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası olan ortak kurumlardan oluşmasını öngörmüştür (Dalar, 2008, s.99).

Bosna-Hersek'in yürütme organı Başkanlık Konseyi ve Bakanlar Kurulu olmak üzere iki bölümden oluşur. Başkanlık Konseyi; bir Boşnak, bir Sırp ve bir Hırvat'tan oluşmaktadır. Bu üyeler ülkeyi oluşturan iki unsurdan FBIH ve RS doğrudan halk oylaması ile seçilir. Konsey Başkanlığı, üç üye arasında sekiz aylık dönemlerde rotasyon sistemiyle belirlenir. Üyeler dört yıl süreyle görev yapar ve iki kez üst üste seçilebilirler. Anayasada Konsey kararlarının oybirliği ile alınmasına yönelik düzenlemeler mevcuttur. Oybirliği sağlanamazsa 2/3 çoğunlukla karar alınır. Anayasaya göre Başkanlık Konseyi'nin; dış politikayı yönetmek, elçileri ve diğer uluslararası temsilcileri atamak, uluslararası kuruluşlarda ülkeyi temsil etmek, anlaşmaları müzakere etmek ve Federal Parlamentonun uygun bulursa onaylamak, Başbakanı atamak, Federal Parlamentonun kararlarını yürütmek, Anayasa Mahkemesine başvurmak, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine parlamentoya yıllık bütçeyi sunmak şeklinde yetkileri vardır. Yürütme organının diğer kanadı olan Bakanlar Kurulu ise Başkanlık Konseyi'nin atayacağı bir Başbakan ve bakanlardan oluşur. 2/3 üyeden fazlası FBIH unsurundan atanmamaktadır. Şöyle ki kabinede en az 1/3 oranında RS unsurundan atanmış bakana yer verilmelidir. Bakanlarda sistem birer bakan ve ikişer yardımcı bakan şeklinde oluşmaktadır. Her bakanlıkta görev yapan üç kişi üç toplum arasında paylaştırılmıştır. Örneğin, dışişleri bakanı Sırp ise yardımcıları Boşnak ve Hırvat'tır. Bakanlar Kurulu'nun Parlamentoya karşı siyasal sorumluluğu vardır. Kuruluş aşamasında Parlamento'nun Temsilciler Meclisi kanadından güvenoyu alır. Eğer Parlamento'nun iki kanadını oluşturan Temsilciler Meclis ve Halklar Meclisi birlikte hareket ederse güvensizlik oyu ile Bakanlar Kurulu düşürülebilir. Bakanlar Kurulu'nu oluşturan dokuz bakanlık şunlardır: Maliye Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Dış Ticaret ve Ekonomi Bakanlığı, Sivil İşler Bakanlığı, İnsan Hakları Mülteciler Bakanlığı, Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri

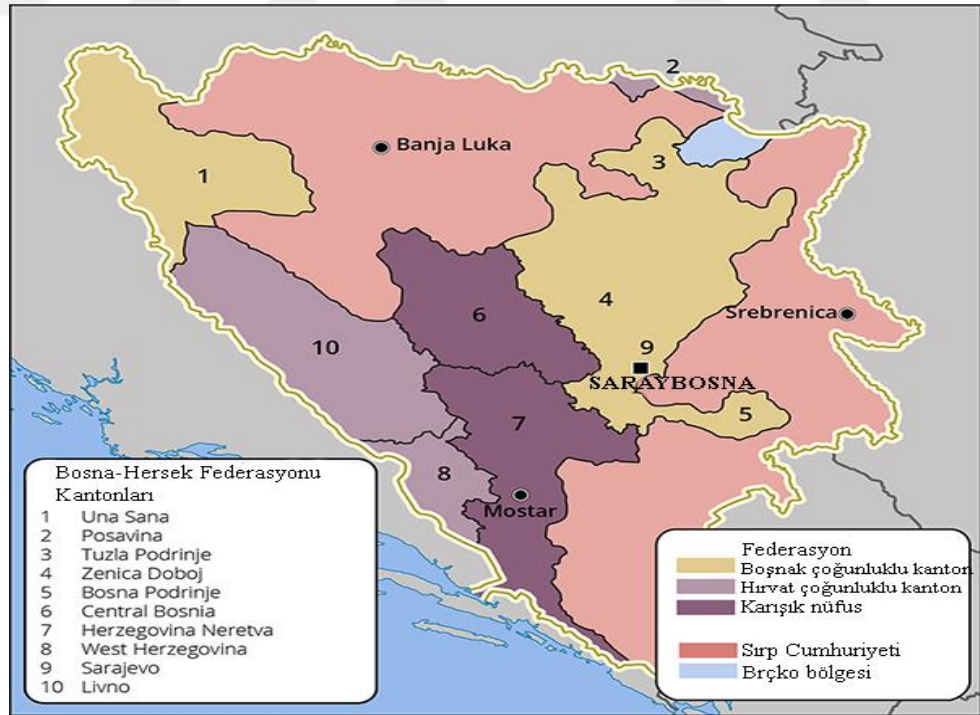
Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, İletişim ve Ulaşım Bakanlığı'dır (Şale, 2016, s.868; Karatay, 2002, s.38).

Bosna-Hersek'te yasama iki kanadından oluşur: "Temsilciler Meclisi" ve "Halklar Meclisi." Bütün yasama kararlarının bu iki meclis tarafından onaylanması zorunludur. Halklar Meclisi 15 üyeden oluşur. Bu üyelerin üçte ikisi Bosna-Hersek Federasyonundan (beş tanesi Boşnak beş tanesi Hırvat), üçte biri ise Sırp Cumhuriyetinden seçilir. Temsilciler Meclisi ise 42 üyeden oluşur. Üyelerin üçte ikisi Bosna-Hersek Federasyonu'ndan ve üçte biri Sırp Cumhuriyeti'nden seçilir. Bu üyeler doğrudan halk tarafından seçilir. Parlamento Başkanı ve Başkan yardımcıları sırasıyla Sırp, Boşnak ve Hırvat olmak üzere görev alırlar. Parlamentoda bütün kararlar çoğunluk sağlanarak alınır. Ancak bu çoğunluk şartının yanında, çoğunluğun içinde her unsurun en az üçte bir delege veya üyesinin oyu bulunmalıdır. Kısacası çoğunluğu sağlamak kolay değildir. Genel olarak yasama organı, kanun çıkarmak, Bosna-Hersek yönetiminin teşkilatı için gelir ve kaynakları hakkında karar vermek, bütçe kanunu çıkarmak, anlaşma taslaklarını onaylamak gibi yetkilere sahiptir (Gedik ve Köküsarı, 2014, s.47-48).

Bosna-Hersek'te en yüksek yargı organı Anayasa Mahkemesidir. Merkezi hükümet ile unsurlar arasındaki uyuşmazlıklar ve unsurların kendi aralarındaki anayasal uyuşmazlıklarını inceler. Aynı zamanda temyiz mercii de olan Anayasa Mahkemesi'nin kararları kesin ve bağlayıcıdır. Dokuz üyesi vardır. Bu üyelerden dördü Bosna-Hersek Temsilciler Meclisinden, ikisi Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından seçilir. Geri kalan üç üye ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ülke dışından atanır (Ekinci, 2016, s.27).

1994 yılında imzalanan Washington Antlaşmasının bir sonucu olan Bosna-Hersek Federasyonu, Bosna-Hersek Devletini oluşturan iki unsurdan birisidir. Çoğunlukla Boşnak ve Hırvatların oluşturduğu bu unsur ülke topraklarının %51'ine sahiptir (Ekinci, 2016, s.17). Bosna-Hersek Federasyonu eşit haklara sahip, "kanton" olarak bilinen on federal birimden oluşmaktadır. Nüfus yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde, beş kantonda ağırlıklı olarak Boşnaklar, üç kantonda Hırvatlar yaşarken iki tanesi ise karma kanton olarak bilinmektedir. Bu kantonlara belli şehir ve bölgelerin isimleri verilerek Boşnak ve Hırvatlarla ilgili milliyetçi çağrışımların yapılmasının önüne geçilmiştir. Bu sebeple kantonlara

“Merkez Bosna” veya “Posavina” gibi isimler verilmiştir. Kantonlarla ilgili bilinmesi gereken en önemli nokta; her kanton kendine ait anayasasına, halkın seçtiği yasama organına, milletvekilleri tarafından seçilen bir ‘başkan’ ve ‘başbakanın’ başkanlık ettiği hükümete sahiptir (Öner, 2013, s.122). Örneğin, kanton meclislerinin üyeleri kanton genelinde yapılan seçimlerde doğrudan halk tarafından dört yıl süreyle seçilir. Kantonların yürütme organı ise Hükümettir. Başbakan ve Bakanlar Kurulu hükümeti oluşturur. Kanton başbakanı, kanton meclisinin başkanı tarafından salt çoğunlukla seçilir. Bakanlar ise başbakan tarafından aday gösterilerek meclis tarafından seçilir. Bakanlar Kurulu’nun ve Başbakanın meclise karşı sorumluluğu vardır. Hükümet, kanton politikalarının, yasaların ve mahkeme kararlarının uygulanmasından sorumludur. Ek olarak, Federasyon Hükümeti tarafından verilen bütçe teklifini hazırlar ve kanton meclisine sunar (Şale, 2016, s.870). Federal hükümet ve kanton hükümetlerin, insan hakları, sosyal güvenlik politikası, turizm gibi alanlarda ortak sorumluluğu vardır. Geriye kalan eğitim politikası, polis gücü gibi tüm alanlarda yetkiler kantonlara aittir. Kantonlar bu yüzden siyasette belirleyici bir role sahiptir. (Bosna-Hersek Anayasası 2. Bölüm, Madde:3,5,7).

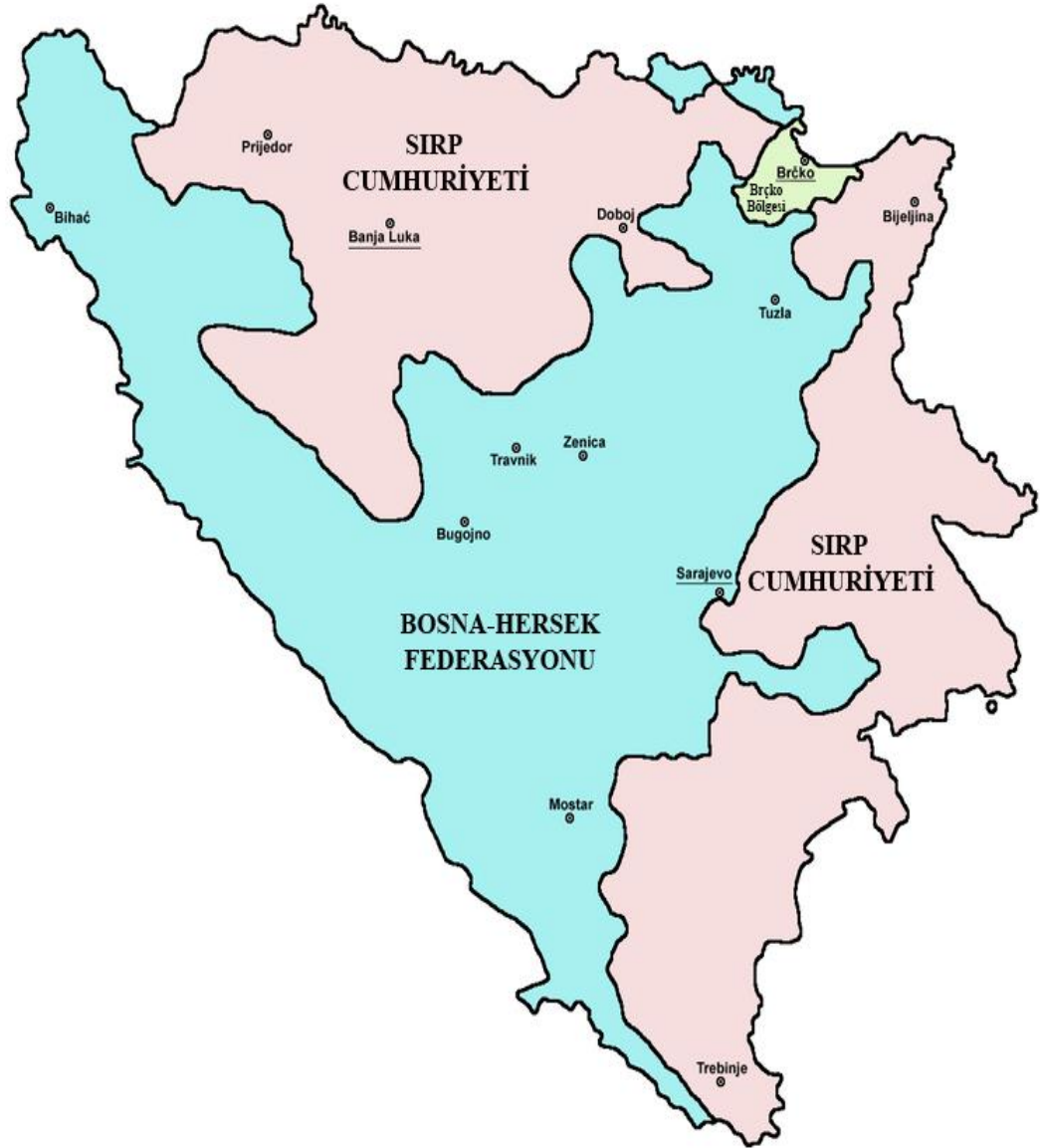
Şekil 3.1. Bosna-Hersek Federasyonunda bulunan kantonlar

Kaynak: www.parliament.uk, 2018

Çoğunlukla Sırp'ların yaşadığı unsur olan Sırp Cumhuriyeti ülke topraklarının %49'una sahiptir. Kanton gibi birimleri olmayan Sırp Cumhuriyeti'nin, Bosna-Hersek Federasyonuna göre daha merkezi bir yönetim şekli vardır. Anayasasında başkentinin Saraybosna olduğu belirtilmesine rağmen fiilen yönetim merkezi Banja Luka'dır (Ekinci, 2016, s.17-20). Sırp Cumhuriyeti ile ilgili en önemli nokta devlet içinde devlet gibi hareket etmesidir. Sırp Cumhuriyeti'nin hükümet yapısında kuvvetler ayrılığı ve parlamentonun üstünlüğü ilkeleri çok önemlidir. Tek meclisli bir yasama organına sahiptir ve doğrudan seçilen 83 üyeden oluşur. Milli Meclisin hem anayasal hem de yasama ile ilgili yetkileri vardır. Ayrıca Sırp Cumhuriyeti danışma kurulu olarak görev yapan Senatoya sahiptir (Öner, 2013, s.123-124).

Bosna-Hersek'in kuzeydoğusunda ve Sava nehrinin güneyinde yer alan Brčko bölgesi stratejik açıdan çok önemlidir. İki Sırp bölgesini birbirine bağlaması açısından Sırp'lar için çok önemli olan bölge, Boşnaklar ve Hırvatlar için ise Bosna ile Hırvatistan arasında köprü vazifesi görmesi açısından önem arz etmektedir (Pulat, 2015, s.44). Dayton Antlaşmasının ikinci ekinin beşinci maddesinde Brčko bölgesinin durumu belirtilmiştir. Buradaki maddelerine göre antlaşma yürürlüğe girdikten itibaren altı ay içinde Brčko bölgesine, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti birer hakem atayacaktır. Üçüncü hakem ise tarafların atamaları yapmalarını takiben 30 gün içinde anlaşarak seçilecektir. Eğer taraflar anlaşamaz ise üçüncü hakemi Uluslararası Adalet Divanı Başkanı tayin edecektir. Üçüncü hakem kurula başkanlık edecektir. Hakemler antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bir yıl içinde kararlarını açıklayacaklar ve bağlayıcı olan kararı taraflar ertelemeyen uygulayacaktır (Dayton Antlaşması Ek: 2,14 Aralık 1995). Ancak olaylar öngörüldüğü gibi gelişmemiş ve taraflar değil hakemler kararlarını birçok kez ertelemiştir. Nihai karar ancak 1999 yılında verilebilmiştir. Nihai karara göre Brčko, devlet egemenliğinde kendi kendini yöneten askerden arındırılmış tarafsız bir bölge olacaktır. Nihai karar ile yetki verilen uluslararası Denetmen, bir kanun ve bölge yönetiminden sorumlu kurulun planını hazırlayacaktır. Bu süreç, Mart 2000'de Yüksek Temsilci'nin yardımcısına ve Brčko'nun denetmenine konuyla ilgilenmeleri için yetki verilmesiyle başlamıştır. Daha sonra Denetmen, Brčko'nun unsur olarak değerlendirildiği bir kararname yayımlamıştır. Bu bölge üniter ama

aynı zamanda çok etnili bir hükümete sahiptir ve bu hükümet uluslararası denetim altındadır (Öner, 2013, s.125).

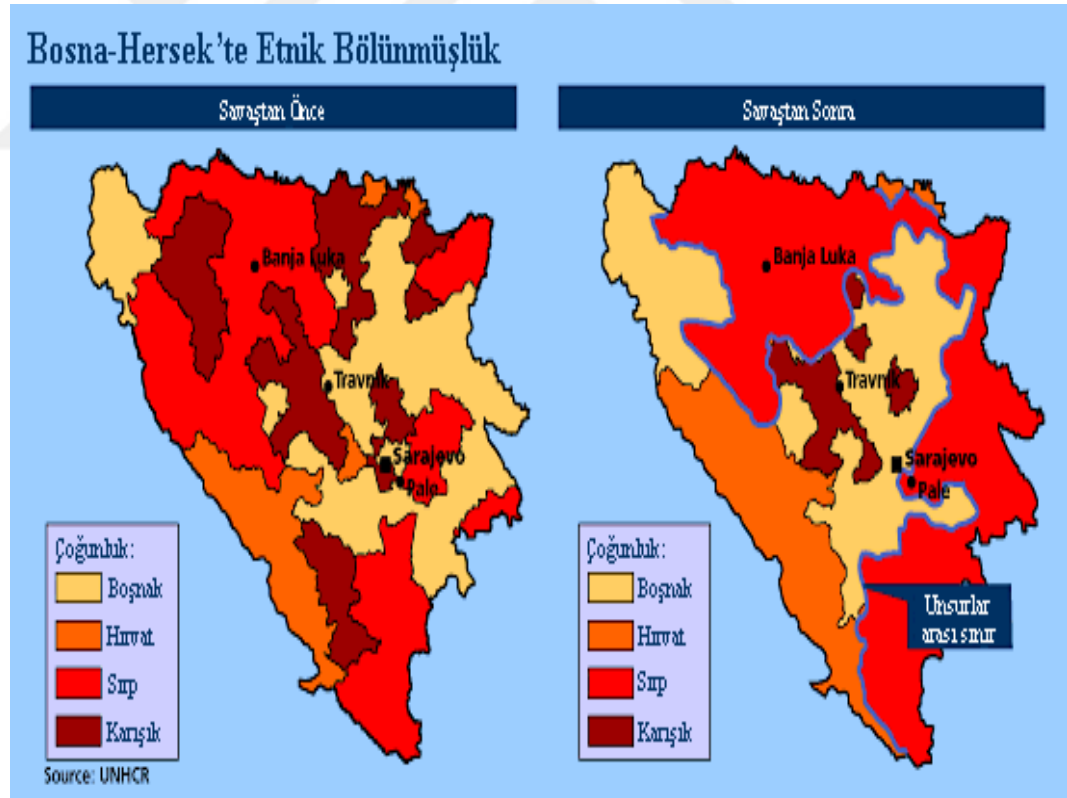
Şekil 3.2. Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek Haritası

Kaynak: www.wikiwand.com/tr/Dayton_Antlaşması, 2018

Genel olarak Bosna-Hersek kamu yönetimi sisteminin organizasyonunda, savaşın izlerinin belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. Ülkenin en temel yönetim ilkesi, üç kurucu etnik unsurun yönetimde temsil edilmesidir. Merkezi seviyede de yerel seviyede de bu etnik unsurların temsil edilmesine oldukça önem verilmiştir (Şale, 2016, s.871).

Dayton Antlaşması yapılan düzenlemelerle bir savaşı bitirmiş, yeni bir devlet oluşturmuştur. Tito döneminde 1969 yılında ‘Müslümanlar’ adında kurucu millet olarak tanınan Boşnakların; Bosna-Hersek Anayasası’nda gerçek isimleriyle (Boşnaklar) ayrı bir millet olarak sayılması, Antlaşmanın Boşnaklar için olan önemini vurgulamaktadır (Türbedar, 2010). Ancak Antlaşmanın Boşnaklar için adil olup olmadığı tartışma konusudur. Aliya İzzetbegoviç, Dayton Antlaşmasını; “adil bir barış olmayabilir ama savaşın devam etmesinden daha fazlasını sağlıyor” şeklinde değerlendirmiştir (Holbrooke, 1999, s.381).

Dayton Antlaşmasının uygulanmaya koyulmasıyla beraber pek çok sıkıntı gün yüzüne çıkmıştır. Bunlardan biri de savaş sırasında Boşnaklar, Bosnalı Sırp ve Bosnalı Hırvatlar etnik açıdan homojen bölgeler oluşturmuştur. Dayton Antlaşması da bu etnik bölünmüşlüğü meşrulaştırmıştır. Dolayısıyla Dayton Antlaşması, ülkenin toprak bütünlüğüne sürekli bir tehdidi beraberinde getirmiştir (Türbedar, 2010).

Şekil 3.3. Dayton Antlaşmasının, etnik bölünmüşlüğü meşrulaştırmasını gösteren harita

Kaynak: www.economist.com, 1998

Dayton Antlaşmasının en çok eleştirilen tarafı Sırp Cumhuriyetidir. Bunun sebebi ise Bosnalı Sırp'ların savaşta katliam, tecavüz ve işkence gibi yollarla gerçekleştirdiği etnik temizliğin, onlara ayrı bir statü verilerek meşrulaştırılması olmuştur. Dolayısıyla Sırp Cumhuriyetinin Dayton Antlaşması ile oluşturulan devlet yapısı içinde tanınması, güç kullanımıyla siyasi hedeflere ulaşmanın meşrulaştırılması anlamına gelmektedir (Rüma, 2008, s.244). Ayrıca Sırp tarafına "Cumhuriyet" statüsünün verilmesi de eleştirilere neden olmuştur. Bu statüyle Sırp'lar kendilerine ait bir bölgede otonom kazanmışlardır. Öyle ki Dayton Antlaşmasının en önemli isimlerinden olan Richard Holbrooke, 'Bir Savaş Bitirmek' adlı kitabında Karadziç'in kendi icat ettiği ismi sürdürmesine izin vermenin sandıklarından daha büyük bir ödün olduğunun sonradan farkına varıldığını itiraf etmiştir (Holbrooke, 1999, s.438).

Diğer bir eleştirilen nokta ise Anayasa'da düzenlenen yasama ile ilgili maddelerde insan haklarını ihlal eden kısımların olmasıdır. Bosna Anayasasının dördüncü maddesinde, Halklar Meclisinin 15 üyeden oluştuğu ve bu 15 üyenin beş Boşnak ve beş Hırvat'ın Bosna-Hersek Federasyonu içinden, beş Sırp'ın ise Sırp Cumhuriyeti içinden seçileceği belirtilmiştir. Bu maddeye göre Bosna-Hersek Federasyonunda yaşayan Sırp'lar veya Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Boşnak ve Hırvatlar, Halklar Meclisine seçilememektedir. Buna benzer sorun anayasanın beşinci maddesinde de vardır. Cumhurbaşkanlığı hakkında hükümlerin bulunduğu maddede Cumhurbaşkanlığının bir Boşnak, bir Sırp bir Hırvat olmak üzere üç üyeden oluştuğunu, Boşnak ve Hırvat üyelerin Bosna-Hersek Federasyonundan, Sırp üyenin ise Sırp Cumhuriyetinden seçileceği belirtilmiştir. Bu maddedeki düzenleme Sırp Cumhuriyetinde yaşayan Boşnak ve Hırvatların veya Bosna-Hersek Federasyonunda yaşayan Sırp'ların cumhurbaşkanlığına seçilemeyeceğini açıkça göstermektedir. Bu yüzden anayasanın ülkede yaşayanları, "Bosna-Hersek vatandaşı" olarak değil "entite vatandaşı" olarak değerlendirdiği anlaşılabilir (Pulat, 2015, s.54).

Dayton Antlaşmasıyla oluşturulan sistemin en çok eleştirilen bir diğer noktası da devlet kurumlarında yolsuzluğun çok fazla olmasıdır. Üç kurucu halk arasında yolsuzluk algısı oldukça yüksektir. Ancak Boşnak ve Hırvat çoğunluklu bölgelerde yaşayanlar Sırp çoğunluklu bölgelerde yaşayanlara kıyasla daha fazla bu algıya sahiptir. Bunun başlıca nedeni, FBIH' deki karmaşık idari sistem nedeniyle,

yönetimde etkin olmak için çok sayıda siyasi partinin rekabet halinde olmasıdır. Bosna-Hersek kurumlarındaki yolsuzluk algısının rakamsal olarak ifade edilmesinde, 2010 Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı raporundan faydalanılabilir. Buna göre Bosna-Hersek Federasyonu Cumhurbaşkanlığı kurumunda yolsuzluk algısı, Boşnak çoğunluk arasında %76,0, Hırvat çoğunluk arasında %84,3 ve Sırp çoğunluk arasında ise %85,0'dır. Bakanlar Kurulundaki yolsuzluk algısı ise Boşnak çoğunluk arasında %83,5, Hırvat çoğunluk arasında %94,2 ve Sırp çoğunluk arasında %86,2'dir. Sırp Cumhuriyeti Milli Meclisinde yolsuzluk algısı ise şu şekildedir: Boşnak çoğunluk arasında %90,7, Hırvat çoğunluk arasında %95,2 ve Sırp çoğunluk arasında %81,3'dür. Tüm bu rakamlardan açıkça üç toplumda da devlet kurumlara karşı güvensizlik olduğu anlaşılmaktadır (Eralp, 2012, s.39-40).

Sonuç olarak, Dayton Antlaşması ile Bosna-Hersek'te etnik temellere dayanan, karmaşık bir siyasi-idari mekanizması bulunan, uluslararası himaye altında bir devlet kurulduğu söylenilebilir (Rüma, 2008, s.248).

3.2. Uluslararası Toplumun Varlığı

Uluslararası toplum, Bosna-Hersek'te savaşın bitmesinde ve savaştan sonra barışın uygulanması sağlamak için aktif rol almıştır. Uluslararası toplumun, kalıcı barışı sağlamak için oluşturduğu en önemli örgüt, Yüksek Temsilcilik Ofisi'dir. Bu örgütün en temel hedefi, Dayton Antlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasını sağlamaktır. Bu hedef uluslararası kuruluşlarla iş birliği içinde çalışarak gerçekleştirilmek istenmiştir. Ayrıca Yüksek Temsilcilik Ofisi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı savaş sonrasında Bosna-Hersek'in siyasi alanını kontrol altına almak istemiştir. Bundaki temel amaç ise milliyetçi parti ve siyasetçilerin yerine daha ılımlı partiler getirerek demokratik siyasal sistemin kurulmasını sağlamaktır (Pulat, 2015, s.46).

3.2.1. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin Faaliyetleri

Dayton Antlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasını denetlemekle sorumlu olan Yüksek Temsilcilik Ofisi, geçici bir uluslararası kuruluştur. Dayton Antlaşması imzalandığından beri ülkede beş Yüksek Temsilci görev yapmıştır. Günümüzde Mart 2009'da atanan Avusturyalı diplomat Dr. Valentin Inzko görev

yapmaktadır (Office of High Representative, 2018). Yüksek temsilcinin görevleri Dayton Antlaşmasının 10. Eki olan Sivil Uygulamaya Dair Anlaşma Eki'nin 2. Maddesinde sayılmıştır. Bu doğrultuda yüksek temsilcinin yedi tane görevi vardır. Bunlar; Antlaşmanın uygulanmasını denetlemek, Antlaşmanın taraflarıyla yakın temas halinde olmak ve tarafların şikâyetlerini değerlendirmek, antlaşmanın etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için sivil örgütlerin faaliyetlerini denetlemek ve koordine etmek, sivil konulara dair uygulamalarda bir sorun çıkarsa bu sorunun çözümlenmesini kolaylaştırmak, ülkeye bağışta bulunan örgütlerin toplantılarına katılmak, antlaşmanın uygulanışı hakkında düzenli olarak BM, AB, ABD ve Rusya Federasyonu'nu bilgilendirmek, BM Uluslararası Polis Gücü'ne kılavuzluk etmektir (Dalar, 2008, s.104).

Dayton Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre önce Londra'da yapılan Barış Uygulama Konferansı çok önemlidir. Bu konferans, Barış Uygulama Konseyinin kurulması ile sonuçlanmıştır. Devlet ve örgütlerden oluşan Barış Uygulama Konseyi, barışın uygulanmasını sağlamaya yönelik geçici bir koalisyonudur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin desteği ile görev yapan bu konsey, Yüksek Temsilcilik Ofisinin Bosna-Hersek'in siyasi hayatına dâhil olmasında etkilidir. Barış Uygulama Konseyinin en önemli tarafları, Yüksek Temsilcilik Ofisini finanse etmesidir ve Yüksek Temsilcilik Ofisinin görev yapacağı alanlar, Barış Uygulama Konseyinin gereksinimlere göre belirlenir. Barış Uygulama Konseyinin toplantılarında Yüksek Temsilcinin görevleriyle ilgili önemli kararlar alınmaktadır. Özellikle Aralık 1997'de yapılan Bonn Toplantısı çok önemlidir çünkü bu toplantıda Yüksek Temsilcinin yetkileri arttırılmıştır. Öyle ki Yüksek Temsilciye, 'yasal yükümlülükleri ve Dayton Antlaşmasının hükümleri ihlal eden memurları görevden alma ve Bosna-Hersek'in yasama kurumları yapmadığı taktirde uygun görürse kanun koyma' yetkisi verilmiştir (Öner, 2013, s.127-128). Bu yetkiler, Temmuz 2000'de Yüksek Temsilci Wolfgang Petrisch tarafından alınan bir karar ile daha da arttırılmıştır. Literatürde "*Bonn Powers*" (Bonn Yetkileri) olarak geçen bu yetkilerle, Yüksek Temsilci çok sayıda siyasetçi ve bakanı görevden almıştır. Yüksek Temsilcilik Ofisi, Bosna-Hersek'te uygulanan politikaların Dayton Antlaşması'nı ihlal edip etmediğine karar veren tek yetkili organdır. Öyle ki Yüksek Temsilciler, Dayton Antlaşması'nın 10 numaralı ekinin

kendilerine güç ve yetkilerinin sınırlarını yorumlama hakkı verdiğini savunmuşlardır (Dalar, 2008, s.105).

Yüksek Temsilciliğin Bosna-Hersek üzerindeki etkilerine örnek olarak 3 Şubat 1998 tarihinde Bosna-Hersek bayrağı hakkında kanun çıkarılması ile ilgili karara müdahalesini verebiliriz. Yüksek Temsilcilik, ilgili kanunun değiştirilmesini, renklerinin Avrupa Konseyi bayrağındaki sarı ve maviye benzetilmesini teklif etmiştir. Diğer bir kararında ise Yüksek Temsilcilik, Bosna-Hersek Mahkemeleri'nin kurulması ile ilgili kanunun çıkarılmasının geciktiğini söyleyerek bu kanunun çıkarılması gerektiğine ve ne zaman yürürlüğe gireceğine dair karar vermiştir. Yüksek Temsilcilik 1997-2005 yılları arasında en çok yargısal reformlar ile ilgili kararlar vermiştir. Yargısal reformlardan sonra, görevden geçici uzaklaştırma, savaş suçları, taşınmazlar ve bunların iadesi, devlet sorunları ve ekonomik sorunlar ile ilgili alanlarda çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Ayrıca 1997 yılından 2000'li yılların başlarına kadar Yüksek Temsilciliğe olan güven artmışken, 2005'ten sonra özellikle Boşnakların güveni oldukça azalmıştır (Gedik ve Köküsarı, 2014, s.49-50).

Yüksek Temsilciliğin iyi yürütüldüğü takdirde olumlu sonuçlar verdiği durumlar da olmuştur. Buna örnek olarak, Yüksek Temsilcilerden Wolfgang Petritsch'in ülke içinde üçüncü bir Hırvat unsur oluşturmaya çalıştığı nedeniyle, 7 Mart 2001'de Hırvat asıllı Ante Yelaviç'in Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığındaki üyeliğine son vermesini gösterebiliriz (Dalar, 2008, s.105).

Barış Uygulama Yönetim Kurulu, Yüksek Temsilcilik Ofisinin 2008 yılında kapatılmasını öngörmüştür ancak Bosna-Hersek'teki istikrarsız siyaset buna mâni olmuştur. NATO'nun askeri güçlerini Bosna-Hersek'ten çekmeye başlamasıyla beraber AB, Bosna-Hersek'te daha faal olmaya başlamıştır ve 2003'de AB Bosna-Hersek için özel temsilci atamıştır. Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi aynı zamanda AB'nin Bosna-Hersek özel temsilcisi sorumluluğunu da üstelenmiştir. Bu bakımdan, Yüksek Temsilcinin yetkilerinin daha da arttırıldığını söyleyebiliriz. Uluslararası Örgütler ve Barış Uygulama Konseyi için Yüksek Temsilcilik Ofisi, Bosna-Hersek'in ulusal kurumlarına müdahalede bulunmak için bir araç niteliğindedir (Numanoviç, 2011, s.32).

Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin sahip olduğu yetkilerle pek çok kanunu çıkartabilmesi ve siyasetçileri görevden alması, Bosna-Hersek'in demokratikleştirilmesi sürecinde önemli bir handikap olduğu yönünde eleştiriler mevcuttur. Bu eleştirilere göre, Bosna-Hersek'te artık olağanüstü bir durum yok ve yerel siyasetçilere daha fazla sorumluluk verilmelidir. Demokratikleşme sürecinin başlamasının oldukça zor olmasının nedeni uluslararası kurumların yerel kurumların yerine geçmiş olmasıdır. Öyle ki, Yüksek Temsilcilik veya başka bir uluslararası örgütte çalışanların, yerel kurumlarda çalışanlardan daha yüksek maaş alması da eleştirilmiştir (Numanoviç, 2011, s.32-33).

3.2.2. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nın (AGİT) Faaliyetleri

Savaş sonrasında AGİT, Bosna-Hersek'in demokratikleşme sürecinde aktif rol oynamıştır. AGİT Bosna-Hersek misyonu, 18 Aralık 1995'de oluşturulmuştur. Bu misyon Saraybosna'da bir ana ofis ve dört bölge (Banja Luka, Mostar, Saraybosna ve Tuzla) ofisinin yanı sıra ülkeye yayılan 22 çalışma sahasında faaliyet göstermektedir. AGİT, bölgede demokrasinin geliştirilmesi, seçimlerin izlenmesi, insan haklarının izlenmesi, silahların kontrol edilmesi gibi konularda görev almıştır. AGİT, Ocak 1996'da Viyana'da Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti tarafından imzalanan "Güven ve Güven Arttırıcı Tedbirler" maddeleri doğrultusunda bölgede çeşitli çalışmalar yapmıştır (Kenar, 2005, s.433; Tangör, 2007, s.139).

AGİT'in ilk görevi Dayton Antlaşması sonrasında, 1996 yılındaki genel seçimleri düzenlemek olmuştur. AGİT, daha sonrasında sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları destekleyerek demokrasiyi geliştirmeye çalışmıştır. AGİT, demokrasi ile güvenlik arasındaki ilişkiye bağdaştıran tek Avrupa örgütü olmasından dolayı Bosna-Hersek'te demokratik hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Buna rağmen AGİT'in, siyasi partilerin programlarını oluşturmalarına müdahalede bulunması demokratik hedeflere ulaşmaya çalıştığı yolun doğruluğunu sorgulatmaktadır. Nitekim AGİT'in bu yaklaşımı Milliyetçi Partiler tarafından eleştirilmiştir. AGİT'in müdahalesine rağmen seçmenler milliyetçi partilere oy vermişlerdir. Bu konuda AGİT'in etkisiz olduğu da söylenebilir. Ayrıca AGİT'in kontrolündeki seçim sistemi, Uluslararası Kriz Grubu tarafından temel demokratik prensiplerin ihlal edildiği gerekçesi ile eleştirilmiştir. Çünkü Uluslararası Kriz Grubuna göre oy

kullanma sistemi devlet düzeyinde değil, devletçik düzeyinde yapılmıştır (Numanoviç, 2011, s.34-35).

2005 yılına gelindiğinde AGİT, Bosna-Hersek'teki çalışmalarını dört alanda yoğunlaştırmıştır. Bunlar; demokratikleştirme, eğitim, insan hakları ve güvenlikle ilgili iş birliğidir (Öner, 2013, s129). Demokratikleştirmedeki amaç; açık, şeffaf ve etkin devlet kurumlarının oluşturulmasında ve aktif bir sivil toplum yaratmada Bosna-Hersek'e yardım etmektir. Bu alandaki faaliyetine ilk örnek olarak "Bosna-Hersek Parlamenter Meclisi'nin etkinliğini, şeffaflığını ve yasama kapasitesi arttırmayı" hedefleyen Parlamento Destek Programını verebiliriz. İkinci olarak Bölgesel Yönetimler programını örnek verebiliriz. Bu programda AGİT, belediye yönetiminde reform ve yerel yönetimde reform konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu programla belediyelerin ekonomik kalkınma için ihtiyaç duyulan kaynakları sağlanmış ve bölgesel otoriterinin etkinliği arttırılmıştır (Öner, 2013, s.129; Tangör, 2007, s.140).

Faaliyet gösterilen ikinci alan ise eğitimidir. AGİT, Yüksek Temsilci'nin isteği üzerine 2002 yılının ortalarında bu alanda çalışmaya başlamıştır ve Bosna-Hersek'in eğitim sektöründeki faaliyetlerini koordine etmektedir. Bu doğrultudaki çalışmalar üç başlık altında toplanmıştır. Birincisi, siyasi önyargıdan temizlenmiş bir eğitim sistemi oluşturmak, ikincisi eğitim alanında yasal düzenlemeleri oluşturmak ve üçüncüsü de eğitim reformunda vatandaşların görev yapmalarını sağlamaktır. Eğitim alanında savaş nedeniyle eğitimleri yarıda kalmış öğrencilerin tekrar savaş öncesi dönem düzeyine gelmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca AGİT, yüksek eğitimin gerekliliği üzerinde durmuş ve bu konudaki hukuki faaliyetlere destek sağlamıştır (Öner, 2013, s129; Tangör, 2007, s.141).

İnsan hakları faaliyet gösterilen üçüncü alandır ki zaten AGİT, Dayton Antlaşması imzalandığından beri Bosna-Hersek'te insan haklarının gözlemlenmesinden sorumludur. AGİT, bu kapsamda özellikle azınlık haklarının korunması üzerinde durmuştur. AGİT insan hakları konusunda yargısal denetimin kurulmasına katkı yapmıştır. Bu alanda Bosna-Hersek'te 36 mahkeme ve bilgi erişim sistemi kurarak, yargıya destek olmuştur (Öner, 2013, s129; Tangör, 2007, s.142).

Güvenlikle ilgili iş birliği, AGİT'in sorumlu olduğu son alandır. Bu görevle AGİT, Bosna Devleti yetkililerine savunma sanayi hacminin daraltılması ve silah sayısının sınırlandırılmasında destek vererek askeri istikrarın sağlanmasında yardımcı olmuştur. Bu alandaki çalışmalarına; Bosna-Hersek parlamentosuna Silahlı Kuvvetler üzerindeki demokratik kontrolünü genişletmesi için destek olmak, istihbarat ve savunma alanlarında reformların yapılmasına yardımcı olmak, bölgesel istikrar ve silahların kontrolünü sağlaması örnek verilebilir (Öner,2013, s.130). Bunlara ek olarak AGİT, gençlerin politikaya, sivil hayata ve ekonomik düzene katılımlarını sağlamak için de çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda genç liderlik aktiviteleri yapmış, gençlere daha kolay iş imkanları bulmaları ve siyasette daha girişimci olmaları konularında eğitim vermiştir (Tangör, 2007, s.140).

3.2.3. Birleşmiş Milletler' in (BM) Faaliyetleri

Bosna-Hersek'te yaşanan savaşı, BM'nin insani krizlere karşı yürüttüğü politikadaki başarısızlığını gösteren bir örnek olarak nitelendirilebilir. Bosna-Hersek savaşı esnasında yaşananlar 'Savaşın Seyri ve Srebrenica Soykırımı' bölümünde anlatılmıştı. BM, savaşta yaşananları durdurmak adına kayda değer bir şey yapamamıştır. Müslümanların toparlandığı anda etkin müdahalede bulunan BM'nin bu tutumu eleştirilere neden olmuştur (Çakmak ve Atılgan, 2012, s.12-13).

25 Eylül 1991 tarihinde BM'in Yugoslavya'da olanlara karşı 713 sayılı silah ambargosu kararı alması Bosna-Hersek'teki savaşın daha trajik yaşanmasına sebep olmuştur. Bu karar Sırp tarafının askeri kapasitesini etkilememiştir. Ambargo kararı alınmadan önce Yugoslav Halk Ordusu, Ortadoğu'dan 14.000 ton silah almıştır. Öyle ki bu miktar Sırp için fazla gelmiş ve silah ihraç ederek karşılığında petrol ve lüks mallar ithal etmiştir. Bunu rahatlıkla yapabilmelerinin sebebi uygulanan silah ambargosunun bölge dışına silah satışını kapsamamasıdır. Bosna-Hersek'in Hırvatistan ve Sırbistan gibi dost ülkelerle sınırının olmaması, ambargo etkisini daha fazla hissetmesine neden olmuştur. Bir de buna elverişsiz coğrafi konumu eklenince Bosna-Hersek'in ambargoyu kırma ihtimali ortadan kalkmıştır. Savaşın ilerleyen safhalarında BM'de ambargonun kaldırılması yönünde tartışmalar olmuş ancak Fransa, İngiltere ve Rusya ambargonun devam ettirilmesi yönünde ısrarcı olmuştur. Bu üç devlet için Bosna-Hersek'in, Temas Grubu planı doğrultusunda

şekillenmesi kendi politik çıkarlarına daha uygundu. Bu yüzden de ABD'nin silah ambargosunu kaldırma isteğini sürekli veto etmişlerdir (Kenar, 2005, s.300-302).

BM'nin Bosna-Hersek'teki savaşa karşı attığı bir diğer adım ise 30 Mayıs 1992'de kabul edilen 757 sayılı karardır. Bu doğrultuda Sırbistan ve Karadağ'ın saldırgan olduğu belirtilmiş ve bu ülkelere ekonomik yaptırım uygulanması kararı alınmıştır. Ayrıca bu kararda, tarafların Bosna-Hersek'e insani yardım ulaştırılmasında kolaylık sağlanması istenmiştir (www.un.org,2018). Ancak, Sırbistan'a karşı uygulanan ekonomik yaptırım sadece 1993 yılı içerisinde 250 defa ihlal edilmiştir. İhlal eden ülkelerin başında ise Ukrayna ve Romanya gelmektedir (İlhan, 2007, s.70).

1992 yılında Bosna'da Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) görevlendirilmiştir. BMGK, UNPROFOR'a ilişkin 21 Şubat 1992 tarihinde bir karar almıştır. Bu kararda, bu gücün Yugoslavya krizini çözümlenecek görüşmeler için gerekli barış ve güvenliği sağlayacağı belirtilmiştir. Ancak bu gücün görevleri, insani yardım dağıtmak ve Saraybosna havaalanının güvenliğini sağlamak gibi faaliyetlerle sınırlı kalmıştır. Bosna'da görev alan UNPROFOR askerleri silahlarını, kendilerini savunmak için ve çok zorunlu olduğunda hayat kurtarmak için kullanmışlardır. Bosna'da trajedi yaşanırken, savaş alanında görev yapan askerlerin güç kullanımı yasaklanmıştır. Ağustos 1992'de Güvenlik Konseyi, insani yardımın dağıtılmasını sağlamak için güç kullanımının uygulanabileceğine dair bir karar almıştır ancak bu kararı uygulamamıştır. Mayıs 1993'de BM, 836 sayılı karar ile güvenli bölgeleri ilan etmiş ve bu bölgelerin havadan korunmasına karar vermiştir. BM bu kararla UNPROFOR askerlerine, güvenli bölgeleri korumak için güç kullanımı yetkisi vermiştir. Ancak bu yetki sadece BM askerlerinin saldırıya uğraması halinde güç kullanabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Yapıcı, 2007, s.11-13). UNPROFOR Generali güvenli bölgeleri koruyabilmek için 34.000 askere ihtiyaç olduğu belirtmesine rağmen Güvenlik Konseyi 18 Haziran 1993'de kabul ettiği 844 sayılı kararı ile bu bölgelerde 7600 asker görevlendirmiştir (Kenar, 2005, s.308-309). Mart 1994'de Sırların Güvenli Bölge olarak ilan edilen Gorazde'ye saldırması sonucunda, Güvenlik Konseyi UNPROFOR'un Gorazde'de bulunan varlığı güçlendirmek için önlem arayışına girmiştir. 23 Nisan'da UNPROFOR ile Bosnalı Sırlar arasında, Gorazde'de ateşkes antlaşması imzalanmış ve 26 Nisan tarihinde Genel Sekreter Gorazde'ye olan saldırıların bittiğini belirtmiştir. Güvenli

Bölgelerin saldırıya uğramasından sonra bu kavramın yeniden tanımlanmasına yönelik üç ilke açıklanmıştır. Bunlar; güvenli bölge oluşturmanın amacı öncelikle halkı korumaktır, UNPROFOR'un bu bölgedeki faaliyetlerinin amacı insani yardım operasyonlarını desteklemektir ve ateşkesin uygulanması yolu ile barış sürecine olumlu katkıda bulunmaktır (Kenar, 2005, s.311-312). Ancak Güvenli Bölgeler uygulaması uzun soluklu bir çözüm getirmemiş, Srebrenica gibi en büyük katliamlar bu bölgelerde gerçekleşmiştir.

BM'de dört yıl içerisinde, güvenli bölgelerin korunması, insani yardımların ulaştırılması, Saraybosna'nın silahlardan arındırılması gibi yüzden fazla Güvenlik Konseyi kararı kabul edilmiştir. Ancak bu kararlar ağır aksak uygulanmış ve neticede savaş suçlarının önüne geçilememiştir (Kenar, 2005, s.313).

Bosna-Hersek'teki savaş, geç gelen müdahale ile 11 Ekim 1995 tarihinde sona ermiştir. 20 Aralık 1995 tarihine kadar UNPROFOR, Dayton Antlaşmasına ilişkin barış görüşmelerini gözlemlemek görevini üstlenmiştir. Ardından UNPROFOR'un çekilmesine ve NATO'nun liderliğindeki NATO Barışı Uygulama Gücü'nün (IFOR) yerleştirilmesine karar verilmiştir (Kenar,2005, s.315-316).

BMGK, Dayton Antlaşmasının hükümlerinin uygulanması için 21 Aralık 1995 tarihli 1035 sayılı kararı ile bölgede görev yapmak için Birleşmiş Milletler Uluslararası Polis Gücü ve Birleşmiş Milletler Bosna-Hersek sivil ofisi oluşturmuştur. Bu iki birime verilen görev Birleşmiş Milletler Bosna-Hersek Misyonu (UNMIBH) olarak adlandırılmaktadır (www.un.org, 2018).

UNMIBH'in görev süresi 31 Aralık 2002'de sona ermiştir. 1 Ocak 2003 tarihinde AB Polis Gücü, UNMBH'in görevini devralmıştır. BM, ülkenin yeniden yapılanmasına katkıda bulunmak adına bölgede büroları vasıtasıyla çalışmaya devam etmektedir (Kenar, 2005, s.322). AB Polis Gücünün görevi ise 2012 yılında sonlanmıştır (Kobak,2016).

3.2.4. NATO'nun Faaliyetleri

BM Anlaşmasının, yedinci bölümünde yer alan 39. Maddesi'nde; Güvenlik Konseyinin barışın tehdit edildiği, bozulduğu ve saldırı eylemi durumunu saptandığı hallerde, uluslararası barış ve güvenliğin yeniden kurulması için

tavsiyede bulunduğu düzenlenmiştir. Anlaşmanın 41. ve 42. Maddeleri gereğince de alınacak önlemleri kararlaştırma yetkisi verilmiştir (Birleşmiş Milletler Antlaşması, Madde:39,40,41). Bosna-Hersek'e yönelik NATO müdahalesi BM'nin 39. Maddesi uyarınca uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesi ile Anlaşmanın 42.ve 53. Maddelerine dayanarak gerçekleşmiştir. NATO müdahalesinin zemini ise Güvenlik Konseyinin 816 ve 836 sayılı kararlarında hazırlanmıştır.31 Mart 1993 tarihinde kabul edilen 816 sayılı kararda Güvenlik Konseyi üye ülkeleri, 'bölgesel örgütler aracılığı ile veya kendi başlarına Bosna-Hersek hava sahası ihlallerine karşı gerekli önlemleri almaya' yetkilendirilmiştir. NATO, 12 Nisan 1993'de bu karara dayanarak operasyon başlatmıştır. 4 Nisan 1993'de alınan 836 sayılı kararla ise üye ülkeler, güvenli bölgelerde UNPROFOR'u görevlerini yaparken desteklemek amacıyla, hava gücünü kullanarak gerekli tedbirleri almaya yetkili kılmıştır (Demirögen, 2006, s.250-251). Bu kararlara dayanarak 10-11 Nisan 1994 tarihinde NATO, Gorazde'ye iki havadan destek operasyonu düzenlemiş ve Sırp mevzileri hedef almıştır. Bu görev doğrultusunda NATO, Ağustos 1995'e kadar sınırlı kuvvet kullanımı gerçekleştirmiştir. Ağustos 1995'te başlayan NATO'nun yoğun hava saldırıları, tekrardan 836 sayılı karara dayandırılmıştır.30 Ağustos'ta başlayan ve 11 gün süren NATO harekâtında Bosna'daki Sırp askeri hedeflerine yönelik 3500 sefer yapılmıştır. Çok az Sırp'ın hayatını kaybettiği bu harekâtlarda, genelde cephane depoları hedef alınmıştır. Müdahale savaşı sonlandırmada etkili olmuştur ancak geç gelen müdahale olması neticesinde pek çok sivil hayatını kaybetmiş, şehirler harabeye dönmüştür (Yapıcı, 2007, s.21-23).

Dayton Antlaşmasının hemen ardından NATO, Bosna-Hersek'i koruma görevini BM'den devralmıştır. 5 Aralık 1995 tarihinde NATO Konseyi, Dışişleri ve Savunma Bakanları düzeyinde toplanmıştır. Bu toplantıda, NATO liderliğinde görev yapacak Uygulama Gücü'nün (IFOR) oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu kuvvetin "Operation Joint Endeavour" olarak adlandırılan operasyon aracılığıyla NATO'nun imkân ve kapasitesini kullanarak, barışın korunmasını gerçekleştireceği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, Bosna-Hersek'e 2600 kişiden oluşan NATO birlikleri gönderilmeye başlanmıştır. Dayton Antlaşmasının imzalanmasından sonra, BMGK'nin 15 Aralık 1995 1031 sayılı kararı doğrultusunda, NATO operasyon planını onaylamıştır. Aralık 1995'te İttifakın en büyük askerî harekâtı

“Operation Joint Endeavour” harekâtı başlamıştır. Aynı zamanda 60.000 kişiden oluşan IFOR, bölgede konuşlanmıştır. 20 Aralık 1995 tarihinde göreve başlayan IFOR’un görev süresi bir yıl olarak belirlenmiştir. IFOR’un kurulmasıyla NATO tarihinde bir ilk yaşanmıştır. NATO tarihinde ilk kez Bosna-Hersek’te saha dışı bir operasyonda kara kuvvetleri kullanılmıştır (Kenar, 2005, s.366-369). IFOR’un başlattığı harekâta, NATO ülkelerinin yanı sıra “Barış İçin Ortaklık” çerçevesinde olmak üzere, NATO dışından 18 ülke katılmıştır. Ayrıca IFOR, normal görevlerine ilave olarak bölgedeki yolların yüzde ellisini onararak trafiğe açmak, 60’dan fazla köprüyü onarmak, gaz, su ve elektrik ikmalini düzene sokmak, okul ve hastaneleri onarmak gibi kamu görevlerinde de yer almıştır (Sağsak, 2013, s.115).

IFOR, 1996 seçimlerinin barış içinde yapılmasında etkili olmuş ve kısa bir süre sonra görev süresini tamamlamıştır. Bununlar beraber istikrarsız ortamın potansiyelini gören NATO, İstikrar Kuvveti adı altında 18 ay görev süreli bir kuvvet oluşturma hususunda karar vermiştir. BMGK, 1088 sayılı kararı ile bu İstikrar Kuvvetinin kurulmasına onay vermiştir. Bu doğrultuda, 20 Aralık 1996’da Bosna-Hersek’te konuşlanan IFOR yeniden düzenlenmiş ve İstikrar Gücü’ne (SFOR) dönüştürülmüştür. SFOR’un personel sayısı 31.000 civarında olmuştur. Bütün NATO ülkeleri SFOR’a kuvvet katkısında bulunmuştur. SFOR’un normal görev süresi Haziran 1998 olarak belirlenmesine rağmen, BMGK kararı ile çeşitli periyotlar halinde 2004 yılına kadar uzatılmıştır. SFOR’un görevi 2 Aralık 2004’te sona ermiştir ve görevini Avrupa Birliği’nin EUFOR-ALTHEA operasyonu devralmıştır (Sağsak, 2013, s.116-118).

3.3. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılamaları

Bosna-Hersek sorununa dair uluslararası yargının rolünü anlayabilmek için önce uluslararası hukukta uluslararası yargının yeri konusunda genel bir bilgilendirme yapmak faydalı olacaktır. Genel anlamda devletlerarası ilişkileri düzenleyen uluslararası hukukta kişilerin yaşamlarının ve haklarının korunması, kişilerin işlediği suçlar sebebiyle uluslararası düzeyde sorumlu tutulmaları İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleşmiştir. Kişilerin savaş sebebiyle ve savaş esnasında işledikleri suçlara bağlı olarak uluslararası seviyede yargılanmaları ve cezalandırılmaları ilk kez 8 Ağustos 1945’te kurulan Alman savaş suçlularını yargılayan Nüremberg Uluslararası Askeri Mahkemesi ve 19 Ocak 1946 tarihinde

kurulan Japon savaş suçlularını yargılayan Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi aracılığı ile olmuştur (Pazarcı, 1996, s.382).

Bosna-Hersek sorununda hem devletlerarası hem de gruplar arası çatışmaların yaşanması sebebiyle uluslararası yargının yapabileceği yaptırımlar sınırlı kalmıştır. Bosna-Hersek hükümeti, 9 Aralık 1948 tarihli Soykırım Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesine dayanarak uluslararası yargıya 20 Mart 1993 tarihinde başvurmuştur. Soykırım Sözleşmesinin 9. Maddesi, taraf devletlerarasında çıkacak uyuşmazlıkların tek taraflı başvuru yolu ile Divan önüne getirebileceğini öngörmüştür. Soykırım Sözleşmesini Yugoslavya Federasyonunun tanımış olması nedeniyle Bosna-Hersek ardıl devlet sıfatıyla Uluslararası Adalet Divanına başvurmuş ve Yugoslavya'ya karşı dava açmıştır. Uluslararası Adalet Divanı bu başvurudan sonra geçici koruma önlemleri almıştır. Ancak Divan'ın aldığı önlemler çatışmaların seyrini etkilememiş ve Bosna-Hersek'te işlenen suçlar için özel bir uluslararası mahkeme kurulması yoluna gidilmiştir. Böylece uluslararası uygulamada ilk kez BMGK'in 827 sayılı kararı ile "Eski Yugoslavya Ülkesinde 1991'den İtibaren İşlenen Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinden Sorumlu Suç ve Faillerinin Yargılanması İçin Uluslararası Mahkeme" kurulmuştur (Pazarcı,1996, s.383-387).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi savaş suçlarını ikiye ayırmıştır. Bunlar; uluslararası nitelik taşıyan silahlı çatışmalarda korunan kişilere ve mallara yönelik yapılan 1949 Cenevre Sözleşmesinin kurallarının uygulanmaması ve savaş antlaşmalarının, savaş gelenek hukuku kurallarının ihlal edilmesidir. 1949 Cenevre Sözleşmesi dâhilinde mahkemenin kabullendiği maddelerden bazıları; kasti adam öldürme, biyolojik deneylerde dâhil, işkence ve insanlık dışı muamele, hukuk dışı tahliye ve göçe zorlama, kasıtlı olarak sağlığa ve fiziki bütünlüğe yönelik yapılan ciddi yaralanmalara sebebiyet vermektir (Quasim, 2014, s.24).

Yukarıdaki şartlar doğrultusunda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, 25 Mayıs 1993 tarihinde çalışmaya başlamıştır. Kurulan bu mahkeme 11 yargıçtan oluşmaktadır. Mahkemenin tek savcısı, suç failleri hakkında bilgi ve belge toplamak, soruşturma başlatmak ve gerektiğinde dava başlatma yetkisine sahiptir (Pazarcı, 1996, s.388). Ayrıca bu mahkemenin üç ceza dairesi ve bir temyiz

dairesi vardır. Ceza dairelerinde üçer temyiz dairelerinde ise beş yargıç görev yapmaktadır. Yargıçlar, BM Genel Kurulu'nun önerdiği listeden, Güvenlik Konseyi tarafından seçilmektedir (Uygun, 2016, s.21). 25 Eylül 1993'de yargıçlar seçilmiş ve 15 Ağustos 1994 tarihinde mahkeme savcısı göreve başlamıştır. Mahkeme 1991 yılından itibaren meydana gelen insan hakları ihlallerini yargılama yetkisine sahip olmuştur. Mahkemede sadece bireyler değil devlet başkanları da dâhil olmak üzere üst düzey yetkililer yargılanabilecektir. Ayrıca Mahkemeye, savaş hukuku kurallarının ihlali, soykırım ve insanlığa karşı suçlar ile ilgili olarak kovuşturma ve yargılama yetkisi verilmiştir. Bununla beraber, bu mahkemenin uluslararası yargı organlarına göre daha üstün olacağı belirtilmiştir (Çakmak ve Atılgan, 2012, s.17).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, bugüne kadar 161 kişi hakkında iddianame hazırlamıştır. Toplam 90 kişi hakkında, bir yıldan müebbetle varan hapis cezaları verilmiştir. Mahkeme tamamı Sırp altı kişiye ömür boyu hapis cezası vermiştir. Bu altı kişinin arasında bulunan Ratko Mladic 2011 yılında yakalanmış ve 22 Kasım 2017 tarihinde ömür hapis cezasına çarptırılmıştır. 2008 yılında yakalan Radovan Karadzic ise 24 Mart 2016 tarihinde 40 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Savaş sırasında Sırbistan devlet başkanı olan Slobadan Miloseviç ise 2001 yılında yakalanmış ancak davası devam ederken 11 Mart 2006 tarihinde gözaltında ölmüştür (icr.icty.org, 2018). Son zamanlarda çıkan habere göre 40 yıl hapis cezasına çarptırılan Radovan Karadzic, temyiz kararı çıkana kadar serbest bırakılmak istemektedir. Bu kişinin yaptıklarından bir pişmanlık duymadığı ortadadır (Anadolu Ajansı, 2018).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, kuruluşu ile bütün uluslararası mahkemelerden ayrılmaktadır. Çünkü bu mahkeme Güvenlik Konseyi kararı ile kurulmuş ad hoc (geçici) bir mahkeme niteliğindedir. Mahkemenin bu özelliği, yürütme erkinin yargı üzerindeki tahrip edici etkisi olacağı hususunda Prof. Dr Hans Köchler tarafından eleştirilmiştir. Prof, Dr. Köchler (2005, s.191-266)'e göre davaların görülmesinde egemen devletlerin özellikle Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin çıkarları ağır basmaktadır. Bu noktada eleştirilen en önemli husus mahkemenin yargıçlarının ve savcısının Güvenlik Konseyi tarafından atanmasıdır. Ayrıca Prof. Dr. Köchler Güvenlik Konseyini, yüksek yargı otoritesi gibi davrandığı gerekçesiyle eleştirmektedir. Mahkemenin bir diğer eleştirilen noktası

ise Güvenlik Konseyi'nin iş birliği yapmayan ve aranan zanlıları mahkemeye teslim etmeyen devletlere yaptırım uygulamamasıdır. Zanlıları teslim eden devletler ise uluslararası hukuk kurallarına bağlı yükümlüklerinden dolayı değil daha çok devlet politikası sonucu yani kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Bir diğer eleştiri ise mahkemenin kuruluşundan sonraki iki yıl boyunca hiçbir zanlıyı yargılayamamış olmasıdır. Bunun sebebi zanlılardan hiçbirinin mahkemeye nakledilememiş olmasıdır. Örneğin, Bosna'da işlenen savaş suçlarından en önemli elebaşı Tadic 1994'de Almanya'da tutuklanmasına rağmen ancak 1995 yılında mahkemeye teslim edilmiştir. Ayrıca mahkeme büyük umutlarla kurulmuş olmasına rağmen suçluların çoğunu yargılamada başarılı olamamıştır. Örneğin Hırvatistan, mahkeme tarafından aranan zanlıları teslim etmek için çaba sarf ederken Sırbistan bu konuda istekli davranmamıştır (Çakmak, 2014, s.81-83). Öyle ki mahkemenin kuruluşunun ilk zamanlarında, Sırbistan ve Bosna Sırp Cumhuriyeti mahkemenin meşruiyetini tanımadıklarını söylemiştir. Halen Sırbistan Cumhurbaşkanı olan Aleksandar Vucic 10-11 yıl önce, soykırım suçundan müebbet cezasına çarptırılan Ratko Mladic'in ismini bir caddeye vermeyi önermiştir. Ayrıca Mladic'in duruşmasını seyretmeye gelen Sırpların, Mladic tişörtleri giymesi savaşta yaşananlardan ders almadıklarının en büyük göstergesidir.

Mahkeme suçluların yakalanması ve zanlıların adalete teslimi konusunda başarısız olsa da kovuşturulan zanlılar hakkında aldığı kararlar ve geliştirdiği içtihatlar ile uluslararası ceza hukukuna önemli katkısı olmuştur. Mahkemenin en önemli katkısı, taraf olsun olmasın bütün devletlerin uymakla yükümlü olduğu teamül hukuku Cenevre Sözleşmelerine vurgu yapmasıdır. Teorik katkılarının yanı sıra mahkemenin en önemli başarısı cinsel şiddet içeren suçlara yönelik davranışı olmuştur. Bosna'da cinsel şiddet, mağdurları aşağılamak için etnik temizliğin bir parçası olmuş ve sistematik olarak kullanılmıştır. Mahkeme çoğu kez tecavüzü işkence fiili ile birlikte değerlendirerek zanlıların daha ağır ceza almasını sağlamıştır. Mahkemeye birlikte ilk kez sistematik tecavüz ciddi bir yargılama konusu olmuştur (Çakmak, 2014, s.86-88). Son olarak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, yaşananları belgelemesi ve suçluları adalet önüne çıkarması açısından geç de olsa adaletin yerini bulmasına yardımcı olmuştur. Bu mahkemenin uluslararası hukukun gelişmesine katkı sağladığı önemli bir gerçektir (Özdemir, 2017).

3.4. Devletlerin Bosna-Hersek Politikasının İncelenmesi

Devletlerin Bosna-Hersek politikası bölümünde; ABD, Rusya, AB ülkeleri, İran ve Türkiye'nin Bosna-Hersek Savaşında yürüttükleri politikalar açıklanacaktır.

3.4.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Bosna-Hersek Politikası

Amerika Birleşik Devletleri, Yugoslavya krizini ve akabinde patlak veren Bosna-Hersek savaşını Avrupa'nın sorunu ve Avrupa'nın müdahale etmesi gerektiğini şeklinde değerlendirmiştir. Aynı dönemde Körfez Savaşının yaşanmasıyla ABD, o bölgeye yoğunlaşmış ve Bosna-Hersek arka planda kalmıştır. Ayrıca ABD kamuoyunda Vietnam Savaşının etkileri unutulmamıştı ve Yugoslavya'ya müdahale ederek bu kötü hatırayı tekrar yaşamak istememiştir. Öyle ki ABD eski başkanı George Bush “Yugoslavya yeni bir Vietnam'a dönmeyecek” ve “biz dünyanın jandarması değiliz” şeklinde açıklamalar yaparak müdahale olmayacağı yönündeki niyetini vurgulamıştır (İlhan, 2007, s.81).

CIA'in, 1991 yılının başlarında, Yugoslavya'nın bir buçuk yıl içinde parçalanacağını bildiren raporuna rağmen ABD, Yugoslavya'nın bütünlüğünün korunmasından yana bir politika yürütmüştür. ABD'in bu politikasında, Yugoslavya'yı Avrupa'nın sorunuymuş gibi değerlendirmesinin yanında Yugoslavya'nın serbest pazar ekonomisine geçerek kapitalist sistemle bütünleşeceğini öngörmesi de etkili olmuştur. ABD'nin bu politikasının bir nedeni de Yugoslavya'nın 16 milyar dolarlık dış borcunun olması ve bölündüğü takdirde bunun nasıl ödeneceği sorunu olmuştur (Kenar, 2005, s.485-486).

Bosna-Hersek'te savaşın başlamasından Boşnakların kitleler halinde katledilmesine kadar geçen sürede ABD'nin aktif politika yürütmemesinin sebeplerinden biri, ABD'nin Orta Doğu'ya ve Sovyetler Birliğinden arta kalan nükleer silahlara odaklanmış olmasıdır. Ayrıca Balkanlar, stratejik açıdan ABD için Orta Doğu ve eski Sovyet Cumhuriyetleri kadar hayati önem taşımamaktaydı (Arı ve Pirinççi, 2011, s.4).

Bosna-Hersek'te katliamların yaşanması, o dönem ABD kamuoyunda tepki çekmiştir. Örneğin, başlangıçta ABD kamuoyu Bosna'ya müdahalede bulunması sorusuna Ocak 1993'de %67 hayır, %24 evet derken artan şiddet sonucunda bu oran

%49 hayır, %41 evet oyuna çıkmıştır (Caşın, 1996, s.116). Bu tepki karşısında Bill Clinton seçim kampanyasında, seçilmesi takdirde öncelik vereceği sekiz konudan birinin Bosna-Hersek sorunu olduğunu duyurmuştur. Bu durumun, George Bush karşısında zafer kazanmasında etkisi olmuştur. Çünkü Bush, ABD'nin hayati çıkarlarının bulunmadığı bir bölgeye Amerikan askerini göndererek oy kaybetmek istemiyordu. Nitekim Clinton seçildikten sonra, 25 Ekim 1994 tarihinde, Bosnalı Sırp güçlerinin Bosna-Hersek topraklarındaki eylemlerinin ABD'nin ulusal güvenliğine, dış politikasına ve ekonomisine tehdit oluşturduğunu belirtmiştir. ABD politikasındaki bu değişim bir anda olmamıştır. Amerikan yönetimi ilk başta BM'yi devreye sokarak rol oynamaya başlamıştır (Kenar,2005, s.486; Arı ve Pirinççi, 2011, s.5).

Bu dönemde “Clinton Doktrini” olarak adlandırılan ABD'nin yeni dış politikası genel olarak ABD'nin demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi için çalışmasını, bölgesel çatışmalarda doğrudan askeri müdahalede bulunmaktan ziyade bölgesel ve uluslararası organizasyonlarla birlikte hareket edilmesini içermektedir. Bu politikanın en önemli dinamiği ise Avrupa'da ve Asya'da güç dengesinin bozulmamasıdır. Kısacası bu politikaya göre ABD, koruyan ve garanti veren dış politikadan; müdahaleci olmayan, dengeleyici ve uzlaştırıcı bir politikaya geçiş yapmıştır (Arı ve Pirinççi, 2011, s.5). Akabinde ABD, BM içerisinde, ambargonun kaldırılması ve Bosna-Hersek'e müdahalede bulunmanın gerekliliği konusunda baskı yapmıştır. ABD'nin daha çok BM çerçevesinde çalışmasının nedeni, Clinton'un eğer ABD tek başına müdahalede bulunursa, savaşın kısa sürede ‘Amerika’nın savaşı’ olacağı ve Vietnam’daki gibi askeri bataklığa saplanacağı endişesidir. Clinton, bu durumun tekrar seçilme şansını ortadan kaldırdığını düşünmüştür. Sonucunda, NATO çerçevesinde müdahalede bulunulmuş ve ABD Dayton Antlaşmasının mimarı olmuştur. ABD'ye göre tarafların savaşı sonlandırmak için kendilerine göre güçlü nedenleri vardı. Sırpların amacı, Bosnalı Sırpların kazanımları kaybedilmeden önce kazanımları güvenceye almak ve ekonomik yaptırımları sonlandırmaktır. Hırvatların amacı, bağımsız devletlerini ve diğer bölgedeki yurttaşlarının emniyetini güvenceye almaktır. Boşnaklar için ise halklarının acılarına son verip, güçlü Müslüman temsiliyetinin olduğu Bosna Devleti oluşturmaktır (Hook ve Spanier, 2016, s.249-251).

ABD'nin Bosna-Hersek'te etkin rol üstlenmesinin bir nedeni de Bosna-Hersek'te Müslümanların savaşın seyrini kendi lehlerine değiştirmeye başlaması ve İranlı savaşçılarının Bosna-Hersek'teki sayılarının artmasıdır. Bu unsur, Richard Holbrooke'un 'Bir Savaşı Bitirmek' adlı kitabından net bir şekilde anlaşılmaktadır. Richard Holbrooke, Amerikan istihbaratının yabancı unsurların varlığından baştan beri haberdar olduğunu ancak Amerika'da bu durumun sorun olarak değerlendirilmediğini anlatmıştır. Ancak daha sonra ABD, Bosna'daki yabancı Müslümanları tehdit olarak değerlendirmiş ve Aliya İzzetbegoviç'e onların ülkeden çıkartılması konusunda baskı yapmıştır. Öyle ki Dayton Antlaşması, IFOR'un 20 Aralık'ta gelmesinden itibaren 30 gün içerisinde İranlı savaşçıların tümüyle çekilmesini öngörmüştür. İzzetbegoviç, eğer bu yabancı unsurlar vaktinde çıkmazsa, ABD'nin 'Donat ve Eğitim' programına verdiği desteğin geri çekileceği hususunda baskılanmıştır. İzzetbegoviç bu durumdan son derece rahatsız olmasına rağmen yabancı unsurların ayrılacağına dair teminat vermiştir (Holbrooke, 1999, s.390-391).

Genel olarak ABD'nin Bosna-Hersek politikasıyla gerçekleştirmek istediği hedefler; çatışmaların bütün bölgeye yayılmasını ve Amerikan müttefiki ülkeleri etkilenmesini engellemek, Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun merkezi rolünü öne çıkarmak, Bosna'nın toprak bütünlüğünü koruyan bir siyasal çözüm getirmek, bölgenin istikrarını bozan mülteci akının durdurmak ve sivil kayıplarının olmasını engellemek olarak açıklanabilir. Ayrıca bölgenin yeniden Rus etki alanına girmesini önlemek de hedeflerinin arasındadır (Arı ve Pirinççi, 2011, s.6).

ABD, Bosna'da üstlendiği etkin rol ile soğuk savaşın bitmesinin ardından oluşan yeni düzeninin en büyük aktörü olduğunu ve Avrupa'nın kendi kıtalarında meydana gelen bir krizi çözmede başarısız olduğu algısını pekiştirmiştir. Bu doğrultuda iyice kendinden emin olan ABD, Bosna savaşından sonra meydana gelen Kosova krizinde daha kararlı, daha etkili adımlar atmıştır.

3.4.2. Rusya'nın Bosna-Hersek Politikası

Rusya'nın Balkan devletleri ile olan bağı çok eskilere dayanmaktadır. Slav kültürü Balkanlardan çıkmıştır ve Ortodoks dini Rusya ve pek çok Balkan halkında ortaktır. Ayrıca Balkanlar stratejik konumundan dolayı Rusya için tarih boyunca

çok önemli olmuştur. Rusya tarihsel geçmişten dolayı Yugoslavya krizinde Ortodoks kardeşlerini destekleyen bir tutum takınmıştır. Öyle ki 15 Nisan 1993 tarihinde *The Independent*, yaklaşık 1000 gönüllü Rus'un Sırp ordusuna katıldığını yazmıştır. Ancak savaş süresince, Rusya'nın çıkarı olduğunda ortak tarihi kültürün arka plana itildiği zamanlar olmuştur (Kenar, 2005, s.495-496; Sonyel, 1994, s.54).

Başlangıçta Rusya, Yugoslavya'da yaşananları ülkenin iç sorunu olarak algılamış ve Yugoslavya'nın birliğinden yana olduğunu vurgulamıştır. Öyle ki Rusya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in bağımsızlarının tanınmasını başlangıçta eleştirmiş ardından kendisine bu sürece katılmak zorunda kalmıştır.1994 yılına kadar olan süreçte Rusya, krize karşı Batılı devletler ile birlikte hareket etmiş ve tarihi yakınlığı bulunan Sırlara karşı uygulamada destek vermemiştir. Rusya'nın bu tavrı "Sırbistan yanlısı" olmaktan ziyade "anti-Sırbistan bir duruşunun olmayışı" olarak yorumlanmıştır. Rusya Temmuz 1992'de Sırbistan'a karşı alınan ambargo kararını veto etmemiştir. Rusya'nın takındığı bu tutum, Batı dünyası ile bütünleşme politikasının bir sonucudur. Ancak Rusya'nın bu tavrı 1994 yılında değişmeye başlamıştır. BM'in Saraybosna'daki Sırp mevzilerine hava saldırısı yapma tehdidi Rusya'nın tepki göstermesine neden olmuştur. Bu dönüşümün nedeni iç politikalarda meydana gelen gelişmelerdir. Muhalif koalisyon, dış politikayı, iktidarı eleştirmek için bir araç olarak kullanmıştır. Bu durumda Yeltsin, muhalefeti dengelemek için dış politikada sert tutum benimsemiştir. 1991 yılından itibaren Boris Yeltsin muhalefet tarafından, tarihi müttefiki Sırları desteklemediği gerekçesi ile sert eleştirilere maruz kalmıştır. Rusya bu noktadan sonra başta BM olmak üzere, uluslararası kuruluşların karar alma mekanizmalarını Sırlara karşı ağır yaptırım kararı almalarını engellemek için çalışmıştır. Bu dönemde Rusya, Sırp yanlısı bir tutumla Temas Grubu içerisinde çalışmıştır. Örneğin Rusya, 1994'te NATO'nun hava saldırıları yapmayı düşündüğü bir dönemde, Rusya Saraybosna'nın çevresine Rus barış gücü askerleri gönderme kararı almıştır. Rusya'nın en önemli kararı ise Dayton Antlaşmasıyla bölgeye gönderilecek BM Barış Gücünde, kendi birliklerinin kumandasını NATO'nun komutası dışında tutulmasına karar vermesidir. Genel olarak Rusya, Bosna-Hersek krizinde yürüttüğü politikada Batılı güçlerin dışında önemli bir güç olduğunu ortaya koymak için çabalamıştır (Kenar, 2005, s.492-495; Progonati, 2015, s.113).

3.4.3. Avrupa Birliği Ülkeleri'nin Bosna-Hersek Politikaları

Avrupa Birliği, genel olarak Soğuk Savaş sonrasında Balkan ülkelerinde etnik çatışmaların tekrar başlamaması için önlemler almayı, demokrasiyi ve pazar ekonomisini yerleştirip Balkan ülkelerinde istikrarı sağlamayı ve Batı Avrupa'ya göçü azaltmayı hedeflemiştir (Akçay, 2017, s.55). Avrupa, Yugoslavya'nın çözüme sürecinin başlangıcında, tavrını ülkenin bütünlüğünün bozulmamasından yana koymuştur. Bu tavrın temel sebebi, Yugoslavya'nın çözümlenmesi başka etnik-milli toplulukların kendi devletlerini kurmaya girişmesini cesaretlendirebilir ve böylece Doğu Avrupa hatta eski Sovyetler Birliği topraklarına yayılacak istikrarsızlık zincirini oluşturabilirdi (Bora, 1994, s.226). Avrupalı devletler Bosna-Hersek'e karşı kendi içlerinde anlaşmazlıklar olmasına rağmen örgütler aracılığı ile çok taraflı girişimlerde bulunmayı tercih etmişlerdir. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği'nin Bosna-Hersek'e karşı yürüttüğü politika, üç AB üyesi devlet çerçevesinde incelenecektir. Bu devletler ise İngiltere, Fransa ve Almanya'dır.

3.4.3.1. İngiltere'nin Bosna-Hersek Politikası

İngiltere Bosna krizinde, çatışmanın kuvvet kullanarak değil diplomatik yollarla çözümlenmesinden yana tutum sergilemiştir. Ancak insani yardımın sağlanması ve barış koruma operasyonları için sınırlı güç kullanımı da desteklemiştir. Savaşta yaşananlar, İngiliz kamuoyunda tepki yaratmış ve kuvvet kullanımı yönünde hükümete baskı yapılmıştır. Ne var ki hükümet askeri müdahaleden yana olmamış ve müdahalenin orada insani yardım için bulunanların hayatını tehlikeye atacağını söylemiştir (Yapıcı, 2007, s.13). Öyle ki Cenevre Görüşmelerinde, İngiltere dışışleri bakanı Douglas Hurd, Bosna'ya uygulanan silah ambargosunun kaldırılması halinde daha fazla kan döküleceğini ve Sırp mevzilerine bombalama yapılırsa Sırpların BM gücü askerlerine karşılık verebileceği söylemiştir. Diplomatik çözüm için daha çok çalışılması gerektiğini vurgulamıştır (İlhan, 2007, s.95). Ancak İngiltere'nin bu politikası arkasındaki gerçek farklıdır. Bu gerçek ise 2 Mayıs 1993 tarihinde İngiltere Başbakanı Major'un, Dışışleri Bakanı Hurd'a gönderdiği mektupta ortaya çıkmıştır. Bu mektupta silah ambargosu kaldırılırsa Müslümanların askeri bakımdan güçleneceğini ifade eden Major, Avrupa'nın göbeğinde İslam devletinin kurulmasına tahammül göstermeyeceklerini belirtmiştir (Kocaoğlu, 1996, s.62). Genel olarak çok taraflı girişimlerden yana olan İngiltere

Avrupa Topluluğunun ve BM'in bölgeye yönelik barış hareketlerini desteklemiş ve bu doğrultuda UNPROFOR'a 2500 asker yollamıştır. Güçlü bir ABD müttefiki olan İngiltere, NATO' un Avrupa'nın güvenliğini sağlamada Avrupa Topluluğundan çok daha önemli olduğunu savunmuştur (Yapıcı, 2007, s.13).

3.4.3.2. Fransa'nın Bosna-Hersek Politikası

Fransa, Yugoslavya'nın dağılma sürecini endişe ile takip etmiştir. Bütünlüğü sağlanmış bir Avrupa'dan yana olan Fransa, yeni devletlerin oluşmasını ve özellikle Avrupa'da bir Müslüman devletin kurulmasını istemediğini açıkça belirtmiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand, ABD Başkanı Bill Clinton tarafından Sırlara sempati duyduğu ve Müslümanların idaresinde birleşmiş Bosna'ya sıcak bakmadığı yönünde eleştirilmiştir (Koçak, 2010, s.269).

Yönetenlerin politikasına rağmen Bosna'da yaşananlara Fransız kamuoyu tepkisiz kalmamıştır. Bu doğrultuda Fransa Bosna-Hersek'e ilk insani yardım sağlayan ülke olmuştur. Vance-Owen, Owen-Stoltenberg planları başarısız olduktan sonra Fransız Başkanlık seçim kampanyası sırasında, Chirac; Karadžić, Miloseviç ve Mladic'i esas suçlular olarak değerlendirmiş ve NATO'un Sırlara karşı harekete geçmesini istemiştir. Fransa politikasındaki bu dönüşümün sebebi, Sırların yaptıklarının kamuoyunda tepkiyle karşılanmasıdır ve bu durum siyasi amaçları gerçekleştirmede araç olarak kullanılmıştır. Özellikle Fransız askerlerinin Sırlar tarafından esir alınması, Fransa'daki Sırp karşıtı tutumu iyice güçlenmiştir. Bu doğrultuda Fransa da İngiltere gibi Avrupa Topluluğu ve Birleşmiş Milletler girişimlerini desteklemiştir. Fransa, UNPROFOR'A 4500 asker göndermiş ve Adriyatik'teki BM deniz gücüne gemileriyle destek vermiştir. Daha sonra ise Avrupa'nın bu sorunda daha etkili rol üstlenmesini isteyen Fransa, ABD'in bölgedeki etkinliğinin azaltılması gerektiğini savunmuştur (Kenar, 2005, s.459-460; Yapıcı, 2007, s.13-14). Tüm bunlara ek olarak 1999 yılında Fransız parlamentosunun alt kanadı Ulusal Meclis bir rapor yayınlamıştır. Bu raporda Sırların sorumlu olduğu vurgulanırken, BM barış operasyonlarına katılan Fransa'nın da yer aldığı devletler ve BM'nin hatalı olduğu kamuoyuna aktarılmıştır (Koçak, 2010, 2.315).

3.4.3.3. Almanya'nın Bosna-Hersek Politikası

Almanya'nın, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Slovenya ve Hırvatistan'a açıktan destek vermesi, savaşın hızlanmasında pay sahibi olmuştur. Bu destek, Hırvatistan'daki Sırp-Hırvat çatışmasının şiddetlenmesine ve diğer bölgelerde yaşayan insanların zihnen savaşa hazırlanmasına neden olmuştur. Ayrıca Almanya'nın bu desteği karşısında Sırpların Ustaşa rejiminden kalan Alman mağduru hatırası canlanmış ve Sırplardaki milli direniş bilinci artmıştır (Bora, 1994, s.227).

Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması için Avrupa Topluluğuna ve Amerika Birleşik Devletleri'ne baskı yapmıştır ve eğer tanımazlarsa tek başına bu iki devletin bağımsızlığını tanıyacağını bildirmiştir. Tarihi Maastrich Anlaşmasıyla yeni bir Avrupa müjdelenirken, Almanya'nın bu tavrı Avrupa birlik politikasında bir çözülme tehdidi meydana getirmiştir. Bu tehditle karşı karşıya kalan Avrupalılar Almanya'ya teslim olmuşlardır (Holbrooke, 1999, s.52). Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınmasında etkin rol oynayan Almanya, 1994'e kadar Bosna-Hersek'teki savaşa ilişkin uluslararası platformlarda sessizliğe bürünmüştür. Bunun sebebi ise Almanya kamuoyunda, krize ilişkin bir tepki olmamasıdır (Kenar, 2005, s.453-454).

1994 başlarında NATO, Almanya'nın Bosna-Hersek'te barışı koruma görevlerine katılmasını istemiştir. Almanya bu konudaki çekinceleri dile getirmiş ve Almanya Anayasa Mahkemesi de 12 Temmuz 1993'te, bu tür görevler için meclisin özel onayı gerektiğini bildirmiştir. Almanya'nın NATO dâhilinde destek verip vermeyeceği tartışılmış ve Alman Meclisi yakın gelecekte destek verme ihtimalinin olmadığını belirtmiştir (Kenar, 2005, s.455).

1995 yılında, Almanya Meclisinde, Almanya'nın NATO operasyonuna katılmasına muhalefet devam etmiştir. Ancak 26 Haziran'da, muhalefetin karşı çıkmasına rağmen Kohl hükümeti, Almanya'nın BM güçlerine askeri katkıda bulunmasına onay vermiştir. Sonucunda Almanya, IFOR'a 4000 asker göndermiştir. Ayrıca, Nisan 1998'de, SFOR yapısı içerisindeki Alman askerlerinin sayısı artırılmış ve böylece İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden

sonra Almaya Bosna-Hersek'te dördüncü büyük gücü oluşturmuştur (Kenar, 2005, s.455-456).

3.4.4. İran'ın Bosna-Hersek Politikası

Bosna-Hersek'teki İran etkisi 1979 yılından itibaren başlar. Bu tarihten sonra Bosna-Hersek'te Müslüman topluluk içerisinde Humeyni ideolojisi rağbet görmüştür.1960'lardan itibaren Müslüman Boşnak topluluğu bir kimlik arayışı içerisindeydi ve bu farklı ideoloji az da olsa onlara hitap edebilmiştir.1992-1995 Bosna-Hersek savaşında, Boşnaklara, Müslüman devletlerden yardımlar gelmiştir. Sünni geçmişi olan Müslüman Boşnakların, Şii İran tarafından desteklenmesinin nedeni İran'ın bu coğrafyada etkisini güçlendirmek istemesidir. İran, Müslüman Boşnaklara silah yardımı yapan ülkelerin başında gelmektedir. Müslümanların eline geçen silahların üçte ikisi İran tarafından gönderilmiştir. İran sadece silah göndermekle kalmamış aynı zamanda Devrim Muhafızlarından savaşçılar ve askeri eğitim için "seve" isimli özel kuvvet birimleri de göndererek etkisini arttırmak istemiştir (Progonati, 2017, s.187-188).

Dayton Antlaşması, Müslüman Boşnaklara yardımda bulunan İslami motivasyona sahip gönüllülerin ülkeden gönderilmesine dair maddeler içermekteydi. Öyle ki ABD'nin Bosna-Hersek politikasında bahsettiğimiz gibi Holbrooke bu konuda İzzetbegoviç'e baskı yapmıştır. Ayrıca 1996 yılında NATO'nun İran tarafından finanse edilen Pogorelica gizli eğitim kampını bombalaması ABD'nin bu konudaki kararlılığını gösteren bir örnektir. Bu kampta bulunan muhalif birçok insanın öldürülmesine yönelik dokümanlardan dolayı ABD, dönemin Savunma Bakanı Hasan Cengic'i istifa etmeye zorlamıştır (Progonati, 2017, s.189).

1990 yılından sonra İran, kültürel kurumlar ve araştırma enstitüleri vasıtasıyla Bosna-Hersek'te yumuşak güç politikası uygulamıştır. Bu kurumlara örnek olarak, IbnSina Araştırmalar Enstitüsü, Mullah Sadra Vakfı ve İran Büyükelçiliğinin Kültür Merkezini verebiliriz. Bu kuruluşlarla Bosna-Hersek'teki Şii etkisinin artırılması hedeflenmiştir. Bosna-Hersek'teki Şii Müslüman sayısı hakkında resmi bilginin olmaması, bu kurumların etkili olup olmadığı sorusunun cevabını tam olarak verememektedir. Ancak 2008 yılında Ahl al-Bayt Dünya

Meclisi adlı sivil toplum örgütüne göre, Bosna-Hersek'te 23.400 civarında Şii Müslüman bulunmaktadır (Progonati, 2017, s.189).

Bosna-Hersek'te Hırvat yoğunluklu kantonlar ve Sırp Cumhuriyeti'nde Sırp'ların bulunması İran'ın hareket alanını kısıtlamaktadır. Diğer taraftan Bosnalı Müslümanların içerisinde Türk ve Suudi Arabistan'a sempati duyan grupların da olması İran'ın Bosna-Hersek'te etkin olma politikasına engel olmaktadır (Progonati, 2017, s.203).

3.4.5. Türkiye'nin Bosna-Hersek Politikası

Türkiye, siyasi, kültürel ve coğrafi açıdan bir Balkan ülkesidir. Türkiye'nin Trakya bölgesi Balkan coğrafyası sınırları içerisinde bulunmaktadır. Buna ek olarak Osmanlı Devleti'nin 400 yılı aşkın bir süre Balkan bölgesinin hakimiyetini elinde bulundurmuş olması, Türkiye ile Bosna-Hersek arasında ortak tarihi mirası oluşturmuştur. Diğer taraftan Balkanlarda yaşanan gelişmeler Türkiye'yi doğrudan olarak etkilemektedir. Çünkü bu bölgede herhangi bir kriz çıktığında en çok göçü Türkiye almaktadır. Ayrıca coğrafi olarak Balkanlar, Türkiye için stratejik bir geçiş koridoru olduğundan hayati önem taşımaktadır (Özlem, 2012, s.25).

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Balkanlar politikası sınırlı ölçekte kalmıştır. 1992 yılında başlayan savaş, Türkiye'nin bu politikasında belirsizliklerin giderilmesine yol açmıştır. Bu dönemde Ankara'da, Türkiye'nin güvenlik çıkarlarının Bosna'da başladığına dair bir söylem kabul edilmiştir. Özellikle Türk kamuoyunda, Türkçü, Osmanlıcı ve İslamcı söylemlerin popülerliği artmıştır. Bosna-Hersek'te yaşananlar kamuoyunda tepkiyle karşılanmış, özellikle dini hassasiyeti fazla olan sağ kesim konuya daha çok önem vermiştir. Türkiye'nin tek taraflı müdahalesini savunan görüşler ortaya çıksa da bütün kesimler acil uluslararası müdahale ortak paydasında buluşmuştur (Özlem, 2012, s28).

1992 yılında Bosna-Hersek savaşının patlak vermesinden itibaren Türkiye sorunun çözümü için aktif uluslararası diplomasi yürütmüştür. Yugoslavya'nın parçalanma sinyalleri verildiğinde Türkiye geleneksel Türk dış politikası çerçevesinde, Yugoslavya'nın bütünlüğünün korunmasından yana olmuştur. Ancak Yugoslavya'nın dağılmaya başlamasıyla Türkiye politikasında değişiklik yapmış ve tarihi bağı olduğu Bosna-Hersek'in tarafında olduğunu belirtmiştir. Türkiye,

daha savaşın başında uluslararası askeri müdahaleden yana olduğunu bildirmiştir. Bu doğrultuda, Uluslararası Barış Gücüne Türkiye'nin katılmasının ilk adımı olarak, 8 Aralık 1992 tarihinde TBMM, Bosna-Hersek'e asker göndermeye izin veren kanunu onaylamıştır. Özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Bosna'ya asker gönderilmesi en başından beri desteklemiştir. Dönemin Dışişleri Müsteşarı Onur Öymen, savaşın başında NATO'ya müracaat edip, sınırlı hava harekâtı yapılmasını talep ettiklerini ancak bu isteğinin kabul edilmediğini söylemiştir. Bu isteğin değerlendirilmemesinde, Batılı devletlerin ortak tarihi geçmişten dolayı Türkiye'nin savaşta tarafsız olamayacağı düşüncesinin etkisi vardır (Emgili, 2012, s.71-80).

Asker gönderme girişiminin başarısız olmasının ardından Türkiye, Bosna-Hersek'in uluslararası alanda tanınması için çabalamıştır. Türkiye, Sırpların şiddete yönelik eylemlerini kınarken, Bosna-Hersek'in BM'ye üye olmasının faydalı olacağı düşüncesiyle hareket etmiştir. Türkiye'nin çabaları neticesinde Bosna-Hersek 22 Mayıs 1992'de BM'ye üye olmuştur. Ancak bu hareket Sırpların saldırısını durduramamıştır (Sağır, 2016).

Türkiye, savaş esnasında uluslararası toplumu duruma müdahil olması için ikna etmeye çalışmıştır. Bunun için de iki farklı girişimde bulunmuştur. Bunlardan ilki Batı dünyasıdır. Bu doğrultuda Türkiye ABD, BM ve AB çerçevesinde sayısız diplomatik girişimde bulunmuştur. ABD ve Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasında paralellik bulunmasından dolayı ABD, Türkiye'nin Bosna-Hersek politikasını desteklemiştir (Sağır, 2016). Türkiye'nin ikinci girişimi ise İslam ülkelerinin dikkatini çekmeye çalışmasıdır. İslami ülkelerle ilgili, Türkiye Bosna Savaşında aynı tavrı benimseyen tüm ülkeleri bir araya getirmeyi deneyerek İslam İşbirliği Teşkilatı platformunu kullanmıştır. Haziran 1992'de İstanbul'da olağanüstü yapılan İslam İşbirliği Teşkilatı zirvesi, konu üzerinde ortak bir noktanın kabul edilebilirliğine yol açan önemli bir girişim olmuştur (Çoşkun, 2011, s.14).

Türkiye çatışmaların durdurulması amacıyla, BM ve NATO tarafından oluşturulan güçlere katılmıştır. Türk Hava ve Deniz Kuvvetleri Bosna'da çeşitli görevler üstlenmiştir. BM'nin 30 Mart 1993'de aldığı "Bosna-Hersek hava sahasına uçuş yasağı" kararının uygulanmasını denetlemek için operasyon yapılmış ve Türkiye bu operasyona 18 adet F-16 uçağı ile katılmıştır. Ayrıca Türkiye bu

dönemde, Sırbistan'a uygulanan ambargonun denetimi için Adriyatik Denizinde bulundurulan hava ve deniz kuvvetlerine destek vermiştir. Türkiye tek taraflı müdahaleden kaçınarak uluslararası toplumla beraber hareket etmiştir. 1994 yılına gelindiğinde, uluslararası toplum tarafından çatışmayı durdurmak için yapılan planlara, alınan kararlara rağmen çatışmalar dinmemiştir. Dönemin başbakanı Tansu Çiller ve Pakistan başbakanı Benazir Butto, yaşanan savaşı dünya kamuoyuna duyurmak için Bosna-Hersek'e gitmiştir. Çiller ile Butto, Saraybosna'da ortak bildiri yayımlamış, Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını ve burada akan kanın durdurulmasını istemişlerdir. Yine bu dönemde ABD ve Türkiye, taraflar arasındaki güç dengesizliğini savaşın sebebi olarak değerlendirdiğinden, Boşnak-Hırvat Federasyonunun askerî açıdan güçlendirilmesini istemiştir. Bu çerçevede Türkiye, 150-200 Bosnalı askere eğitim vermiştir. Akabinde, 1500 kişilik Türk Birliği 1994 Temmuz ayında Zenica'ya yerleşmiş ve Hırvatlar ile Boşnaklar arasındaki ateşkesi gözlemlemiştir. Boşnaklar ile Hırvatlar arasında ateşkesin sağlanmasında Türkiye'nin önemli katkısı olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, ateşkesin gerçekleşmesi için Franjo Tudjman ile dostane ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler Bosna-Hersek'te barışın sağlanmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye bu girişimleri Balkanlarda istikrar ve güven ortamının sağlanması için yapmıştır (Sağır, 2016).

Türkiye'ye göre Bosna-Hersek'teki savaş Batılı ülkeler tarafından yeterince önemsenmemiştir. Avrupa'nın merkezinde Müslüman bir devlet istemeyen Batı, Boşnakların self-determinasyon hakkını görmezden gelmiş ve Bosna-Hersek için kantonal veya konfederasyon önerileri getirmiştir. Olayları bu şekilde değerlendiren Türkiye, Bosna-Hersek'e yardım faaliyetlerini kısa sürede koordine etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye Bosna-Hersek'e insani yardım, askeri yardım ve ekonomik yardımda bulunmuştur (Kenar, 2005, s. 501-502). Ayrıca Türkiye'ye 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaşta 25 bin Boşnak gelmiştir ve onlar için Trakya bölgesinde mülteci kampları oluşturulmuştur (Güney, 2017).

Savaş sonrasında Bosna-Hersek'teki Türk Birliği, 52 okul onarımı, 1 köprü yapımı, 36 cami ve 10 kilisenin yenilenmesi, 91 yol onarımı gibi çalışmalar yaparak Boşnaklara destek olmuştur (Emgili, 2012, s.79). Ayrıca Türkiye, savaş sonrasında Bosna-Hersek'e toparlanabilmesi için ekonomik destek vermiştir. Bu doğrultuda 1996 yılında, Bosna-Hersek'in yapılanması için 80 milyon dolarlık Eximbank

kredisi açmıştır ve bunun 26 milyon dolarlık bölümünü hibe etmiştir (Erbesler, 2014, 166). Ayrıca, 3 Temmuz 2002 tarihinde Bosna-Hersek ile Türkiye arasında “Serbest Ticaret Anlaşması” imzalanmış ve 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile Bosna-Hersek’te ülkemiz menşeli sanayi mallarına uygulanan gümrük vergisi oranları sıfırlanmıştır. Günümüzde Bosna-Hersek’te 50 civarında Türk firması faaliyet göstermektedir. Bu ülkedeki Türk yatırımlarının toplam tutarı 145 milyon dolardır. Türkiye Bosna-Hersek’te doğrudan yabancı yatırımlarda dokuzuncu sırada yer almaktadır. Ayrıca Türk müteahhitler tarafından üstlenilen projelerin bedeli yaklaşık 600 milyon dolardır (Türkiye Cumhuriyeti Mostar Başkonsolosluğu,2018).

Günümüzde de Türkiye yumuşak güç politikası çerçevesinde Bosna-Hersek’e destek vermeye devam etmektedir. Özellikle eğitim ve kültürel alanda vakıflar, sivil toplum kuruluşları aracılığı ile Türkiye Bosna-Hersek’te faaliyet göstermektedir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından bugüne kadar Bosna-Hersek’e eğitim, sağlık, idari ve sivil alanlarında yatırımlar yapılmıştır. TİKA, yaklaşık 700 projeye bu ülkeye yaklaşık 300 milyon dolarlık kalkınma yardımı sağlamıştır. TİKA başta olmak üzere çeşitli kuruluşlarımız yoluyla Bosna-Hersek’e yapmış olduğumuz maddi katkılar bir milyar Avro civarındadır (Türkiye Cumhuriyeti Mostar Başkonsolosluğu,2018).

SONUÇ

Bu çalışmada, 1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek Savaşına uluslararası toplumun verdiği tepki, devletler ve örgütler bazında incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde, uluslararası toplum savaşı durdurmak için yaptığı girişimlerde, planlarda başarısız olduğu belirlenmiştir. Uluslararası örgütler çerçevesinde barışın tesis edilmesi için yapılan Vance-Owen, Owen-Stoltenberg, Güvenli Bölgeler gibi planlar; savaşın Sırlar lehine sonuçlanması için yapılan hazırlıklar olarak değerlendirilebilir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği nezdinde yapılan diğer girişimlerden de bir sonuç alınamamıştır. NATO, savaşı durdurmak için yaptığı müdahalede çok geç kalmıştır. Devletler, Bosna-Hersek Savaşını uluslararası toplumun barış ve güvenliğine tehdit olarak değil, kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmiştir. Bu nedenlerden dolayı savaşta uluslararası toplumun ciddi ihmallerinin olduğu sonucuna varılabilir.

Yugoslavya'nın dağılmaya başlaması neticesinde ilk önce, ekonomik gelişmişlikleriyle diğer cumhuriyetlerden farklı olan Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Akabinde Bosna-Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'ın tarihi emelleri arasında yok olmamak için 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlığa Sırbistan karşı çıkmış ve ülke içinde güçlenen etnik grupları desteklemesiyle Bosna-Hersek savaşı başlamıştır. Üç yıllık zaman zarfı içerisinde Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Birleşmiş Milletlerin bölgeye yönelik almış olduğu silah ambargosu kararı, Boşnakların kendilerini savunmasına engel olmuştur. Nitekim ambargo kararından önce zaten Sırlar ve Hırvatlar askeri teşkilatlanmalarını sağlamış durumdaydı. Avrupa'nın en güçlü ordularından olan Yugoslav Halk Ordusu, Sırların amaçları doğrultusunda çalışmıştır. Bu orduya karşı güçsüz durumda olan Boşnaklar, savaşın durdurulması için diplomasi ve medya kanalıyla uluslararası toplumun dikkatini bölgeye çekmek istemiştir. Ancak uluslararası toplumun yapmış olduğu girişimler, planlar savaşı durdurmak bir yana saldırgan tarafın gerçekleştirdiği katliamları, işkenceleri, tecavüzleri meşrulaştırır nitelikte olmuştur. Bunun en net örneği ise Güvenli Bölge olarak ilan edilen Srebrenica'da, 1995 yılında Avrupa'nın en büyük ikinci katliamının gerçekleşmesidir. Boşnaklar etnik ve dini kimliklerinden dolayı, 20. yüzyılın son on yılında soykırıma maruz kalmıştır. Boşnak nüfusu yok etmek,

onların göç etmesini sağlamak için insanın anlamakta zorlandığı işkenceler uygulanmış ve kadınlara sistematik olarak tecavüz edilmiştir. Savaşta en çok camilerin ve Boşnaklara ait kültürel eserlerin yıkılması, hedeflerinin açıkça Müslüman toplumu yok etmek olduğunu göstermektedir.

Bosna-Hersek'te yaşananların dünya kamuoyunda gündemi daha çok işgal etmesi sonucunda NATO, geç kalınmış bir müdahalede bulunmuştur. NATO'nun müdahalede bulunmasının bir diğer sebebi ise savaşın seyrinin Müslümanların lehine değişmeye başlamasıdır. Avrupa'nın ortasında Müslüman bir devlet istemeyen Batı, savaşı sonlandırmak için daha etkili adımlar atmaya başlamıştır. Akabinde imzalanan Dayton Antlaşması ile savaş sona ermiştir. Dayton Antlaşmasıyla ülkede iki unsur ve bir özerk bölge oluşturulmuştur. İki unsurdan biri olan Sırp Cumhuriyeti'nin kurulması ve yüzde 49'luk bir toprak oranına sahip olması; uluslararası alanda soykırım, işkence ve tecavüz gibi yollarla bir bölgeye hâkim olunabileceğini göstermiştir. Dayton Antlaşmasıyla Bosna-Hersek'in sınırları, etnik grupların savaşın sonunda elinde tuttukları topraklara, çoğunlukta oldukları bölgelere göre belirlenmiştir. Savaş sırasında soykırımın yaşandığı Srebrenica, Zvornik, Vişegrad, Drina ve Foça gibi şehirlerin Sırp Cumhuriyetinde kalması bir anlamda Bosnalı Sırp'ların yaptıklarının ödüllendirilmesidir. Ayrıca, savaş esnasında zorla yerlerinden edilen Boşnak toplumunun yerlerine Sırp'lar ve Hırvatlar yerleşmiştir. Dayton Antlaşması'nın savaştan sonraki duruma göre düzenleme yapmış olması Boşnakların geri dönüşünü oldukça zorlaştırmıştır. Savaştan sonra geri dönen pek çok Boşnak evlerini, iş yerlerini kaybetmiştir. Onların yerlerine yerleşen Sırp'lar ve Hırvatlar haksız kazanç sağlamıştır. Dayton Antlaşması ülke içindeki etnik grupların barış içinde yaşamasını amaçlamasına rağmen getirdiği sistemle homojen bölgeler oluşturduğu için uzun vadede bu amacına ulaşması zordur.

Karmaşık bir antlaşma olarak nitelendirilen Dayton Antlaşması ülkeye oldukça karmaşık, zor bir siyasal sistem getirmiştir. İki unsurdan biri olan Bosna-Hersek Federasyonu'nda kantonların varlığı ülkenin siyasi-ekonomik gelişmesine engel olmaktadır. Kantonların etnik gruplara göre ayrılması, Dayton Antlaşmasının etnik ayrımcılığı meşrulaştırmasını net bir şekilde göstermektedir. Her etnik grubun kendi çıkarları doğrultusunda sistemi yürütmeye çalışması, ülke demokrasisinin gelişmesi önündeki en önemli engeldir. Barışı sağladıktan sonra toplulukların

sistemi zaman içinde reforme edebileceğini düşünen uluslararası toplum, bu noktada da başarısız olmuştur. Antlaşma savaşı durdurmuştur ancak düzgün işleyen bir siyasi mekanizma oluşturamamıştır.

Uluslararası toplum, Antlaşmanın sivil taraflarının uygulanmasının denetimi için Bosna-Hersek'te Yüksek Temsilcilik Ofisini oluşturmuştur. Yüksek Temsilcilik Ofisi, savaştan sonra mültecilerin geri dönmesi, taraflar arasındaki gerginliğin azaltılması ve devlet inşa sürecinde istikrarlı barışın sağlanmasında kısmen başarılı olmuştur. Ancak, Yüksek Temsilcinin, gerektiğinde kanun koyma ve Antlaşmanın hükümlerini ihlal eden memurları görevden alma yetkisinin olması, Yüksek Temsilcilik Ofisinin demokrasiyi sağlamadaki rolünü sorgulatabilir niteliktedir. Bu doğrultuda Dayton Antlaşmasının revize edilmesi ve Yüksek Temsilcilik Ofisinin yetkilerinin sınırlandırılması gerekmektedir.

1993 yılında, 1991 yılından itibaren Eski Yugoslavya'da işlenen insan hakları ihlallerini yargılamak için Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Mahkeme, soykırıma dair kanıtları toplaması ve soykırımda bulunan kişileri yargılaması açısından önemlidir. Ancak mahkemenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi denetiminde kurulmuş olması mahkemenin etkinliğini sorgulatmaktadır. Çünkü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda hareket eden siyasi bir organdır. Uluslararası yargının bağımsız ve siyasi etkenlerden uzak olması gerekirken böyle bir mahkemenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulmuş olması uluslararası hukukun gelişmesinde önemli bir engeldir. Ayrıca, etnik temizlik, katliam, insanlık dışı eylemlerde bulunmak gibi suçlarla yargılan Radovan Karadžić'e kırk yıl hapis cezası verilmesi adil olmamıştır. Ek olarak, 1951 yılında yürürlüğe konulan Birleşmiş Milletler Soykırım Suçu Önlenmesi ve Cezalandırılması sözleşmesinde, soykırım suçundan devletlerin sorumlu tutulabileceği belirtilmiştir. Ancak Uluslararası Adalet Divanı kararı ile Sırbistan savaş suçu işlemesine ve kanıtlarının var olmasına rağmen soykırım suçundan sorumlu tutulmamıştır. Soykırım Sözleşmesi ile bağdaşmayan bu kararlar Sırbistan savaş tazminatı ödemekten kurtulmuş, bir anlamda yaptıkları cezasız kalmıştır. Sırbistan'ın soykırımdan sorumlu tutulmaması kararının akabinde Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne üyelik yolunda önü açılmıştır.

Bosna-Hersek, bu savaşta en çok desteği Müslüman devletlerden görmüştür. Ancak Müslüman devletlerin uluslararası arenada kurmuş oldukları İşbirliği Teşkilatı diğer uluslararası örgütler gibi etkin bir role sahip olmadığından destekleri sınırlı kalmıştır. Bu savaşta Türkiye başta olmak üzere İnan, Suudi Arabistan, Sudan, Pakistan gibi devletler Bosnalı Müslümanlara insani yardımlarda bulunmuştur. Ancak Bosna-Hersek Savaşı en çok Türk kamuoyunda infial yaratmıştır. Bunun en büyük sebebi hiç şüphesiz geğmişten gelen ortak tarihi mirastır. Türkiye, geleneksel Türk dış politikası çerçevesinde başlangıçta Yugoslavya'nın parçalanmamasından yana olduğunu belirtmiş ancak Yugoslavya'nın dağılmaya başlamasıyla birlikte Bosna-Hersek'in tarafında olduğunu belirtmiştir. En başından beri askeri müdahalenin gerekliliğini savunan Türkiye, uluslararası örgütleri harekete geçirmeye çalışmıştır. Bu noktada Türkiye, Bosna-Hersek'in uluslararası arenada tanınması ve Birleşmiş Milletlere üye olmasında pay sahibi olmuştur. Savaş sonrasında da Türkiye Bosna-Hersek'te barışın sürdürülebilir ve kalıcı olması için çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Halen Türkiye, Bosna-Hersek'e çeşitli sivil toplum kuruluşları, vakıflar ve TİKA aracılığıyla ekonomik yardımlarda bulunmaktadır.

Bosna-Hersek savaşında yaşananlar karşısında uluslararası toplum gerekli tepkiyi verememiştir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve NATO yaşananları kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmeyi tercih etmiştir. Egemen güçlerin sözünün geğtiği bu örgütlerde bir anlamda devletlerin kendi çıkarları örgütlerin politikasına yön vermiştir. Bunun en önemli örneği ise Slovenya ve Hırvatistan'ın, Almanya'nın baskısı sonucunda Avrupa Topluluğu tarafından tanınmasıdır. Bu hamle ile bölgede savaşlar daha hızlı gelişmiştir. Slovenya ve Hırvatistan'daki savaş Bosna-Hersek'teki savaşa göre daha hızlı çözüme kavuşmuş, Bosna'daki gibi katliamlar yaşanmamıştır. Diğer bir örnek ise ABD'nin başlangıçta savaşı Avrupa savaşı olarak değerlendirmesi, o dönemde Orta Doğu'ya yoğunlaşmış olması ve olaylara karışmaması, Birleşmiş Milletlerin etkili çözüm politikası üretmesinde başarısız olmasına neden olmuştur. Ayrıca Sırplarla ortak bağa sahip olan Rusya'nın Birleşmiş Milletler içerisinde Sırplara müdahalede bulunacak bir kararın alınmasına engel olmaya çalışması yine egemen güçlerin örgütlerin politikasını nasıl etkilediğine dair bir örnektir. Bu doğrultuda da uluslararası toplum göstermelik girişimler, sınırlı yaptırımlar, kınamalardan başka pek bir şey

yapamamıştır. Uluslararası toplumun başarısız olmasında saldırıya uğrayan tarafın Müslüman olmasının etkisi oldukça fazladır. Keza tüm bu yaşananların tam tersi olmuş olsaydı, yani Avrupa'nın göbeğinde etnik ve dini temellere dayalı bir Müslüman devleti kurmak için Sırlar ve Hırvatlar katledilseydi egemen güçler ve örgütler buna engel olmak için diplomasi ve uzlaşmadan önce hemen askeri seçeneği uygulamaya koyar, katliamlarının yaşanmasına müsaade etmezdi.

Uluslararası toplumun Bosna-Hersek'te yaşanan katliamı önleyememesi bir anlamda Sırları cesaretlendirmiş ve 1996'dan sonra Kosova'da gerginliğin artmasına neden olmuştur. Bosna'da yaşananlardan ders almayan Sırlar, 1998 yılında sivil yerleşim alanlarına saldırılarda bulunmuş ve 1500'den fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bosna-Hersek'te prestij kaybeden uluslararası toplum, Kosova'da olaylara daha hızlı müdahalede bulunmuş ve 1999 yılında gerçekleşen NATO bombardımanı ile daha fazla insanın katledilmesinin önüne geçilmiştir.

Geçen sene yapmış olduğum Bosna-Hersek ziyaretime dayanarak söyleyebilirim ki Bosna-Hersek'te halen etnik milliyetçilik duygusu oldukça yüksektir. Etnik milliyetçilik kendini her alanda göstermektedir. Örnek vermek gerekirse Boşnaklar okullarda sadece Boşnak tarihi öğrenirken, Hırvatlar sadece Hırvat tarihi öğreniyor. Özellikle Hırvatlar etnik milliyetçilik konusunda Boşnaklara ve Sırlara göre daha katılar. Bunun için dillerini revize ediyorlar, Sırların ve Boşnakların kullandığı kelimeleri dillerinden ayıklamaya çalışıyorlar. Mostar'da Türkiye Başkonsolosluğunda görüştüğüm yetkililerin anlattıklarına göre Mostar'da yaşayan Hırvatlar, ortak Boşnak-Hırvat mezarlığından Hırvatları kendi mezarlıklarına taşıyorlar. Hırvatların %55-%60 oranında çoğunlukta yaşadığı Mostar'da Boşnaklar bir bölgede, Hırvatlar bir bölgede yaşıyor. Hırvatların yaşadığı bölgede halen Mostar köprüsünü görmemiş Hırvat çocukları varken Hırvatların yaşadığı bölgedeki alışveriş merkezine gidemeyen Boşnak çocukları var. Yine Mostar'da aşırı milliyetçilikten dolayı Şehir Konseyi toplanamıyor ve bu yüzden şehirdeki mermi izlerinin bulunduğu metruk binalar restore edilemiyor. Bosna-Hersek'te etnik milliyetçilik o kadar yüksek seviyede ki halen nüfus sayımları etnik kimliklere göre yapılıyor. Yani nüfus sayımında insanlara, kendini nasıl tanımlıyorsun sorusunu soruyorlar. Bosna-Hersek'te barışın ve güvenliğin sürdürülebilir olması için etnik milliyetçiliğin azaltılması gerekmektedir. Bunun için de etnisiteye dayanarak oluşturulan unsurlar ve kantonlar arasındaki sınırlar

yok edilmelidir. Yönetim sisteminde etnik milliyetçiliğin önüne geçilmelidir ve karmaşık olan siyasal mekanizma yeniden düzenlenmelidir.

Günümüzde Bosna-Hersek'in uğraştığı en önemli sorunlar ekonomisinin kötü olması, işsizlik ve Hırvatların üçüncü unsur olarak ayrılma istekleridir. Ekonomik sıkıntının giderilmesi için Bosna-Hersek'in güçlü devletlerle olan ilişkileri geliştirilmeli, daha fazla ekonomik kalkınma için yatırımlar teşvik edilmelidir. Özellikle Hırvatlarda aşırı milliyetçiliğin bir sonucu olan üçüncü unsur olarak ayrılma durumu engellenmelidir. Bunun içinde halkın aşırı milliyetçi partiler yerine milliyetçi olmayan partileri desteklemesi sağlanmalıdır. Yönetimde söz sahibi olan Hırvat yöneticiler daha ılımlı partilerden seçilmelidir. Bu durum Sırp ve Boşnak partiler içinde geçerlidir. Seçimlere daha fazla ılımlı partilerin katılmasının önünün açılması gerekmektedir. Ayrıca, yönetimde yolsuzluğun engellenmesi için Bosna-Hersek Anayasası güçlendirilmelidir.

Net olarak ifade edilebilir ki, uluslararası toplum çatışmaları önlemede başarılı değildir. Örneğin Bosna-Hersek Savaşıyla aynı dönemde Ruanda'da, Birleşmiş Milletler Barış Gücü birliklerinin varlığına rağmen yaklaşık olarak 800.000 kişi katledilmiştir. Diğer bir örnek ise Irak'tır. ABD 2003 yılında Irak'a, kitle imha silahlarına ulaşmak, terörist grupları yok etmek gibi amaçlarla müdahalede bulunmuş ve yaklaşık bir milyon insanın ölmesine, milyonlarca insanın göç etmesine neden olmuştur. Diktatörlüğe son vermek ve sözde demokrasiyi tesis etmek için kilometrelerce uzaktan Irak'a gelen ABD ve buna ses çıkarmayan Avrupa Toplumu, Bosna'da yapılan kıyımı görmezden gelmiştir. 16 yıl geçmesine rağmen halen Irak'ta istikrarlı bir yönetim, işleyen bir demokrasi yoktur. Yine 2003 yılında Sudan Hükümeti ile Sudan Özgürlük Ordusu arasındaki çatışmalarda yaklaşık 70.000 kişi öldürülmüştür. 1998-2003 yılları arasında yaşanan Kongo iç savaşında ise beş senede beş milyondan fazla insan hayatını kaybetmiş, İkinci Dünya Savaşından sonra yaşanan en kanlı savaş olarak değerlendirilmiştir. Başka bir örnek ise Sri Lanka'dır. Eylül 2008 ile Mayıs 2009 arasında Sri Lanka hükümeti ile Tamil Kaplanları gerillaları arasında yaşanan çatışmada 40.000 sivil hayatını kaybetmiş, Birleşmiş Milletler ancak iki yıl sonra yaşananlar hakkında bir rapor hazırlamıştır. 2011 yılından beri Suriye'de bitmeyen iç savaş da uluslararası toplumun başarısızlığının bir örneğidir. Güçlü devletler, Suriye'de rekabet etmekte, iç savaşın kendi çıkarlarına göre sonlandırılması için

uğraşmaktadır. Ne yazık ki bu uğraşlar Suriye’de insanların hayatını kaybetmesine, göç etmesine engel olamamıştır. Verilen tüm bu örnekler uluslararası toplumun Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği nezdinde çatışmaları önlemek için kararlar aldığı ve uluslararası hukuku devreye soktuğu çatışmalardır. Ancak görülüyor ki bu çabalar yetersiz kalmıştır. Bunun için yapılması gereken en önemli şey güçlü devletlerin uluslararası örgütler üzerindeki etkisinin azaltılması ve uluslararası hukukun güçlendirilmesidir. Uluslararası hukukun güçlendirilmesi ve her devlete eşit bir şekilde uygulanmasıyla dünyadaki çatışmalar azaltılabilir, katliamların önüne geçilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Alili, T. (2010). “Yugoslavya Dersleri”. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Babuna, A. (2000). “Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar”. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bora, T. (1994). “Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası”. Birikim Yayınları, İstanbul.
- “Bosna-Hersek Gerçeği” (1995). Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, İstanbul.
- Buzan, B. (2014). “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu”. Röle Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Cekic, S. (2018). “Dayton Barış Antlaşmasının Meşrulaştırdığı Boşnak Soykırımı” Lutka Kitap Yayıncılık, İstanbul.
- Çakmak C, Çolak F. ve Güneysu G. (Derleyenler). “20. Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik” İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (İÇİNDE): Çakmak C. “Bosna İç Savaşı: Avrupa’nın Kalbinde İnsani Trajedi” 2014, İstanbul.
- Ekinci, M. (2016). “Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu”. Seta Yayınları, İstanbul.
- Eliaçık, R. (2016), “Aliya İzzetbegoviç”. Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Elekdağ S. ve Türbedar E. (Editörler). “Uluslararası Suçlar: Bosna-Hersek Örneği” Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yayınları, (İÇİNDE): Türbedar E. “Uluslararası Adalet Divanı’nda Görülen Dava Neden Önemliydi?” 2008, Ankara.
- Elekdağ S. ve Türbedar E. (Editörler). “Uluslararası Suçlar: Bosna-Hersek Örneği” Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma

- Enstitüsü Yayınları, (İÇİNDE): Malkiç, A. “Srebrenitsa:12 Yıl Sonra” 2008,Ankara.
- Eralp, D. (2012). “Politics of the European Union in Bosnia-Herzegovina Between Conflict and Democracy” Lexington Books, United States of America.
- Erbesler, E. (2014). “Bosna’da Egemenlik Sorunu Dayton Anlaşması”. Biyografi.Net, İstanbul.
- Gölen, Z. (2010). “Tanzimat Döneminde Bosna-Hersek” Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Holbrooke, R. (1999). “Bir Savaşı Bitirmek”. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hook, S ve Spanier, J. (2016). “Amerikan Dış Politikası” İnkılap, İstanbul.
- Işıklı, A. (1980). “Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:456, Ankara.
- İlhan, M. (2007). “Bosna Hersek Vahşeti ve Dünya Kamuoyu”. Bizbize, Ankara.
- İzzetbegoviç, A. (2016). “Tarihe Tanıklığım”. Klasik, İstanbul.
- Jelavich, B. (2016). “Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar” Küre Yayınları, İstanbul.
- Karatay, O. (2002). “Bosna-Hersek Barış Süreci”. KaraM, Ankara.
- Kenar, N. (2005). “Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya”. Palme Yayıncılık, Ankara.
- Koçak, M. (2010). “İnsanlık Tarihinde Kara Bir Leke Srebrenica Soykırımı”. Batu Yayıncılık, İstanbul.
- Köchler, H. (2005). “Küresel Adalet mi Küresel İntikam mı?” Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Krasner, D. S. (1999). “Sovereignty: Organized Hypocrisy”, Princeton University Press, USA.

- Mulaosmanoviç, A. (2017). “Hayatta Kalma İmtihanı”. Hece Yayınları, Ankara.
- Öner, N. (2013). “Dram Sonrası Bosna”. IQ Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Pinson, M. (1993). “The Muslims Of Bosnia- Herzegovina: Their Historic Development From the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia”. Harvard University Press, United States of America
- Samary, C. (1995). “Parçalan Yugoslavya Bosna’da Etnik Savaş”. Yazın Yayıncılık, İstanbul.
- Selver, M. (2003). “Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna”. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Sonyel, S. R. (1994). “The Muslims of Bosnia Genocide Of A People”.The Islamic Foundation, United Kingdom.
- Soysal, İ. Kut, Ş. (1997). “Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996” Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul.
- Yılmazata, M. (2012). “Savaşa Giden Yol: 1908 Bosna-Hersek’in İlhakı”.Doğu Kütüphanesi, İstanbul.

Makale /Bildiri

- Ağkaya, O. (2014), “İngiliz Okulu Perspektifinden Uluslararası Toplum ve Enerji Güvenliği: Enerji Zengini Devletlerin Geçmişteki ve Geleceğe Yönelik Muhtemel Dış Politikalarının Değerlendirilmesi” Kocaeli Üniversitesinde Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Tebliğ.
- Ağkaya, O. (2016). “İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:71, No:4, s.1059-1089.
- Akçay, E. (2017). “AB Entegrasyon Sürecinde Potansiyel Aday Olarak Bosna-Hersek” Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, ss.50-64.
- Alp, İ. (2017). “Srebrenitsa Soykırımını (Temmuz 1995)”, Avrasya Etüdüleri, No:52, s.153-197.

- Arı T. ve Pirinççi F. (2011). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası” Alternatif Politika, Cilt:3, Sayı:1, ss.1-30.
- Bağcı, H. (1994). “Bosna-Hersek -Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 16.
- “Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)”. (1992). T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:7, Ankara.
- Buzan, B. (1993). “From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School” International Organization, Vol:47, No:3, pp.327-352.
- Caşın, M. (1996). “Balkan Jeopolitiği ve Trajedik Bosna-Hersek Savaşı” Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sırbistan Bosna-Hersek Özel, Cilt:3, Sayı:3.
- Cıgar, N. (1996). “Sırbistan’ın Şarkiyatçıları ve İslam: Bosna Soykırımına Entellektüel Açıdan Saygın Bir Gerekçe Bulmaya Çalışanlar” Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sırbistan Bosna-Hersek Özel, Cilt:3, Sayı:3.
- Çakmak Ç. ve Atılgan C. (2012). “BM, Bosna Soykırımı ve Küresel Adalet” Bilge Strateji, Cilt: 4, Sayı:7.
- Çoşkun, B. (2011). “Turkish Foreign Policy Toward The Bosnian War (1992-1995): A Constructivist Analysis” Karadeniz Araştırmaları, Sayı:28, ss.1-18.
- Dalar, M. (2008). “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği” Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi, Cilt:1, Yıl:9 Sayı:16.
- Demirel, M. (2017, Kış). “Hedley Bull Perspektifinden ‘Uluslararası Toplum Kavramsallaştırması ve Kurumları’ Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ss.46-85.

- Demirel, N. (2016, Güz). “Birleşmiş Milletler Güvenlik Bölge Uygulaması” Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı:8, ss.111-132.
- Demirögen, Ü. (2006). “Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonları ve Güç Kullanma Olgusu (1946-1996)” Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:11, s.236-257.
- Devlen B. ve Özdamar Ö. (2010). “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları” Uluslararası İlişkiler, Cilt:7, Sayı:25, ss.43-68.
- Dikici, A. (2005). “Bosna Savaşında Bir İhanetin Öyküsü: Srebrenica Katliamı” Karadeniz Araştırmaları, Sayı:6, s.135-156.
- Emgili, F. (2012). “Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği” Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı:21 s.57-87.
- Gedik Ö. ve Köküsarı İ. (2014). “14 Aralık 1995 Dayton Anlaşması İle Oluşturulan Hükümet Biçiminin Bosna Pratiğindeki Sorunları ve Çözüm Önerileri” Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XVIII, s.1-2.
- Güveloğlu, G. (2009). “Sırp-Hırvat-Sloven Krallığından Yugoslavya’ya Türkiye Yugoslavya İlişkileri (1918-1941)” Doktora Çalışması.
- İskender, S. (2015). “Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivism ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış” The Journal of Europe-Middle East Social Science Studies, Volume:1, Issue:1, s.14-38.
- Karatay, O. (2002). “Bosna Krallık Soyü Kotromanicilerin Aslı Hakkında Tartışmalar”, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:23, s.103-128.
- Kocaoğlu, M. (1996). “Bosnalı Müslümanların Acısını Tarih Yazacaktır”, Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sırbistan Bosna-Hersek Özel, Cilt:3, Sayı:3.

- Özkan, B. (2014). “Bosna’da Kalıcı Barış Mümkün mü?” Bilge Strateji, Cilt:6, Sayı:10. s.63-84.
- Özkan, A. (2011). “Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamaları” Kocaeli Üniversitesinde Düzenlen “Uluslararası Balkan Kongresi” Başlıklı Konferansta Sunulan Tebliğ.
- Özlem, K. (2012). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD’nin ve Türkiye’nin Balkanlar Politikalarının Bosna-Hersek, Kosova Ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi” Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, ss.23-39.
- Pazarcı, H. (1996). “Bosna-Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü” Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:51, Sayı:1.
- Progonati, E. (2015). “Rusya’nın Balkanlar Politikası” Karadeniz Araştırmaları, Sayı:45, s.105-125.
- Progonati, E. (2017). “Soğuk Savaş Döneminden Sonra İran’ın Balkanlardaki Müslümanlara Etkisi” Editör: Şennur Şenel, Tarih Edebiyat ve Siyasetiyle Dünden Bugüne İran Uluslararası Sempozyumu, Ankara.
- Rüma, İ. (2008). “Uluslararası Toplum ve Egemenlik: Bosna-Hersek Örneği” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı:63 s.238-272.
- Sancaktar, C. (2012), “Historical Constructioan and Development of Bosniak Nation” Alternatives Turkish Journal of Internatioanal Relations, Vol:11, No:1.
- Semercioğlu, H. (2017). “Bosna-Hersek’te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:63 s. 1339-1360
- Şale, H. (2016). “Bosna-Hersek’te Kamu Yönetiminde Reform Çalışmaları” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:9, Sayı:46.
- Şeyşane, V. (2013). “İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak” Barış Araştırmaları ve Çözümleri Dergisi, Cilt:1, No:1.

Taşar, M. (1996). “Dayton Anlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceğine Dair Düşünceler” Ülke Dergisi, Sayı:12.

Tepeciklioğlu A. ve Tepeciklioğlu E. (2014). “Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,70(1), ss.161-191.

Türbedar, E. (2010). “Barışın 15. Yıldönümünde Bosna-Hersek:Dayton Barış Antlaşması’nın Neticelerinin Değerlendirilmesi” Tepav Değerlendirme Notu.

Yapıcı, M. (2007). “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri” Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt:2, No:8, s.1-24.

Yeniğün, C. Hacıoğlu, Ü. (2010) “Bosna-Hersek: Batı’nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet” Dünya Çatışmaları, Cilt:1.

Araştırma Raporları

Türkeş M, Rüma Ş ve Akşit S. “Kriz Sarmalında Bosna-Hersek: Devlet Krizi” Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu (DPF) Araştırma Raporu, No: 2, 2012, <http://dispolitikaforumu.com/wp-content/uploads/2013/05/ar-3.pdf>, 20 Nisan 2018.

Vatansever, M. (2011, Temmuz). “Zamanın Unutturamadığı Dram: Srebrenitsa” Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 10.

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Dereli, Anıl. “Hedley Bull’un Uluslararası Toplum Kuramı ve Uluslararası Rejimlerin Dönüşümü: Soğuk Savaş Sonrası Batı Uluslararası Toplumu” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

- Numanoviç, Amin. “Dayton Sonrası Bosna Hersek ve Avrupa-Atlantik Entegrasyonu” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
- Öztoprak, Pelin. “İngiliz Okulu ve İnşaatlık Çerçevesinde Egemenliğin Dönüşümü ve Uluslararası Toplumun Genişlemesi” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2015.
- Pulat, Tunç. “Bosna-Hersek’te Devlet İnşa Süreci:1996-2013 Dayton Antlaşması Sonrasında Bosna-Hersek” Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.
- Qasim, Suhad Othman. “Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Hukuk Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs, 2014.
- Sağsak, Metin. “Bosna Hersek Örneğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekatları” Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.
- Sarı, Feyzullah. “Türkiye’nin Makedonya ve Bosna-Hersek Siyaseti (1990-2000)” Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Seyhan, Ercan. “Bosna-Hersek’in Jeostratejik Önemi ve Türkiye” Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2007.
- Şafak, Yasin. “Bosna Savaşı ve Yugoslavya’nın Parçalanması” Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.
- Şen, Mehmet. “Sırbistan’ın Ülkedeki Etnik Gruplara Yönelik Politikası: Sancak Bölgesindeki Boşnaklar” Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2015.

Tangör, Burak. “Avrupa Güvenlik Yönetişimi Çerçevesinde Bosna, Kosova Makedonya Krizleri ve Türk Dış Politikası” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2007.

Tekin, Cemile. “Bosna Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya’nın Dağılmasından Sonra Bosna Hersek Federasyonu’nun Kurulması” Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2011.

Tepeciklioğlu, Ali Onur. “İngiliz Okulu’nun Uluslararası Topluma Bakışı” Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

Uygun, Sevim. “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Yargı Yetkisi” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Ceza ve Ceza Hukuku Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Yürür, Pınar. “Uluslararası Toplumun Bosna-Hersek’i Yeniden Yapılandırma Süreci ve Modeli” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2007.

İnternet Kaynakları

Birleşmiş Milletler Antlaşması, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (ERİŞİM): 28 Nisan 2018.

Constitution of the Federation of Bosnia and Herzegovina, Part III-Division of Responsibilities between the Federation Government and the Cantons, Article 3.

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia website: <http://icr.icty.org/> (ERİŞİM): 29 Nisan 2018.

Office of High Representative, http://www.ohr.int/?page_id=1161 ,26 Nisan 2018.

The General Framework Agreement: Annex 2,14 Aralık 1995,
http://www.ohr.int/?page_id=63251 , (ERİŞİM):25 Nisan 2018.

The Collapse of the Social Federal Republic of Yugoslavia and the Yugoslav Wars,
<https://publications.parliament.uk/pa/ld201719/ldselect/ldintrel/53/5318.htm> , (ERİŞİM): 25 Nisan 2018.

Türkiye Cumhuriyeti Mostar Başkonsolosluğu, Türkiye Bosna-Hersek İlişkileri,
(14 Şubat 2018),
<http://mostar.bk.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/340208>, ERİŞİM:16 Aralık 2018.

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757\(1992\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/757(1992))
,(ERİŞİM):27 Nisan 2018.

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/413/60/PDF/N9541360.pdf?OpenElement>, (ERİŞİM):28 Nisan 2018.

Acı Rakamları İle Bosna Savaşı, (5 Nisan 2010).
https://www.sabah.com.tr/galeri/dunya/aci_rakamlari_ile_bosna_savasi/6
, (ERİŞİM): 15Nisan 2018.

A Precarious Peace, 22 Ocak 1998, <https://www.economist.com/node/602361>,
(ERİŞİM): 25 Nisan 2018.

Bulut, R. (Ekim 2017). *Eski Yugoslavya'yı Oluşturan Ülkeler ve Ekonomileri*.
<http://www.dergiyayrinti.com/index.php/ayr/article/view/953/1713>
(ERİŞİM): 17 Kasım 2018.

Fish, J. (5 Şubat 2004). *Sarajevo Massacre Remembered*.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3459965.stm>, (ERİŞİM): 19 Nisan 2018.

Güney, N. (24 Haziran 2017). *Cumhuriyet Döneminden Günümüze: Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye Göçlerin Nedenleri*,

<http://www.igman.tv/cumhuriyet-doneminden-gunumuze-bosna-hersekten-turkiyeye-goclerin-nedenleri/>,(ERİŞİM): 2 Mayıs 2018.

Kobak, Ö. (18 Haziran 2016). *Avrupa Birliğinin Balkanlara Yönelik Politikaları: Giriş*. <http://politikaakademisi.org/2016/06/18/avrupa-birliginin-balkanlara-yonelik-politikalari-giris/> (ERİŞİM): 28 Nisan 2018.

New Word Encyclopedia, Ban Kulin. (2012). http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Ban_Kulin,<https://bosnahersek.info/haberler/bosnanin-efsane-krali-ban-kulin/> (ERİŞİM):15 Ekim 2018.

Özdemir, S. (24 Kasım 2017). *Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi için Bilanço Zamanı*. <http://timebalkan.com/eski-yugoslavya-uluslararasi-ceza-mahkemesi-icin-bilanco-zamani/> (ERİŞİM):29 Nisan 2018.

Pekin, O. (30 Mart 2017). *Srebrenitsa Katliamı ve Dayton Anlaşması Analizi*. <http://www.igman.tv/srebrenica-ve-daton-cikmazi/> (ERİŞİM): 23 Nisan 2018.

Sağır, G. (7 Ocak 2016). *Türkiye'nin Bosna-Hersek Savaşındaki Politikası*, <http://www.uiportal.net/turkiyenin-bosna-hersek-savasindaki-politikasi.html> (ERİŞİM):2 Mayıs 2018.

Savaş Suçlusu Karadzic Temyiz Kararına Kadar Serbest Kalmak İstiyor. (12 Aralık 2018). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savas-suclusu-karadzic-temyiz-kararina-kadar-serbest-kalmak-istiyor/1336004>, (ERİŞİM):12 Aralık 2018.

'Büyük Sırbistan' İdeolojisinin Savunucuları: Çetnikler. (1 Nisan 2016). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/buyuk-sirbistan-ideolojisinin-savunuculari-cetnikler/547515>, (ERİŞİM): 5 Ocak 2019.

Srebrenica. <http://www.bosnahersek.ba/srebrenitsa/> (ERİŞİM): 16 Nisan 2018.

Tanıkları “Pazar Yeri” Katliamını Anlattı (5 Şubat 2015).
<http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/taniklari-pazar-yeri-katliamini-anlatti-28128079>, (ERİŞİM): 22 Nisan 2018.

http://www.wikiwand.com/tr/Dayton_Anla%C5%9Fmas%C4%B1, (ERİŞİM): 15 Ekim 2018.

<http://www.css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/9d2d0261-16db-43d5-877a-5401abf6e016>, 20 Kasım 2018.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-ekonomisi.tr.mfa>, (ERİŞİM): 15 Ocak 2019.

